

Marginalia Historica

Časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

2_2020

Marginalia Historica

Ročník 11, číslo 2/2020

Odborný recenzovaný časopis, který se věnuje široce pojímaným dějinám vzdělanosti (včetně školství i osvěty) a komplementárně chápané kultury. Původní vědecké studie, materiálové příspěvky, recenze a zprávy se zaměřují na problematiku českých zemí nahlíženou v středoevropském a evropském kontextu. Vychází dvakrát ročně. Redakční uzávěrka 31. března a 30. září. Časopis je zařazen na Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR. Webová stránka je dostupná zde: <http://kdddweb.pedf.cuni.cz>.

Peer-reviewed academic journal focused on broadly defined history of education (including schooling and adult education) as well as on culture history viewed as complementary to it. It presents original research, materials, review articles and reports reflecting Czech lands in Central European and a wider European context. The academic journal is included in the List of non-impact peer-reviewed journals published in the Czech Republic. Web page: <http://kdddweb.pedf.cuni.cz>.

Vydává/Published by

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, Magdalény Retigové 4, 116 39 Praha 1.

Mezinárodní redakční rada/International Editorial Board

Christoph Boyer (Salzburg), Božena Czwojdrak (Katovice), Lukáš Fasora (Brno), Kateřina Charvátová (Praha), Tomáš Kasper (Liberec), Jiří Knapík (Opava), Tomáš Knoz (Brno), Jiří Křestán (Praha), Robert Luft (Mnichov), Elena Mannová (Bratislava), Antoine Marès (Paříž), Robert Novotný (Praha), Tomáš Pavlíček (Praha), Stanisław Pijaj (Krakov), Jiří Pokorný (Praha), Jan Šindelář (Praha), Martina Šmejkalová (Praha), Vít Vlnas (Praha)

Předsedkyně redakční rady/Editor-in-chief

Ivana Čornejová

Zástupce předsedkyně redakční rady/Deputy Editor-in-chief

Jiří Hnilica

Výkonná redakce/Executive editors

Jitka Bílková (vedoucí redaktorka), Vojtěch Čurda, Milan Ducháček, Bohuslav Rejzl

Jazyková korektura/Copyeditor

Josef Lesák

Anglické překlady/English translation by

Josef Kales

Korespondenci (příspěvky) adresujte prosím k rukám vedoucí redaktorky na adresu vydavatele či na elektronickou adresu marginalia@seznam.cz. Jednotlivé příspěvky jsou recenzovány anonymně ve spolupráci redakční rady s okruhem odborníků.

Vychází v rámci Specifického vysokoškolského výzkumu – Studentského vědeckého projektu č. 260593-120 (Mediační moc, kulturní paměť, společenská odpovědnost), hlavní řešitel prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

ISSN: 1804-5367

Evidenční číslo MK ČR: E 19664

Obsah

LAUDATIONES

Ivaně Čornejové k životnímu jubileu
(Zdeněk Hojda) 11

Kateřině Charvátové
(Veronika Procházková) 17

Klasická historička ze škatulky a mimo škatulky
(Lubor Kysučan) 20

TRIVMPHVS IOANNAE SEV PROSA GRATVLATORIA AD HONOREMOANNAE
KAPARTI (JANIN TRIUMF ANEB BLAHOPŘEJNÁ ŘEČ KU POCTĚ JANY
KEPARTOVÉ)
(Bořivoj Marek – Jan Zdichynec) 23

STUDIE

Gabriela DYKASTOVÁ
Benešovici na cestě k moci. Příspěvek k dějinám jednoho rodu
v první polovině 13. století od počátku 19. století do současnosti 31

Roman KÁČEREK
Slezské a moravské poutní místo v zázračnosti Balbínových *Divae* 57

Pavol VALACHOVIČ
Počiatky štúdia dejín antiky na Univerzite Komenského
v Bratislave 95

RECENZE

- Daňa HORÁKOVÁ, *O Pavlovi*.
(Alžběta Kratinová) 111
- Tamara NOVÁKOVÁ – Markéta DEVÁTÁ – Antonín
KOSTLÁN (eds.), *Mezi Čechy a Němci, mezi vědou a životem*.
K poctě historičky Aleny Míškové.
(Lukáš Fasora) 113
- Hana FERENCOVÁ, *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů*
1570–1800.
(Jan Zdichynec)..... 115
- Jiří HLAVÁČEK, *Vzestup a pád ČSLA? Vojenská profese v kolektivní*
paměti důstojnického sboru (1960–1970).
(Michal Cáp) 120
- Michal TEJČEK a kol., *Počátky Přestic. Dějiny Přestic I. díl*
(do roku 1420).
(Bohumila Cymbalak Jankovská) 123

KRONIKA

- Roma Aurea MMXIX: Struktury historického narativu
(Jan Zdichynec)..... 131
- Oberlausitzer Bibliotheken und ihre Sammlungen
(Jan Zdichynec)..... 133
- Jezuitský dům třetí probace v Telči: výzkum a prezentace jeho
kulturního odkazu
(Jan Zdichynec)..... 137

Úvod

Milí čtenáři,

v roce 2020 oslavily významné životní jubileum tři dámy, které jsou úzce spojeny jak s časopisem *Marginalia Historica*, tak s Katedrou dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Rozhodli jsme se proto při této příležitosti vydat trochu netradiční číslo, které by bylo poctou vědecké a akademické práce Ivany Čornejové, Kateřiny Charvátové a Jany Keprtové.

Tyto tři historičky jsou nejen nepřehlédnutelnými osobnostmi ve svých oborech, pedagožkami, které ovlivnily spoustu studentů (i kolegů), ale i výjimečnými vitálními ženami, jejichž lidské stránky a (ne)tradiční zájmy neopomněli připomenout autoři úvodních gratulací. Následují tři studie, každá je dedikována jedné z oslavenkyň. A díky kolegovi Janu Zdichyncovi je podobně koncipována též rubrika *Kronika*, která mapuje tři významné akce, jež mají blízko k tématům našich jubilantek.

Bohužel „doba covidová“, důraz na vyváženost obsahu celého čísla a další okolnosti nepřály vydání včas, což nás velmi mrzí. Věříme však, že i přesto oslavenkyně toto číslo *Marginalia Historica* přijmou jako dárek, který zůstane trvalou připomínkou jejich záslužné práce, a zachovají našemu časopisu přízeň.

Ad multos annos!

Redakce

Laudationes

Ivaně Čornejové k životnímu jubileu

Ivanu Čornejovou, tehdy ještě pod svobodným jménem Horákovou a záhy nato Rakovou, jsem poznal v Archivu Univerzity Karlovy (dále jen Archiv UK), když jsem tam nastoupil jako „pomvěd“, tedy pomocná vědecká síla. Bylo to na jaře roku 1974 a já jsem tehdy začínal své studium na oboru historie a archivnictví, a jakkoliv ještě doznívala moje euforie z toho, že jsem byl vůbec přijat, záhy jsem vnímal dusnou normalizační atmosféru na Filozofické fakultě, která se jen pozvolna vzpamatovávala ze šoku nedávných čistek. Zato v Archivu UK panovala diametrálně odlišná, nesmírně přátelská a uvolněná atmosféra. Sice tam také nedávno předtím nezůstal kámen na kameni a musely odtamtud – v roce 1970 – odejít všechny výrazné osobnosti šedesátých let, které zde vybuodovaly v podobě Ústavu pro dějiny UK vskutku špičkové historické pracoviště (Ústav byl tehdy zcela zrušen a zůstal „jen“ Archiv UK), docentu Janu Havránkovi, který byl pověřen jeho vedením (bohužel už roku 1974 byl na vedoucí pozici „vyměněn“ zasloužilou soudružkou Pravdovou) se nicméně podařilo díky obratné diplomacii a neomylnému citu pro šikovné lidi dát dohromady nový a mladý, věkově poměrně homogenní kolektiv čerstvých absolventů historického a archivního studia. Jejich zkušenosti z let studia na fakultě konce šedesátých let, kde ještě zažili řadu posléze vyhozených vyučujících, jim zároveň dodávaly v očích nás o málo mladších jisté charisma těch, kteří „ještě pamatují“, a přenášeli na nás tak onen trochu bohémský duch volnějších let. A říkám-li nás, mám na mysli neostřílené a ještě úplné „zelenáče“, které měla v Archivu na starost především Ivana Čornejová. Ta skončila své studium přesně o jeden akademický rok dříve, než já své studium zahájil, na fakultě jsme se tedy nepotkali. Věkový rozdíl byl ale ve skutečnosti díky nejrůznějším školským reformám, které v šedesátých letech proběhly, o dost menší. Zkrátka, prostředí Archivu UK se mi stalo záhy díky Ivaně a dalším jejím kolegům (Michalu Svatošovi a zpočátku také Míle Kubové, dnes Melanové) druhou a možná důležitější školou. Průběžně jsem tu nasával vědomosti o tom, kdo je kdo, na koho si dát pozor a které přednášky naopak stojí za to, co číst a co se kde děje zajímavého v kultuře, jejich prostřednictvím jsem poznával pozoruhodné

lidi. Dlouhé debaty v archivu (kde se ovšem i pracovalo) střídaly večery u manželů Rakových v legendárním bytě na Škroupově náměstí.

Ivana Čornejová nastoupila do Archivu UK na plný úvazek v roce 1973 a s archivem spojila celý svůj profesní život. Prošla zde vším doslova od píky až po vedoucí Ústavu dějin UK (obnoven byl v roce 1992), kterou se stala roku 2010. I v současné době, po odchodu z „činné služby“ v Archivu, zůstává členkou jeho vědecké rady. Svou diplomovou práci u profesora Fialy věnovala rodu Vartenberků¹ a měla tedy nakročeno k medievistice (k té se později vrátila snad už jen několika kapitolami – mimochodem výbornými – v popularizující „habsburské“ knize *Ve stínu tvých křídel...*), záhy se ale přeorientovala na raný novověk a zejména na pobělohorské, a tedy jezuitské období Karlovy (od roku 1654 Karlo-Ferdinandovy) univerzity. Tak se začal odvíjet příběh, který z Ivany Čornejové učinil nejen uznávanou historičku pražské „barokní“ univerzity, ale také přední odbornici na dějiny jezuitů v českých zemích a autorku řady směrodatných textů k raně novověkým církevním dějinám. Její inklinace k tomuto období se přitom dobře protнула s její vrozenou zdravou skepsí vůči zděděným starším výkladům, a tudíž snahou očistit tuto dobu, před rokem 1989 jen minimálně zkoumanou, od nánosů negativních stereotypů, kterými byla zatížena již od 19. století. Přitom však bylo a je její psaní a myšlení vždy vedeno poctivým kritickým přístupem padni komu padni, a tudíž na hony vzdálené apologetickým snahám a bourání mýtů za každou cenu.

Na své zásadní syntézy k dějinám pražské univerzity se připravovala Ivana Čornejová trpělivě řadou dílčích studií, otiskovaných převážně v časopise *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (AUC–HUCP). K těm nejzajímavějším patřily ty, v nichž se věnovala studentskému životu na Karlo-Ferdinandově univerzitě.² Už v roce 1986 se v době, která přes jisté náznaky uvolnění rozhodně nepřála pěstování jezuitských studií, podařil malý zázrak vydáním životopisného slovníku

jezuitských (!) vyučujících filozofické a teologické fakulty z kartoték Anny Fechtnerové, který Ivana Čornejová zredigovala a zaštitila rovněž svým spoluautorstvím.³ Komplexnější obraz jezuitského období pražské univerzity podala pak ve své disertaci (tehdy kandidátské práci), obhájené v roce 1988 a vydané už po Listopadu.⁴ Její směřování k syntéze dlouho opomíjeného období univerzitních dějin se pak dobře „potkalo“ s projektem čtyřdílných dějin UK, zacíleným k 650. výročí jejího založení. Ivana Čornejová byla editorkou a hlavní autorkou druhého svazku tohoto zdařilého kompendia.⁵ Jejím zcela čerstvým příspěvkem k dějinám vzdělanosti je poslední svazek tematické řady *Velkých dějin zemí Koruny české*, do kterého jubilančka napsala všechny kapitoly ke školství v raném novověku.⁶

Od univerzitních dějin 17. a 18. století nebylo daleko k dějinám jezuitského řádu a k úvahám o charakteru a průběhu české protireformace. Tato témata, úzce spolu související, mohla ovšem Ivana Čornejová plně rozvinout teprve po roce 1989. Už v polovině devadesátých let vyšla její syntéza dějin jezuitského řádu v českých zemích v populární ediční řadě Kolumbus nakladatelství Mladá fronta. Kniha se setkala s velkým čtenářským zájmem a po několika letech se dočkala druhého doplněného vydání.⁷ A jezuitskému tématu zůstává Ivana Čornejová věrná dodnes. Když už zde pro jejich značný počet nemohu vyjmenovat všechny její jesuitologické publikace, zmíním alespoň dva velké projekty, kterých se účastní. Na prvním místě jsou to *Barokní jezuitské Klatovy*, série konferencí a dalších kulturních akcí, u jejichž počátků v roce 2007 stála a které od té doby pravidelně spoluorganizuje. Rovněž se podílela na nové expozici Klatovské katakomby (2011, obnovená expozice 2018). S jezuitskými tématy se pravidelně zúčastňovala monasteriologických konferencí *Locus*

³ Ivana ČORNEJOVÁ – Anna FECHTNEROVÁ, *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, Praha 1986.

⁴ Ivana ČORNEJOVÁ, *Kapitoly z dějin pražské univerzity v letech 1622–1773*, Praha 1992.

⁵ Ivana ČORNEJOVÁ – Karel BERÁNEK – Zdeněk HOJDA – Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Marie PAVLÍKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Dějiny Univerzity Karlovy*. Sv. II., 1622–1802, Praha 1996, zde s. 11–68, 99–135, 225–240, 241–271. Redukovaná dvou-svazková anglická verze vyšla pak v roce 2001: *A History of Charles University*. Volume I. (1348–1802), Prague 2001, s. 217–236, 261–297.

⁶ *Velké dějiny zemí Koruny české. Školství a vzdělanost*, Miroslav Novotný (ed.), Praha 2020 (= Tematická řada, sv. VII).

⁷ Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha (Mladá fronta) 1995; 2. vydání Praha (nakladatelství Hart) 2002.

¹ Ze své diplomové práce otiskla pak studii: Ivana RAKOVÁ, *Čeněk z Vartenberka (1400–1425). Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci*, Sborník historický, 1982, s. 57–99.

² Ivana ČORNEJOVÁ, *Bouře studentů pražské univerzity ve druhé polovině 17. století*, AUC – HUCP 21, 1981, s. 7–21; TÁŽ, *Činnost pražské univerzity v době bavorského kralování v Čechách (1741–1743)*, AUC – HUCP 22, 1982, s. 43–64. K tématu se vrátila v doprovodném katalogu výstavy TÁŽ, *Pražský student: S knihou i mečem. Školní i mimoškolní aktivity pražských studentů v době pobělohorské*, in: *Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008, s. 27–45.

pietatis et vitae a v posledních letech spolupracovala na velkém projektu *Tělč a jezuité, řád a jeho mecenáši*.⁸

Pokud by dosavadní přehled odborné produkce jubilantky budil snad dojem jisté jednostrannosti, nemohlo by se jednat o větší omyl. Svůj pohled na dějiny 17. a 18. století, zejména v devadesátých letech (kdy to bylo nejpotřebnější) polemicky zaměřený proti mýtu „temna“ a dalším „zjeveným pravdám“ dokázala vždy spolehlivě zasadit do širších dobových souvislostí, a to nejen ve svých publikovaných textech,⁹ ale též v četných konferenčních i mimokonferenčních diskusích, polemikách a recenzích. O bravurním zvládnutí biografického žánru svědčí její portréty Habsburků v již zmíněné knize *Ve stínu tvých křídel...*, jež se rovněž dočkala opakovaného vydání;¹⁰ její schopnost uchopit celou epochu v široké syntéze dokládají klíčové kapitoly v VIII. svazku *Velkých dějin zemí Koruny české*.¹¹

Doposud nebyla řeč o nesmírně důležité sféře, v níž mohla od roku 1994 uplatnit svou schopnost jasného a poutavého výkladu dějinné látky, totiž její činnosti pedagogické. Předpoklady pro akademické působení prokázala hned na počátku devadesátých let jako spoluautorka mimořádně úspěšné a mnohokrát znovu vydané středoškolské učebnice *Dějiny zemí Koruny české*; úspěšná byla i další učebnice, kterou napsala společně se

svým mužem Petrem a s Františkem Parkanem.¹² Svými přednáškami na Pedagogické fakultě UK, kde svému manželovi Petru Čornejovi pomáhala obnovit Katedru dějin a didaktiky dějepisu a kde se roku 1999 habilitovala, si získala řadu žáků. Některé z nich dodnes vede v jejich doktorském studiu. Její působení zde však musí zhodnotit jiní. Já bych ze svého pohledu „člověka zvenčí“ jen připomněl, že kromě vlastních přednášek měly a mají velký význam její pravidelné, četné a výborně psané recenze zajímavých raně novověkých knižních novinek v tomto časopisu, v němž zastává pozici předsedkyně redakční rady.

Po stručném přehledu profesní kariéry a připomenutí zásadních odborných výkonů Ivany Čornejové bych se ještě rád zastavil u jejích zájmů a zálib, které dokreslují jubilantčinu mimořádně všestrannou osobnost. Navíc se i tyto „privátnější“ stránky tu a tam promítaly a promítají do její odborné práce. Skoro každý máme krajiny svého srdce, které nás ovlivnily. Pro Ivanu Čornejovou to byla krajina pod Ralskem, kam v dětství jezdila (proto ti Vartenberkové), a pak zejména milované Krkonoše.¹³ To souvisí i s tím, že je nadšenou pěší turistkou a s chutí předává tuto zálibu dalším generacím ve své rodině. Sympaticky emotivní přístup k zamilovaným místům se v nedávné době přenesl například i na Řím, kde mohla několikrát pracovat v jezuitském archivu a kde si už rovněž zmapovala svá oblíbená místa. A obdobně je tomu i s kulturními preferencemi. Ivana Čornejová je milovnicí opery a také velkou čtenářkou. K její oblíbené literatuře patří například historická beletrie 19. století, ale také knihy Karla Poláčka; do nejmenších podrobností zná děje a postavy Sienkiewiczovy *Trilogie* včetně filmů, které byly podle ní natočeny.¹⁴

Ivana Čornejová je zkrátka historička, která má svůj styl. Její způsob uchopení a prezentace historické látky přímo vyplývá z její osobnosti. Jedná se o styl, který je velmi „civilní“, odmítá podléhat různým „dobovým

⁸ Jednalo se o projekt NAKI II. Srov. výslednou publikaci: Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří M. HAVLÍK – Josef HRDLIČKA a kol., *Tělč a jezuité. Řád a jeho mecenáši*, Praha 2020.

⁹ Srov. např.: Ivana ČORNEJOVÁ, *Obnova katolické církve po Bílé hoře, tradice a nové pohledy*, in: *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*. Sborník z konference konané v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 5.–6. listopadu 1998, Ústí nad Labem 2001, s. 258–265; Ivana ČORNEJOVÁ, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích. Pokus o zasazení fenoménu do středoevropských souvislostí*, in: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*, Praha – Dolní Břežany 2003, s. 14–24; Ivana ČORNEJOVÁ, *Zapalte kacírské bludy. Mýtus na téma „temno“*, *Dějiny a současnost* 11, 2008, s. 14–17.

¹⁰ Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří RAK – Vít VLNAS, *Ve stínu tvých křídel... Habsburkové v českých dějinách*, Praha (Grafoprint-Neubert) 1995, 2. vydání Praha (nakladatelství Brána) 2012. Zde Ivana Čornejová zpracovala kapitoly o Rudolfu I., Rudolfovi řečeném „Kašé“, Albrechtovi, Ladislavu Pohrobkovi, Ferdinandovi I., Maxmiliánovi II., Ferdinandu Tyrolském, Ferdinandovi II., Ferdinandovi III., Ferdinandovi IV., Leopoldovi I. a Josefovi I.

¹¹ Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. VIII, 1618–1683, Praha – Litomyšl 2008.

¹² Petr ČORNEJ – Ivana ČORNEJOVÁ – František PARKAN, *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2, Středověk a raný novověk*, Praha 2001; 2. vydání 2009.

¹³ Ivana ČORNEJOVÁ, *Krkonošské fikce Ludmily Grossmannové-Brodské. Na okraj Krakonošova národního pojetí*, in: *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 33. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 21.–23. února 2013, Praha 2014, s. 231–237.

¹⁴ Ivana ČORNEJOVÁ, *Hrdinové a zrádci. Henryk Sienkiewicz, Ohněm a mečem, Potopa, Pan Wołodyjowski*, in: *Pop History. O historické věrohodnosti románů, filmů, komiksů a počítačových her*, Praha 2003, s. 33–43.

tancům“ a módám, vychází z důkladné práce s prameny a jejich intelektuálně poctivé interpretace. Zároveň dovede být velmi bojovná tam, kde cítí potřebu nahlodávat úporně se udržující kliše a strhávat nepatřičné nálepky; snaží se být „nepohodlná“ těm, kteří se konjunkturně vezou na nějaké „vlně“. A takových hlasů je vždy víc než třeba.

Takže milá Ivano, vše nejlepší do dalších let.

Zdeněk HOJDA

Kateřině Charvátové

Když jsem na začátku osmdesátých let pracovala jako „pomvěd“ v Archeologickém ústavu Československé akademie věd, potkávala jsem se často v archivu nálezových zpráv s paní doktorkou Charvátovou. Padla jsem jí nějak do oka a náš vztah přerostl od laskavě podávané ruky začínajícímu uchu v celoživotní přátelství. Vzpomínám ráda na nespočetné návštěvy u nich, u nás, u Charvátů na chatě, v kavárnách na kus řeči, kdy se nám do nezávazného tlachání – sice velmi nevtíravě, zato se zvláštní naléhavostí – často pletl Kateřinin hlavní profesní zájem: středověké církevní dějiny, zvláště pak dějiny cisterciáckého řádu. Použitím slova „pletl se“ bych ale nechtěla vyvolat dojem něčeho nemilého. Naopak tím chci vyzdvihnout, že Kateřina byla své profese plna, a já jsem se musela kolikrát stít, aby mi došlo, že problematiku grangií opravdu nemohla s bratry řešit včera, stejně jako ekonomické otázky klášterů v Oseku, Plasích a jinde, problematiku cest na generální kapituly, vizitace v cisterciáckých klášterech, cisterciácké liturgie, kolonizace, misijní cesty, medicínu a práva a že Bernard z Kamenice, Berno ze Schwerinu a Heidenreich nejsou kolegové z fakulty (u Václava II. jsem už byla v obraze...). Fascinovaně jsem naslouchala náruživým a vysoce fundovaným monologům, které jen občas doplnily gentlemanské poznámky jejího chotě Petra, a byly to vždy chvíle nesmírně zajímavé a vzbuzující chuť dozvědět se víc.

Když už jsem začala v osobním tónu, nemám v úmyslu opakovat a doplňovat neokázalou poctu, které se Kateřině dostalo v úvodu publikace *Za zdmi kláštera*,¹ nicméně nelze nevyzdvihnout z více jak 130 odborných článků a monografií tituly dva: na prvním místě je to několikadílná monografie *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*.² Tato práce shromažďuje

¹ Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Petr CHARVÁT – Bohumír NĚMEC (eds.), *Za zdmi kláštera: cisterciáci v českých dějinách*, České Budějovice 2010.

² Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, 1. svazek, *Fundace 12. století*, Praha¹ 1998 (druhé rozšířené vydání 2013); TÁŽ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, 2. svazek, *Kláštery založené ve 13. a 14. století*, Praha¹ 2002 (druhé rozšířené vydání 2014); TÁŽ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, 3. svazek, *Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*, Praha¹ 2009 (druhé rozšířené vydání 2018).

úctyhodné množství materiálu podaného navíc velmi čtivou formou, mající jednotné a přehledné schéma, počínaje kapitolou zabývající se dějinami klášterů od jejich založení do roku 1420 přes stav pramenné základny, významné opaty a abatyše, ekonomickou situaci až po architektonický vývoj, klášterní knihovny a duchovní život. Druhou takovou monografií je *Václav II. Král český a polský*.³ Chapeau!

Obdivovala jsem její nadšení pro věc, a když Kateřina začala v roce 1995 působit na Katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy (dále jen PedF UK), věděla jsem, že tohle bude „její parketa“! Perfektní zvládnutí role univerzitního pedagoga, vedení řady diplomových a doktorských prací nové generace medievistů (za všechny uvádím Kateřinu Sládkovou Telnarovou a jmenujme zde i její spolupracovníci a souběžkyni Radku Těšínskou Lomičkovou) a laskavá péče o desítky učitelů dějepisu na základních a středních školách, jejichž význam se pro úroveň české vzdělanosti musí neustále zdůrazňovat, hovoří za vše. Je neúnavnou organizátorkou studentských zahraničních exkurzí, na něž se opakovaně po letech vzpomíná a ze kterých je patrné její tíhnutí k historii Francie. Myslím, že jen málokdo si umí představit, že s tím vším lze skloubit deset let působení v roli vedoucí výše zmíněné katedry, natož fakt, že Kateřina zastávala několik let pozici proděkanky pro vědu a byla předsedkyní vědecké rady Vydavatelství PedF UK a členkou dalších akademických rad. Profesorkou byla jmenována v roce 2006, v roce 2012 byla nominována na Cenu Milady Paulové. Byla organizátorkou mezinárodních kolokvií s tematikou cisterciáckého řádu. Již za komunistického režimu iniciovala komunikaci se zahraničními badateli, kterou bylo možno rozvinout do výraznější spolupráce od počátku devadesátých let. Všechny tyto aktivity vyžadují velikou erudici, vytrvalost, píli, organizační talent a v neposlední řadě schopnost stále něco objevovat; na tomto místě nemohu nepřipomenout projekty z poslední doby týkající se problematiky výchovy ke vztahu ke kulturně historickému dědictví nebo starší projekt *Život ve středověkém klášteře* (spolu s Petrem Sommerem a Dušanem Foltýnem). Je příznačné, že o všech těchto významných událostech, když byly aktuální, Kateřina nikdy nemluvila, s odstupem a až na opakované dotírání zamumlala: „*Hm, jo, to dělám...*“

Bývá zvykem uvést v medailonu vědecké osobnosti širěji rozvinutou poznámku s ujištěním, že se taky jedná o člověka z masa a kostí. U Kateřiny nebudou následující řádky jen zdvořilostní záležitostí, ona je i bez přínosů vědě pěkným a obdivuhodným člověkem, na jaké se, byl-li by bez té vědy, laudatio nepíše, ale mělo by! Je duší krásné rodiny, její vztah s mužem Petrem zraje jak víno, vztah s oběma syny a také s jejich manželkami považují za učebnicový, je radostnou babičkou. V průběhu let s láskou a pokorou pečovala o starší členy své velké rodiny. Kateřina je ctitelkou vážné hudby, sama byla roky členkou pěveckého sboru, má ráda divadlo, je velkou čtenářkou. Také cestovatelkou, kompletní výčet zemí však pro rozsáhlost vynechávám, jen činím malou poznámku, že například z delšího pobytu v USA výtěžila půvabnou knížku *Postřehy z Ameriky*.⁴ Umí vytvořit pro své přátele milou a přijímající atmosféru, podpořenou uměním naslouchat a ovšem též vynikající kuchyní, vínem a humorem. Je také praštěnou budovatelkou přístaveb starodávné chatičky na Slapech a ne úplně zdatnou žačkou dr. Větvíčky, ale bere to s nadhledem. Z výše řečeného je doufám patrné, že Kateřina umí žít a že to dělá skvěle.

Jen tak dál, poutnice na této zemi! E ultreia, E ultreia, e suseia, Deus adiuva nos!

Veronika PROCHÁZKOVÁ

³ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Václav II.: král český a polský*, Praha 2007.

⁴ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Postřehy z Ameriky*, Praha 2006.

Klasická historička ze škatulky a mimo škatulky

Ať už se nám to líbí, či nikoliv, nemůžeme pochybovat o tom, že latináři, historikové starověku a obecně lidé zabývající se vědami o klasickém starověku (Klassische Altertumswissenschaft, classical studies) tvoří jistou subkulturu. Jako každá jiná subkultura i tato si nese svůj kolektivní image, na jehož základě vznikají s ní spojené stereotypy, učeně můžeme říci topika. Snad alespoň v důchodu si splním svůj výstřední mladický nápad, totiž napsat esej o topice obrazu profesora/profesorky latiny a klasických studií v literatuře a filmu. Ať už se při svém pátrání vydáme do Anglie, Francie, Španělska nebo zůstaneme v českých zemích, postava latináře bude podána vždy ve velmi podobných konturách – většinou vysoce charakterní, avšak poněkud roztržitá, nepraktická, jaksi mimo souřadnice reálného světa.

Naše milá jubilanťka je však vzácnou výjimkou potvrzující pravidlo. Naplňuje totiž pouze první část stereotypu – úctyhodně charakterní, ale současně velmi praktická a vynikající naopak vzácnou schopností zdánlivě odtažitý obor s naším reálným světem důvtipně propojit. To prokazuje jak svým organizačním talentem a zdravým vizionářstvím při výuce a garantování výuky starověku na Katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, ale současně po dlouhá léta lvím podílem při organizování letních škol klasických studií. Pod svou taktovkou, vlídnou, ale současně důslednou proměnila setkání nadšenců z počátku „devadesátek“ v renomovanou a akreditovanou vzdělávací akci, která se stala samozřejmou součástí prázdnin těch učitelů klasických oborů, jimž na jejich předmětech opravdu záleží. Ostatně právě na jedné z těchto prvních škol v Praze jsem měl možnost Janu potkat poprvé, a to zrovna při netradiční přednášce o intimním životě ve starém Římě. Podané velmi vkusně, poučně, decentně, ale současně otevřeně a zábavně, v ostrém kontrastu s obehranými klasickými tématy překypujícími učitelským moralismem, představujícím největší handicap našich oborů, jaký by neznalý člověk stereotypně očekával.

Janin praktický duch se projevuje i vstřícností k moderním technologiím.

Když před několika lety vytvořila originální elektronickou učebnici latiny,¹ sotva mohla tušit, jakým požehnáním bude v distanční online koronavirové době, která zanedlouho zaklepala na dveře. Učebnici pestrou, vtípnou a promyšlenou, u níž odborná stránka rozhodně nikterak nezaostává za technicky originální formou, jak to u podobných i-projektů leckdy bývá téměř špatným pravidlem. Jana je z rodu těch, pro něž ani online výuka nebyla noční můrou, ale zajímavou výzvou, kterou vezme jako příležitost k tomu něco nového se naučit, a ještě si u toho trochu vyhrát.

Jana je člověk vynikající až krásně starosvětskou věrností svému oboru, rodině, práci, kolegům, domovskému městu, ale současně je moderním člověkem na cestě. To doslova. Její duch otevřený poznávání všeho nového ji každoročně zavede na erasmovské pobyty, studentské exkurze a studijní cesty za hranice domoviny. Nezapomenu na nečekané, a o to příjemnější setkání s ní a jejími studenty v Husově domě v Kostnici. Její exkurze se staly pověstnými, i na nich dovede vzácně propojit své hluboké vědomosti a organizační schopnosti. Na cesty se Jana vydávala i v době, kdy jejich možnosti byly výrazně omezené – dlouhodobě spolupracovala na edici pompejských nápisů s Ústředním ústavem pro starověké dějiny a archeologii Akademie věd Německé demokratické republiky, v téže práci pokračovala i nadále v rámci Berlínsko-braniborské akademie věd v již sjednoceném Německu. Pompeje se poté staly jedním z jejich nejmilejších badatelských témat. Důstojným vyvrcholením tohoto zájmu je obsáhlá monografická publikace *Češi v Pompejích 1748–1948: Kulturněhistorická studie*,² na niž navazuje neméně výtečná monografie *Pompeje v Čechách 1748–1948: Kulturněhistorická studie*,³ kterou čtenářům a sobě symbolicky nadělila ke svým kulatým narozeninám.

S trochou černého humoru lze akademiky rozdělit na ty, kteří dělají kariéru a kteří pracují. Jana bezesporu patří k těm druhým. Její elán a oddanost oboru jsou úctyhodné, v její záviděníhodné pracovitosti je však vždy více zdravého entuziasmu než rizikového, sebe i okolí ohrožujícího workholismu nebo zarputilé ctižádnosti. Její moderní duch dovede

¹ Jana KEPARTOVÁ – Robert SKOPEK, *Praktická iLatina*, Praha 2017.

² Jana KEPARTOVÁ, *Češi v Pompejích 1748–1948: kulturněhistorická studie*, Praha 2007.

³ Jana KEPARTOVÁ, *Pompeje v Čechách 1748–1948: kulturněhistorická studie*, Praha 2020.

klasická témata uchopovat tak, že mají co říci i těm, kdo by se jim jinak vyhnuli širokým obloukem. Pro své bádání si vybírá nelehká témata, jako jsou epigrafika, antické tradice a dějiny školství a klasického vzdělání. Ve všech těchto oblastech patří v českých zemích k vůdčím badatelkám a průkopnicím. Její precizní historiografická práce nestojí na vodě a hezkých postmoderně nezávazných řečech, ale v duchu náročnosti vlastní jí i celému jejímu pracovišti se opírá o hluboké jazykové znalosti a vždy důsledné studium pramenů. Současně však má dar stovky hodin strávených v archivech a knihovnách proměnit ve velmi živé a čtenářsky přívětivé texty, atraktivní příspěvky na konferencích a jako rozený pedagog i v neméně živou výuku. Známa dichotomie akademiků – ti, kdo umí „dělat vědu“, a ti, kdo umí učit, – u Jany neplatí, bravurně zvládá obojí. Její publikace dovedou propojit milovanou antiku se současností, nejsou něčím, co šustí papírem nebo z čeho se drolí sádra a víří prach. Jana je jednou z nemnoha badatelek v českých zemích, které svým bádáním, psaním i výukou navracejí klasickou kulturu a jazyky z uzavřené rezervace srovnatelné se sumerský klínopisem a indiánskými jazyky Amazonie tam, kam po právu náleží – do role samozřejmého kulturního základu naší civilizace.

Jedním z ideálů antiky byla harmonie. Jana tento ideál zcela naplňuje i svým charakterem. Je krásným člověkem, který svému okolí přináší radost a pozitivní energii. Je přísná a náročná, ale současně jí nechybí lidský nadhled a pochopení. Typicky akademické nectnosti jsou jí zcela cizí, naopak vyniká na akademické půdě tolik vzácnou vlastností, totiž solidaritou a empatií, pro druhé ráda udělá první poslední. Ve všem svém konání doslova srší elánem a entuziasmem, má křídla, ale současně stojí pevně nohama na zemi – díky tomu všechny své záměry zdárně a s pečlivostí a důsledností sobě vlastní dovede do úspěšného a vítězného konce. Navzdory svému pracovnímu nasazení věnuje plnohodnotný čas své rodině, vnoučatům, ale najde si čas i na to pohlídat štěně dobrým přátelům.

Hebrejské jméno Jan/Jana znamená milostivý dar Hospodinův. Jana takovým darem rozhodně je pro své nejbližší v rodině, pro svou katedru, studenty i kolegyně a kolegy z oboru. Přejme jí tedy, ať se jí, jak tvrdí mystikové, vrací vše dobré a pozitivní, co do světa vysílá, a sobě pak ryze sobecky přejme, ať nám tu taková zůstane po mnoho dalších let k naší radosti.

Lubor KYSUČAN

TRIVMPHVS IOANNAE SEV PROSA GRATVLATORIA AD HONOREM IOANNAE KEPARTI

ANNO MCML ANTE DIEM XV KALENDAS IVLIAS OSTRAVIAE NATA, IVVENIS STVDIIS IN LYCEO SEDVLO INCVBVIT. POSTEA VNIVERSITATI STVDIORVM CAROLINAE NOMEN DEDIT ET ANIMVM LITTERIS LATINIS HISTORIAEQVE RERVVM GESTARVM ADIECIT. DOCTORIS PHILOSOPHIAE GRADVM THESIS SVAE CAUSA, QVAE AD CONDICIONES FAMILIARVM PANNONIAM SVPERIOREM ET NORICVM INCOLENTIVM SPECTAT, ADEPTA EST. CANDIDATA SCIENTIARVM PROPTER OPVS SVVM EXIMIVM, CVI „NOMINA MVLIBRIA POMPEIIS“ INSCRIBITVR, FACTA EST. MARITO NVPSIT DVOSQVE LIBEROS PEPERIT.

MVNERE RERVVM GESTARVM SCRVTATRICIS IN INSTITVTO STVDIIS GRAECIS, ROMANIS LATINISQVE PROVEHENDIS ACADEMIAE SCIENTIARVM BOHEMOSLOVACAE DIV FVNCTA EST. QVINQVE ANNOS CVM FAMILIA SVA IN VRBIS BEROLINI PARTE ORIENTALI VIXIT, VBI IN INSTITVTO DICATO HISTORIAE RERVVM GESTARVM ANTIQVARVM DISCIPLINAEQVE ARCHAEOLOGICAE ACADEMIAE SCIENTIARVM REI PVBLICAE DEMOCRATICAE GERMANICAE INSCRIPTIONIBVS LATINIS OPERAM DEDIT.

POST REDITVM MVNERE IN ACADEMIA SCIENTIARVM DENVO EST ASSIGNATA. ATTAMEN, VT VIDETVR, CORDI PRAECIPVE EST EI DISCIPVLOS STVDIOSOSQVE INSTRVERE IN INSTITVTO DICATO HISTORIAE RERVVM GESTARVM INDAGANDAE ET ARTI EANDEM DOCENDI IN FACVLTA TE PAEDAGOGICA VNIVERSITATIS STVDIORVM CAROLINAE. QVOD MVNVS AB INSTITVTO CONDITO, I. E. ANNO MCMXCIII, VSQVE AD TEMPVS HODIERNVM EXSEQVITVR, QVIN IMMO COLLEGIS SVIS ALIQVOT ANNOS PRAEFVIT. AVDITORES DOCET ET DISCIPLINAS SVAS DILIGENTISSIMAS, NEMPE HISTORIAM RERVVM GESTARVM GRAECORVM AC ROMANORVM, SERMONEM LATINVM NECNON HEREDITATEM MVNDI ANTIQVI, DILIGENTISSIME COLVIT, COLIT COLETQVE.

EST MVLIER SEMPER FIDELIS FORTIS FIRMA. AT NON SOLVM HISTORIAE PERITOS DOCERE SOLET, VERVM ETIAM LIBROS SYMBOLASQVE DOCTISSIMAS AD

STVDIA ANTIQVA, AD POMPEIOS NECNON AD STVDIA BOHEMICA ANTIQVITATIS PERTINENTES SCRIBIT ET DIVVLGAT. NEC VERO SVAE FAMILIAE OBLIVISCITVR ET SVOS PRAESERTIM NEPOTES CVRA AC DILIGENTIA MAGNOPERE COMPLECTITVR. NEQVE DOMISEDA EST: LIBENTISSIMO ENIM ANIMO MVLTA ITINERA FACITAT.

ITAQVE AMICI COLLEGAE DISCIPVLI IOANNAM DOCTRICEM ADMIRABLEM, PROBAM, PIAM, HILAREMQVE AMANT AC DILIGVNT ET EI LAETITIAM SEMPI-TERNAM OMINANTVR OPTANT AVGVRRANTVR.

Q. B. F. F. F. S.

AD MVLTOB ANNOS

JANIN TRIUMF ANEB BLAHOPŘEJNÁ ŘEČ KU POCTĚ JANY KEPARTOVÉ

NARODILA SE 17. ČERVNA ROKU 1950 V OSTRAVĚ. S VELKOU PÍLÍ VYSTUDOVALA NA GYMNÁZIU. POTÉ SE ZAPSALA NA UNIVERZITU KARLOVU, KDE SE VĚNOVALA LATINSKÉ FILOLOGII A HISTORII. TITUL DOKTORA FILOSOFIE ZÍSKALA ZA DISERTAČNÍ PRÁCI VĚNOVANOU RODINNÝM POMĚRŮM OBYVATEL HORNÍ PANONIE A NORIKA. KANDIDÁTKOU VĚD SE STALA NA ZÁKLADĚ STUDIE NAZVANÉ „ŽENSKÁ JMÉNA V POMPEJÍCH“. PROVDALA SE A PORODILA DVĚ DĚTI.

DLOUHO PŮSOBILA JAKO VÝZKUMNÁ PRACOVNICE V ÚSTAVU ŘECKÝCH, ŘÍMSKÝCH A LATINSKÝCH STUDIÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD. PĚT LET ŽILA SE SVOU RODINOU VE VÝCHODNÍM BERLÍNĚ, KDE SE PRACOVNĚ VĚNOVALA LATINSKÝM NÁPISŮM V ÚSTAVU STAROVĚKÝCH DĚJIN A ARCHEOLOGIE AKADEMIE VĚD NĚMECKÉ DEMOKRATICKÉ REPUBLIKY.

PO NÁVRATU DO VLASTI ZNOVU PŮSOBILA V ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMII VĚD. OVŠEM ZDÁ SE, ŽE JEJÍMU SRDCI NEJBLIŽŠÍ JE VZDĚLÁVAT STUDENTY NA KATEDŘE DĚJIN A DIDAKTIKY DĚJEPISU PEDAGOGICKÉ FAKULTY UNIVERZITY KARLOVY. TOMU SE VĚNUJE OD ZALOŽENÍ KATEDRY ROKU 1993 AŽ DO SOUČASNOSTI. NĚKOLIK LET DOKONCE TUTO KATEDRU VEDLA A ŘADU LET PŮSOBÍ JAKO ZÁSTUPKYNĚ VEDOUCÍHO. ZDE VYUČOVALA, VYUČUJE A VYUČOVAT BUDE SVÉ NEJOBLÍBENĚJŠÍ OBORY, TOTIŽ DĚJINY STAROVĚKÉHO ŘECKA A ŘÍMA, LATINSKÝ JAZYK A KLASICKÉ TRADICE.

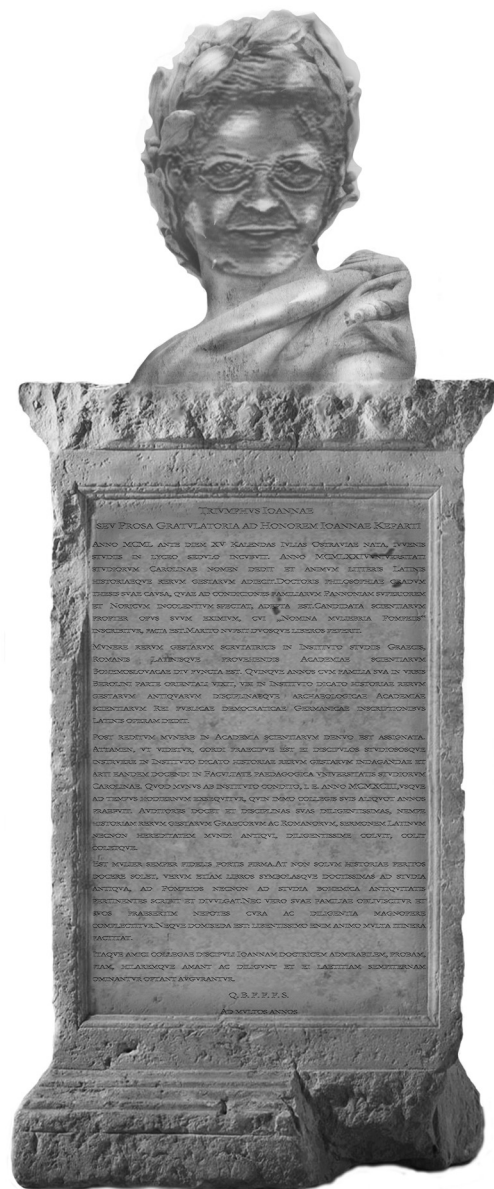
JANA KEPARTOVÁ JE ŽENA PEVNÝCH, VĚRNÝCH A STATEČNÝCH POSTOJŮ. NEVYUČUJE VŠAK JEN STUDENTY HISTORIE, ALE PÍŠE A VYDÁVÁ TAKÉ ODBORNÉ KNIHY A STUDIE VĚNOVANÉ STAROVĚKÝM DĚJINÁM, POMPEJÍM A ČESKÉMU ZÁJMU O ANTIKU. ZÁROVEŇ ALE NEZAPOMÍNÁ NA SVOU RODINU A V POSLEDNÍ DOBĚ SE VĚNUJE DŮSLEDNĚ PŘEDEVŠÍM SVÝM VNOUČATŮM. ALE NENÍ TO ŽENA, KTERÁ BY VYSEDÁVALA DOMA – S VELKOU RADOSTÍ PODNIKÁ ŘADU ZAHRANIČNÍCH CEST.

PŘÁTELÉ, KOLEGOVÉ A ŽÁCI MAJÍ RÁDI JANU JAKO OBDIVUHODNOU, ŘÁDNOU, SPOLEHLIVOU A VESELOU OSOBNOST A PŘEJÍ JÍ SPOUSTU RADOSTI DO DALŠÍCH LET.

Q. B. F. F. S.

AD MVLTOS ANNOS

Bořivoj MAREK – Jan ZDICHYNEC

Studie

Benešovici na cestě k moci. Příspěvek k dějinám jednoho rodu v první polovině 13. století

The Benešovici Coming to Power. An Early 13th Century Noble House Revisited

Kateřině Charvátové k sedmdesátinám

Gabriela Dykastová

Abstrakt

Studie se zabývá dějinami prvních dvou generací Benešoviců v první polovině 13. století, kdy se rod začal prosazovat v rámci mocenské struktury přemyslovského státu. Pozornost je zaměřena na jednotlivé členy rodu a jejich životní osudy v rámci panovnických i církevních služeb. Příslušníci rodu, o nichž studie pojednává, položili základy pro budoucí rozvoj rodového majetku a otevřeli svému potomstvu cestu na vrcholné posty mocenské struktury, a to nejen z hlediska světských, ale také církevních úřadů.

Abstract

The study deals with the first half of the 13th century's Přemyslid Bohemia which saw the Benešovici noble house coming to prominence within the power framework of the state. Individual family members are examined with regards to their assignments in royal and ecclesiastical service. The first two generations of the Benešovici were instrumental in forming the base for future improvement of both family demesne and its members' individual careers.

Klíčová slova

Benešovici – 13. století – dějiny šlechtických rodů

Keywords

The Benešovici – 13th century – history of nobility

Benešovici byli významným šlechtickým rodem, který se dostal na výsluní v průběhu 13. století. V rámci této studie budeme podrobně sledovat jeho první dvě historicky doložitelné generace – otce Beneše I. z Benešova a osudy jeho sedmi synů, mezi nimiž nalezneme muže pohybující se u markraběcího i královského dvora, preláta zastávajícího vysokou hodnost v rámci pražské kapituly (současná Metropolitní kapitula u sv. Víta v Praze) i opata premonstrátského kláštera. Větší větvení rodu spatřujeme až v následujících generacích. Z tohoto důvodu málokdo kromě obeznámených historiků odhalí, že například Milota z Dědic, pražský biskup Tobiáš, páni z Bechyně a páni z Kravař byli velmi blízkými příbuznými. Jen z této malé ukázky vidíme, jak byl rod Benešoviců již ve druhé polovině 13. století rozvětvený.¹ Na druhou stranu je však třeba poznamenat, že označení „rod Benešoviců“ je novotvar zavedený až v 19. století, který nám usnadňuje orientaci v rámci komplikovaných příbuzenských vazeb.

Díky vzniku různých rodových linií můžeme již v průběhu 13. století nalézt jednotlivé příslušníky Benešoviců v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Do starobylého benešovického klanu patřili páni z Benešova, z Kravař, z Bechyně, z Dědic a další příslušníci nadále se větvících rodin.² Přízviska některých členů rodu se navíc v průběhu jejich života vyvíjela dle toho, jaký majetek získávali do držení. V této souvislosti zmiňme například Benešovice Milotu, který je dnes znám především pod svým přídomkem „z Dědic“, se kterým je však spojován až od roku 1278, kdy byl hrad Dědice nejspíše dokončen. Po většinu své aktivní kariéry u dvora Přemysla Otakara II. však vystupuje s rodovým predikátem jako Milota „z Benešova“. Některá přízviska jsou také značně zavádějící a mohou v nás vyvolávat mylnou představu, že jejich držitel daný majetek vlastnil, ačkoli tomu

tak nebylo. V případě Benešoviců šlo o pány z Bechyně, kteří královský hrad Bechyni fakticky nevlastnili, ale pouze zde vykonávali purkrabský úřad. Například Tobiáš a Čeněk, od osmdesátých let 13. století purkrabí na Bechyni, jsou často označováni přízviskem „z Bechyně“, jindy je však najdeme jen jako bechyňské purkrabí a někdy též s přízviskem „z Kamenice“, který je odvozen od jejich rodového majetku.

Pokud bylo některé století pro Benešovice zlatým věkem, pak to bylo jednoznačně století třinácté, kdy mnoho příslušníků tohoto košatého klanu vystoupalo do nejvyšších pater církevního i světského mocenského žebříčku, s čímž souviselo i rozšíření majetkové základny jednotlivých rodových větví. Dějiny rodu však sahají mnohem hlouběji než do časů posledních Přemyslovců, nicméně pro starší období máme málo pramenů k jejich rekonstrukci. Nemůžeme dokonce ani s jistotou určit, odkud Benešovici pocházejí. Dle pověsti, která se váže k jejich erbů zavinuté střely, by měla být jejich pravlastí Morava.³ Také Tomáš Baletka považuje za skutečnou kolébku rodu Opavsko, konkrétně oblast Dolního Benešova.⁴ Na druhou stranu však existují (zvláště poté ve starší literatuře) i zastánci druhé teorie, kteří vidí prapůvod Benešoviců v Čechách, kde dle jiné pověsti založili v 11. století jihovýchodně od Prahy Benešov. Zmíněná „česká“ rodová verze vychází ze spisu o benešovickém rozrodu z počátku 20. století od Františka Dvorského, který tuto teorii předestřel a ostatní autoři ji buď pouze přebírali, či ji jen mírně doplňovali.⁵

³ Ke vzniku erbu se váže pověst, kterou sepsal ve dvou verzích Bartoloměj Paprocký z Hlohov v *Zrcadle slavného Markrabství moravského*. K rozrodu Benešoviců se váže první verze. Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*, Olomouc 1593, s. 109–110, kapitola IX. Tutéž verzi vzniku erbu viz také: TÝŽ, *Diadochos – Posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech tří stavů slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského. Kniha třetí – o stavu panském*, Brno 2005 (faksimile tisku z roku 1602), s. 332–334. Srov. Irena HRABĚTOVÁ, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohov*, Brno 1921, s. 39–40.

⁴ T. BALETKA, *Páni z Kravař*, s. 23.

⁵ František DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců. Část 1*, Brno 1907, s. 1. Autor klade původní sídlo Benešoviců do Benešova u Prahy. Toto sídlo poté opustili a odešli na Opavsko. Jejich další větve založily ve Slezsku dvě města s názvem Benešov. Podrobněji o přesunu základny rodu z Čech na Moravu pojednává již o tři desetiletí dříve Antonín VLASÁK, *Bibliotéka místních dějepisův. Svazek III. Okres benešovský*, Praha 1874, s. 7–10. Dle Vlasáka měl být středočeský Benešov údajně založen českým vladykou Benedou v období vlády Břetislava I., snad v roce 1048. Beneda měl být praotcem rodu

¹ Dle Václava Novotného rod získal toto označení díky oblibě používání jména Beneš. Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I. 4. Rozmach české moci za Přemysla Otakara II.*, Praha 1937, s. 439. Tomáš Baletka však v této souvislosti upozorňuje na fakt, že nejčastějším rodovým jménem byl Vok, a nikoli Beneš. Proto považuje souhrnné označení příslušníků rodu jako „Benešovici“ za velmi zavádějící, potažmo i nesprávné. Tomáš BALETKA, *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2004, s. 14. Ačkoli je pro pozdější dějiny rodu Baletkovo tvrzení oprávněné, tak ještě ve třináctém století jsou obě jména – Vok i Beneš – v rámci rodu využívána vcelku rovnocenně.

² Stručně jednotlivé rodové větve vyjmenovává v přehledu šlechty přelomu 13. a 14. století např. František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě. Díl druhý. Od roku 1253 až do roku 1403*, Praha 1937, s. 195.

Někteří historici se snažili hledat i starší příslušníky rodu, což je však vzhledem k malému množství dochovaných pramenů obtížné. Již František Dvorský, který se dějinami rodu Benešoviců do hloubky zabýval, zjišťoval, kdo je prvním zmiňovaným praotcem rodu na základě zmínek v kronikách a v listinách před rokem 1200. Ve své studii nakonec konstatoval, že ačkoli se jména spjatá s rodem Benešoviců (Beneš, Ondřej, Drslav, Vok, Milota) v kronikách i listinách ze staršího období vyskytují, tak nelze tyto muže automaticky počítat mezi členy rodu. Důvodů pro toto tvrzení existuje několik. Hlavním z nich je skutečnost, mimochodem nikterak neobvyklá, že domnělí příslušníci rodu Benešoviců nebyli ve starších listinách označováni s přídomkem, který by je jednoznačně zařadil mezi Benešovice. Problém můžeme spatřovat rovněž v tom, že daná jména byla používána i jinými rody. Na základě důkladnějšího studia listin Dvorský navíc zjistil, že u většiny jmen, jež by mohla patřit příslušníkům rodu, je odkaz na jejich rodinné příslušníky (otce, bratry, syny), kteří již nenesli žádné z rodových jmen, což je dalším důvodem, proč je nemůžeme řadit mezi členy rodu Benešoviců.⁶ S těmito Dvorského závěry se musíme ztotožnit, a proto je také nutné se smířit se skutečností, že na základě v současnosti dostupných pramenů není možné s jistotou identifikovat žádné starší příslušníky rodu před rokem 1200. Můžeme se tak setkat pouze s dohady o možném praotci rodu.⁷

Benešoviců. Jeho syn Beneš se stal prvním proboštem vyšehradské kapituly za vlády krále Vratislava. Drslav, další ze synů, obdržel díky blíže neurčené směně s údělníkem Otou Olomouckým některé statky u Hradce nad Moravicí, tedy na Opavsku, a tím se stal zakladatelem moravské větve Benešoviců. Je však nutné podotknout, že tyto informace nejsou podloženy žádným hodnověrným pramenem. Samotný František Dvorský rozporuje Vlasákovu domněnku o založení Benešova již v roce 1048 bájným Benedou. Naopak předkládá úvahu, že by zakladatelem mohl být v roce 1097 jistý Beneš, komoří Břetislava II. F. DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců*, s. 16. Obě verze jsou však pouhou spekulací a ani jedna z nich není podložena žádným spolehlivým pramenem.

⁶ F. DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců*, s. 14–18.

⁷ Za možného praotce bývá někdy označován Beneda z období vlády Břetislava I. (srov. pozn. 5). V literatuře se však setkáme i s jiným údajným zakladatelem tohoto rodu. Je jím Beneš, účastník výpravy do Milána v roce 1158. Tohoto Beneše považuje za praotce Benešoviců např. Jiří JUROK, *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku*, Nový Jičín 2000, s. 16. Robert Šimůnek v této souvislosti připomíná pověst o Bibli a pasionálu, které Beneš údajně ukořistil během výpravy a následně je daroval benešovskému kostelu. Robert ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013,

Pokud odhlédneme od rodových pověstí a legend, tak první příslušníci rodu jsou na základě diplomatických pramenů doloženi až na počátku 13. století. V žádné z listin, a to ani těch pozdějších, nenajdeme byť jen nepatrnou zmínku o původní kolébce rodu. Po celé 13. století se však ve spojení s Benešovicí vyskytuje velmi často jedna oblast – Opavsko. Opavské statky Benešoviců proto můžeme po celé 13. století pokládat za jejich hlavní rodovou majetkovou základnu. Benešovicí zde společně s Fulštejnými náleželi mezi přední představitele místní šlechty. V první polovině 13. století nalzáme jednotlivé Benešovice u dvora moravských markrabat. V případě potřeby se též účastnili obrany Opavska. Zmínme alespoň významnou úlohu Beneše ze Cvilína (v pořadí III. Beneše z rodu Benešoviců) a jeho bratra Ondřeje při obraně Opavy v červnu roku 1253.⁸ Ani v pozdějším období Benešovicí z dějin Opavska nezmizeli. V období interregna v letech 1278–1283 můžeme nalézt několik příslušníků tohoto rodu na dvoře královny vdovy Kunhuty v Hradci nad Moravicí a poté i u dvora Mikuláše Opavského, což je patrné z mnoha listin, na kterých jednotliví členové rodu figurovali ve svědečných řadách.⁹

Bádání v oblasti dějin benešovického rodu bohužel znesnadňuje skutečnost, že Benešovicí často pojmenovávali své mužské příslušníky stejnými jmény. V jedné generaci se tak mnohdy nacházelo více bratranců téhož jména, u nichž nám mohou s přesnou identifikací občas pomoci jejich přídomky. Mezi často používaná jména patří především Beneš, Vok, Drslav, Ondřej, Robert, Tobiáš (Dobeš) či Milota. Nejtradičnějšími jmény byly Beneš a Vok. Jejich nositelé se často vyskytovali v markraběcích či královských službách a jsou také nejčastěji zmiňováni v listinách. Dle toho můžeme předpokládat, že tato jména byla dávana starším synům. Jméno

s. 307. Jde však bohužel o nepříliš podloženou zprávu, a navíc nelze nijak doložit, že zmíněný Beneš měl něco společného s Benešovicí. K této otázce srov. literaturu a rozbor problému v poznámce in: Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I. 2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, Praha 1913, s. 902.

⁸ Srov. *Haličsko-volyňský letopis*, Jitka Komendová (ed.), Praha 2010, s. 90–93; Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I. 3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)*, Praha 1928, s. 842–844; Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA (eds.), *Hrady českého Slezska*, Brno 2000, s. 426.

⁹ Obecně k vývoji Opavska v období interregna srov. Martin WIHODA, *Facta est autem distractio regni Bohemiae. Opavsko v časech interregna 1278–1283*, Acta historica et museologica universitatis silesianae opaviensis 5, 2000, s. 170–180; Martin WIHODA, *Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslenci a Habsburky*, Český časopis historický 2, 2001, s. 209–230.

Tobiáš se naopak téměř výhradně vyskytuje u synů, kteří byli předurčeni pro církevní kariéru, což však mohl být buď záměr, či jen pouhá náhoda.

Beneš I. z Benešova, „praotec“ rodu Benešoviců

Odhlédneme-li od rodových bájí i od nejasných zmínek o možných příslušnících rodu v listinách a kronikách, tak nejstarším historicky doložitelným příslušníkem rodu Benešoviců na základě pramenů zůstává Beneš I. z Benešova. Se jménem Beneše I. s přídomkem „z Benešova“¹⁰ se setkáváme pouze na jedné listině vydané Přemyslem Otakarem I. někdy mezi lety 1219–1222. Beneš zde figuruje ve svědečné řadě společně se svými syny Ondřejem, Tobiášem a Vokem I. Nemožnost jednoznačně doložit Beneše na ostatních listinách je dána tím, že se v této době ve svědečných řadách velmi často objevují jména bez přídomků. Vzhledem ke skutečnosti, že se Benešovi synové již od dvacátých let 13. století vyskytovali u královského dvora v Praze či ve družině moravských markrabat, což bude podrobněji rozebráno níže, tak lze předpokládat, že se v blízkosti krále nacházel již jejich otec Beneš I. Na základě této domněnky bychom tedy mohli Beneše I. ztotožnit s jistým Benešem, který se od roku 1201 (pravidelně však až od roku 1219) do roku 1227 vyskytuje ve svědečných řadách listin světských i církevních vydavatelů.¹¹ Je však třeba upozornit na skutečnost, že Beneš nevystupuje na žádné z těchto listin se svým přídomkem, takže přidružení těchto listin k Benešem dosvědčeným dokumentům je činěno pouze na základě logických souvislostí. Vždy jde o listiny spojené s řešením církevních otázek, nejčastěji donací. Jeho jméno lze nalézt v osmi z dochovaných listin vydaných Přemyslem Otakarem I. V sedmi případech se objevuje ve

svědečných řadách královských listin, v nichž je po členech královského rodu a vyšších církevních hodnostářích pravidelně jmenován mezi prvními svědky z řad šlechty.¹² Pozice Beneše I. ve svědečných řadách může svědčit o významném postavení jeho rodu již za vlády Přemysla Otakara I. V roce 1219 je dokonce jmenován mezi šesti pány, kteří byli králem ustanoveni, aby pomohli urovnat jeho spor s biskupem Ondřejem.¹³ O Benešově úzkém kontaktu s královským dvorem rovněž svědčí skutečnost, že se objevuje v listinách s místem vydání v Čechách (v Praze a na Křivoklátku) i na Moravě (Brno, Hodonín), což naznačuje, že Beneš I. s královským dvorem rovněž cestoval. Kromě královských listin je též uveden ve svědečné řadě jedné listiny olomouckého biskupa Roberta¹⁴ a listiny Konráda z Hardeka potvrzující donaci pro velehradský klášter.¹⁵ Naposledy se Beneš I. objevuje v roce 1227 ve svědečné řadě závěti Kojaty, syna Hrabíše.¹⁶ František Dvorský se dokonce domníval, že by Beneš I. z rodu Benešoviců mohl být totožný s Benešem, který byl za vlády Přemysla Otakara I. purkrabím v Budyšině, což by znamenalo, že příslušníci rodu již v tomto období zastávali významnou funkci v rámci správy zemí náležejících k Českému království. Dvorský však svou domněnku nijak nedokládá. Vzhledem ke společenskému významu purkrabského úřadu lze předpokládat, že pokud byly v tomtéž období vydávány listiny zmiňující Beneše jakožto purkrabího v Budyšině¹⁷ a zároveň by se tentýž Beneš objevoval ve svědečných řadách jiných královských listin, tak by v nich byl taktéž označován jako

¹² *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus II* (dále jen CDB II), Gustav Friedrich (ed.), Praha 1912, č. 27, s. 24–25 (z roku 1201); CDB II, č. 1210, s. 181–182 (z roku 1220); CDB II, č. 199, s. 184–185 (z roku 1220, Brno); CDB II, č. 218, s. 205–206 (z roku 1221); CDB II, č. 231, s. 219–220 (mezi lety 1219–1222, svědčí zde společně se syny Ondřejem, Tobiášem a Vokem); CDB II, č. 241, s. 233–234 (z roku 1222, Křivoklát); CDB II, č. 259, s. 248–249 (24. 7. 1224, Praha).

¹³ CDB II, č. 172, s. 160–161 (z roku 1219).

¹⁴ CDB II, č. 106, s. 100–101 (z roku 1213, Praha).

¹⁵ CDB II, č. 197, s. 182–183 (z roku 1220). Listina navazuje na listinu Přemysla Otakara I. č. 196, která se taktéž zabývala touto donací pro klášter ve Velehradě. Král vydal listinu v Hodoníně v tomtéž roce. V obou zmíněných listinách je ve svědečné řadě uveden Beneš I.

¹⁶ CDB II, č. 303, s. 301–302 (z roku 1227).

¹⁷ CDB II, č. 136, s. 125–126 (z roku 1217); CDB II, č. 187, s. 172–174 (z roku 1219); CDB II, č. 190, s. 176–177 (z roku 1220); CDB II, č. 234, s. 222–225 (z roku 1222). V těchto listinách je zmiňován jistý Beneš jako *castellanus* nebo *buregravius de Budissin*.

¹⁰ U příslušníků rodu se lze také setkat s přepisy přídomku „*de Benesow*“, „*de Benessow*“, „*de Beneschow*“, „*Benessowiz*“, „*de Benesowe*“.

¹¹ Tomáš Baletka v prologu k monografii *Páni z Kravař* zjišťuje, kdo byli prapředci tohoto rodu z řad Benešoviců. Jako prapředka rodu zmiňuje Beneše, který se dle jeho závěrů vyskytuje pouze v listině, ve které je jmenován spolu se svými syny (viz výše). T. BALETKA, *Páni z Kravař*, s. 24. František Dvorský naopak ztotožňuje Beneše I. s jistým blíže neurčeným Benešem ve svědečných řadách jiných listin. F. DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců*, s. 18–19. Na základě analýzy pramenů a jiných souvislostí se přikláním k tomu, že Beneš I. z Benešova je s velkou pravděpodobností totožný i s Benešem z jiných listin. Pokud však přihlídneme k názoru Dvorského, tak je nutné jeho starý výčet listin se jménem Beneše I. obohatit o ty, které mu v něm chybí (viz listiny v následujících poznámkách).

purkrabí, což však v žádné z listin není, a proto nelze oba Beneše bez výhrad prohlásit za jednu a tutéž osobu.

Benešovici vlastnili statky v Čechách i na Moravě nejspíš již v průběhu života Beneše I. On sám je v jedné z listin jmenován jako český pán „*nobilis Boemie*“.¹⁸ Je rovněž možné, že Beneš byl zakladatelem osady Dolní Benešov na Opavsku, která se později stala jednou z rodových základů.¹⁹ Životní osudy Benešových synů ve dvacátých a třicátých letech 13. století jsou spjaty především s Moravou a moravským markraběcím dvorem, což by nasvědčovalo tomu, že již v této době zde Benešovici vlastnili některá území.

Z Benešových dětí známe sedm synů: Voka I., Ondřeje, Drslava, Matouše, Beneše II., Roberta a Tobiáše. Vok I., Ondřej a Drslav započali svou kariéru na dvoře Přemysla Otakara I. a v prvních letech vlády Václava I. tvořili součást družiny moravského markraběte Přemysla. Bratři Robert a Tobiáš se vydali na církevní dráhu. O posledních dvou, Matoušovi a Benešovi II., máme zpráv pouze poskrovnu, a proto je složité určit jejich životní osudy. Kromě Voka I., kterému lze na základě vícero indicií přisuzovat místo prvorozeného syna, je další pořadí bratrů v textu určeno pouze náhodně.

Vok I.

Vok I. z Benešova se pohyboval již u dvora Přemysla Otakara I., později byl členem družiny moravského markraběte Přemysla a zastával též úřad podkomořího.²⁰ Jeho postupný politický vzestup a častá přítomnost u dvo-

ra by mohla naznačovat, že měl zaujmout místo v čele rodu, a převzít tak i nejvýznamnější části rodového majetku. Jméno Voka z Benešova se ve svědečných řadách dochovaných listin vyskytuje v rozmezí let 1222–1241.²¹ Poprvé se objevuje na donaci Přemysla Otakara I., která byla vydána mezi lety 1219–1222.²² Na této listině je kromě Voka zmíněn i jeho otec Beneš I. a bratři Ondřej a Tobiáš, budoucí probošt pražské kapituly.²³ Po několikaleté odluce se s Vokem a jeho bratrem Ondřejem setkáváme až v roce 1226, kdy společně doprovázeli krále Přemysla Otakara I. při cestě na Moravu. Nejprve jsou bratři jmenováni v listině vydané králem v Brně jako „*Andreas marscalcus*“ a „*Vocco subcamerarius*“.²⁴ Následně oba figuruji v královské listině z 19. září 1226 rozšiřující Znojmo o vesnici, která původně náležela k louckému klášteru. V této listině se o obou bratrech mluví jako o „*Woko et Andreas, filii Benes de Benessov*“.²⁵ V listopadu 1228 se blíže neurčený Vok v hodnosti podkomořího vyskytuje na královské listině potvrzující práva velehradského kláštera.²⁶ Nic dalšího krom shodného jména však nepotvrzuje, že šlo o člena rodu Benešoviců. Mezi lety 1232–1235 byl Vok členem družiny moravského markraběte Přemysla, bratra krále Václava I. V jedné listině vydané markrabětem Přemyslem v Praze se ve svědečné řadě

poměru obou do konce 13. století), Sborník historický 2, 1954, s. 57–82.

²¹ Naposledy jeho jméno figuruje ještě na falzu listiny hradištského kláštera. CDB IV/1, č. 188, s. 341–347 (1. 9. 1250, Praha, falzum).

²² František Dvorský zmiňuje první výskyt Vokova jména již na listině markraběte Vladislava Jindřicha z 27. 4. 1218 (CDB II, č. 161, s. 151–152), kde měl údajně svědčit společně s bratrem Matoušem. Na listině se však jména bratrů nenachází blízko sebe, a dokonce není ani nikde napsáno, že jde o bratry či o Benešovice. F. DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců*, s. 19.

²³ CDB II, č. 231, s. 219–220 (mezi lety 1219–1222). „*Benes de Benessow cum filiis suis Andrea, Tobbya et Wok.*“

²⁴ CDB II, č. 287, s. 286–287 (19. 9. 1226, Znojmo). Na rozdíl od následující listiny je na této u každé osoby uvedena její funkce či hodnost.

²⁵ CDB II, č. 288, s. 287–289 (19. 9. 1226, Znojmo).

²⁶ CDB II, č. 321, s. 319–323 (27. 11. 1228). Libor Jan přisuzuje svědectví na této listině olomouckému komorníkovi Vokovi, který se v roce 1233 stal olomouckým purkrabím. Týž Vok se také vyskytuje ve svědečné řadě markraběcí listiny z listopadu 1232, ve které svědčil i druhý Vok, nejspíš Benešovic, s hodností *subcamerarius*. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi III. Fasciculus primus* (dále jen CDB III/1), Gustav Friedrich (ed.), Praha 1942, č. 25, s. 23–24 (listopad 1232, Znojmo). L. JAN, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, s. 80.

¹⁸ CDB II, č. 106, s. 100–101 (z roku 1213, Praha).

¹⁹ Tuto domněnku podporuje F. DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců*, s. 19. Dvorský však uvádí, že Beneš I. měl být zakladatelem Dolního i Horního Benešova. U Horního Benešova ale prokazatelně víme, že lokační listinu vystavil až v roce 1253 Beneš III. ze Cvilína a město bylo posléze připojeno k rodovým državám. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi IV. Fasciculus primus* (dále jen CDB IV/1), Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (eds.), Praha 1962, č. 267, s. 458–460 (11. 4. 1253).

²⁰ Podkomořího můžeme v pramenech hledat pod označením *subcamerarius* či *camerarius*, což mnohdy komplikuje jeho odlišení od komorníků. Jde však o dva naprosto rozdílné a na sobě nezávislé úřady, z nichž každý měl svou vlastní agendu. Výběrově k podkomořímu úřadu srov.: Libor JAN, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000, s. 155; Zdeněk FIALA, *Komorník a podkomoří (pojednání o počátcích a vzájemném*

spolu s Vokem vyskytuje rovněž jeho bratr Drslav.²⁷ Zatímco na některých písemnostech je Vok označen přízviskem „z Benešova“, tak v jiných se vyskytuje pouze blíže neurčený podkomoří (*subcamararius* či *camerarius*) Vok. Téměř jistě jde o Voka I. z Benešova, který v tomto období u markraběcího dvora působil. Celkem je Vok uveden jako svědek ve svědečné řadě patnácti dochovaných listin markraběte Přemysla.²⁸

Z dochovaných pramenů můžeme usuzovat, že Vok zastával funkci moravského podkomořího v letech 1226–1235. Poté se jeho jméno z markraběcích listin na tři roky vytrácí a objevuje se až v říjnu 1239 na listině vydané v Praze markrabětem Přemyslem, na níž je však Vok již nazýván „*subcamerarius domini regis*“. Vokův odchod od markraběcího dvora lze vysvětlit tím, že se z Moravy přesunul ke královskému dvoru do Čech, kde je mezi roky 1236–1239 jeho přítomnost dosvědčena několika listinami. V roce 1236 vystupuje ve svědečné řadě bez jakékoli hodnosti po boku svého bratra Drslava.²⁹ V roce 1237 Vok dosvědčil listinu kladrubského opata Rainera, ve které je již titulován „*Voccone subcamerario*“.³⁰ Od roku 1238 je Vok trvale doložen v hodnosti královského podkomořího, kterou zastával do roku 1241.³¹ V době Vokova setrvání v podkomorském úřadu

se na Václavově dvoře vyskytuje ještě mladší podkomoří Pitrold, který společně s Vokem dosvědčil královskou listinu v roce 1238.³²

Zatímco v markraběcích listinách je Vokovo jméno vždy uváděno v první polovině svědečné řady, tak na královských listinách naopak pravidelně figuruje mezi posledními. Po smrti markraběte Přemysla v roce 1239 se z dochovaných pramenů opět vytrácí. Můžeme se pouze dohadovat, zda to mohlo nějak souviset se smrtí markraběte, s jehož dvorem byla po dlouhá léta svázána Vokova kariéra. Vzhledem k tomu, že se poté objevuje již pouze na jedné dochované listině (pokud nepočítáme falzum z roku 1250), tak je pravděpodobné, že koncem třicátých let ode dvora odešel. Poslední královskou listinu Vok ve funkci podkomořího dosvědčil v říjnu 1241, kdy Václav I. schvaloval donaci paní Domaslavy z Miletína, vdovy po královském číšníku Zbraslavovi, která darovala řádu německých rytířů rozsáhlé statky v okolí Miletína na Královéhradecku.³³ Naposledy je Vok společně s bratrem Drslavem jmenován mezi svědky na středověkém falzu pro klášter Hradisko ze září roku 1250, kterým byla klášteru potvrzena různá privilegia.³⁴ Zde je opět jmenován jako podkomoří (*camerarius*). V této době byl ale již několik měsíců moravským podkomořím Vokův syn Beneš III. ze Cvilína, a proto je otázkou, zda na falzu nedošlo k záměně otce se synem či zda není chybná datace.³⁵

²⁷ CDB III/1, č. 85, s. 90–92 (2. 10. 1234, Praha).

²⁸ CDB III/1, č. 25, s. 23–24 (listopad 1232, Znojmo); CDB III/1, č. 50, s. 50–51 (25. 9. 1233); *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi III. Fasciculus tertius*. (dále jen CDB III/3), Gustav Friedrich – Zdeněk Kristen – Jan Bistřícký (eds.), Praha 2000, č. 278, s. 394–396 (2. 12. 1233, Znojmo); CDB III/1, č. 53, s. 53–54 (27. 12. 1233, Olomouc); CDB III/1, č. 66, s. 69–71 (5. 4. 1234, Velehrad); CDB III/1, č. 74, s. 80–81 (12. 7. 1234, Znojmo); CDB III/1, č. 77, s. 84 (před 26. 8. 1234); CDB III/1, č. 85, s. 90–92 (2. 10. 1234, Praha); CDB III/1, č. 87, s. 94–96 (22. 10. 1234, Znojmo); CDB III/3, č. 264, s. 363–366 (31. 10. 1234, Znojmo); CDB III/1, č. 91, s. 107–108 (10. 11. 1234, Brno); CDB III/1, č. 97, s. 112–113 (Opava); CDB III/3, č. 264, s. 363–366 (31. 10. 1234, Znojmo); CDB III/1, č. 107, s. 129–133 (28. 3. 1235, Brno); CDB III/1, č. 113, s. 139–140 (6. 6. 1235, Brno); *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi III. Fasciculus secundus* (dále jen CDB III/2), Gustav Friedrich – Zdeněk Kristen (eds.), Praha 1962, č. 214, s. 280–283 (před 16. 10. 1239, Pražský hrad).

²⁹ CDB III/1, č. 136, s. 169–170 (před 17. 8. 1236).

³⁰ CDB III/1, č. 173, s. 213–214 (r. 1237). Ve svědečné řadě je mezi duchovními též přítomen Vokův bratr Tobiáš, který v této době zastával funkci boleslavského probošta. Dalším ze svědků je i jistý „*Benesio marscalco*“, což by mohl být další z Vokových bratrů, o kterém bude ještě pojednáno v samostatné podkapitole.

³¹ CDB III/2, č. 193, s. 245–246 (21. 6. 1238, Praha); CDB III/2, č. 195, s. 248–250 (6. 8. 1238, Praha); CDB III/1, č. 196, s. 250–251 (6. 8. 1238); CDB III/3, č. 212, s. 276–278

(29. 6. 1239); CDB III/2, č. 214, s. 280–283 (před 16. 10. 1239, Pražský hrad); CDB III/2, č. 219, s. 289–295 (17. 12. 1239, Praha); CDB III/2, č. 223, s. 300–301 (nedatovaná listina; zařazena mezi roky 1239 a 1240); CDB IV/1, č. 8, s. 67–68 (19. 10. 1241, Hradec Králové). František Palacký v seznamu úředníků Českého království ohraničuje Vokův podkomorský úřad lety 1237–1239 a v roce 1241 ho jmenuje jako nejvyššího komořího. František PALACKÝ, *Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských ve království českém, od neustarších časů až do nynějška*, Praha 1832, tab. 1. Palacký nejspíš vycházel z latinského označení Vokova úřadu v jednotlivých listinách. V poslední jmenované listině z roku 1241 totiž Vok vystupuje s hodností *camerarius*, což nejspíš Palacký interpretoval tak, že se Vok stal komořím. Dle mého názoru je však pravděpodobnější, že nadále zastával úřad podkomořího. Již v poznámce č. 20 bylo rozebráno, že latinské označení úřadu podkomořího v dobových písemnostech může být značně zavádějící, protože v tomto období byly pro označení stejného úřadu používány oba latinské tvary, *subcamerarius* i *camerarius*.

³² CDB III/2, č. 193, s. 245–246 (21. 6. 1238, Praha). Srov.: Miloslav SOVADINA, *Dvůr Václava I.*, Sborník archivních prací 1, 1995, s. 8.

³³ CDB IV/1, č. 8, s. 67–68 (19. 10. 1241, Hradec Králové).

³⁴ CDB IV/1, č. 188, s. 341–347 (1. 9. 1250, Praha, falzum).

³⁵ Poprvé Beneš III. ve funkci podkomořího dosvědčil markraběcí listinu v únoru roku

Vokovo potomstvo bylo velmi početné. Pravděpodobně měl osm synů, kteří povětšinou nesli rodová jména – byli jimi Beneš III., Milota, Tobiáš, Robert, Ondřej, Vok II., Zbyslav, Jan.³⁶ Nejstarší z nich Beneš III. ze Cvilína zastával stejně jako jeho otec Vok I. pozici podkomořího u dvora moravského markraběte a později krále Přemysla Otakara II. Významné politické funkce zastával v sedmdesátých letech také další z Vokových synů, Milota z Dědic, kterého král Přemysl Otakar II. v roce 1274 jmenoval hejtmánem ve Štýrsku. Další ze synů, Tobiáš z Benešova, se v roce 1278 propracoval na nejvyšší církevní post v Čechách, když se po smrti Jana III. z Dražic ujal úřadu pražského biskupa, ve kterém setrval po příštích osmnáct let. O dalších bratřech máme pouze kusé zmínky. Je zřejmé, že se žádný z nich již nevydal na církevní dráhu a nezastával žádnou významnější pozici u dvora. Jejich životy se soustřeďovaly především na oblast Opavska, kde drželi rodové statky.

Ondřej

Ondřej byl dalším ze synů Beneše I. z Benešova a tedy zároveň bratrem Voka I. z Benešova. Na čtyřech ze šesti listin, které můžeme se jménem Ondřeje bezpečně spojit, vystupuje Ondřej ve svědečné řadě po bohu svého bratra Voka. Poprvé Ondřej figuruje ve svědečné řadě donace krále Přemysla Otakara I. vydané mezi lety 1219–1222.³⁷ Zmíněnou listinu dosvědčil Beneš I. a jeho tři synové Ondřej, Tobiáš a Vok. Ondřejovi náleží mezi bratry první místo. Společně s Vokem I. byl v roce 1226 členem doprovodu krále Přemysla při cestě na Moravu. Jedna z listin vydaných během cesty tituluje Ondřeje hodností maršálka „*marscalcus*“.³⁸ V tomto případě je jeho jméno poprvé a naposledy spojeno s některým z dvorských úřadů. V průběhu třicátých let 13. století se v dochovaných pramenech Ondřejovo

1250. CDB IV/1, č. 179, s. 329–330 (3. 2. 1250, u Brna).

³⁶ Vokovými syny byli s jistotou bratři Beneš III. ze Cvilína, Milota, Tobiáš, Robert a Ondřej. Pokud přijmeme názor, že Vok (II.) z Kravař byl synem Voka I. z Benešova, tak musíme mezi Vokovy syny započítat i pramenně doložitelné bratry Voka z Kravař – Zbyslava a Jana.

³⁷ CDB II, č. 231, s. 219–220 (mezi lety 1219–1222). „*Benes de Benesow cum filiis suis Andrea, Tobbya et Wok.*“

³⁸ CDB II, č. 287, s. 286–287. Na druhé listině je již jmenován jen jako syn Beneše I. CDB II, č. 288, s. 287–289.

jméno objevuje pouze ojedinele. Není známo, jaká byla jeho pozice v rámci rodu, ani zda se pravidelně nacházel na markraběcím dvoře jako jeho bratr Vok. Jednoznačně můžeme tvrdit pouze to, že jeho životní osudy byly spjaty s Moravou, protože všechny listiny, které kdy dosvědčil, byly vydány na Moravě. V lednu roku 1232 je zmíněn ve svědečné řadě listiny pro velehradský klášter.³⁹ O dva roky později, v říjnu roku 1234, dosvědčil ve Znojmě společně s bratrem Vokem listinu markraběte Přemysla, kterou zeměpán udělil svobody a imunity louckému klášteru.⁴⁰ Naposledy se Ondřejovo jméno nachází v donaci krále Václava I. ze srpna roku 1237 pro brněnský kostel sv. Petra.⁴¹ V dalších letech jsou osudy Ondřeje nejasné. Rovněž nemáme žádné zprávy o jeho potomstvu.⁴²

Drslav

Drslav, třetí ze synů Beneše I., se na většině listin vyskytuje po boku svého bratra Voka I. Všechny listiny, na kterých je Drslav uveden jako svědek, byly vydány pouze v Praze mezi lety 1226–1236 (pokud nepočítáme dvě pozdější falza z let 1249 a 1250). Je otázkou, zda jde pouze o náhodu, či zda byly Drslavovy zájmy na rozdíl od jeho bratrů Voka a Ondřeje, orientovány výlučně na Čechy. Nicméně vzhledem k tomu, že Drslavovi synové nesou přídomek „ze Štítiny“, což je ves na Opavsku, tak se zdá pravděpodobné, že základ Drslavova majetku se nacházel v této oblasti, a nikoli v Čechách.

Drslav se poprvé vyskytuje jako svědek na listině krále Přemysla Otakara I. z roku 1226, kterou král potvrdil majetek a svobody doksanskému klášteru.⁴³ Je to jediná listina, v níž Drslav figuruje sám bez bratra Voka.

³⁹ CDB III/1, č. 15, s. 14–15 (18. 1. 1232, Velehrad).

⁴⁰ CDB III/1, č. 87, s. 94–96 (22. 10. 1234, Znojmo). Bratři jsou jmenováni jako „*Wocko, Andreas germani*“.

⁴¹ CDB III/1, č. 165, s. 205–207 (14. 7. 1237, Brno).

⁴² František Dvorský ve své studii zmiňuje Ondřeje na některých listinách ze čtyřicátých let, přičemž všechny jsou vázány na území Moravy. F. DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců*, s. 26. Dvorského závěry však nelze převzít bez výhrad, protože listina z roku 1237 je poslední, ve které můžeme Ondřeje jednoznačně zařadit mezi Benešovce. Ve všech pozdějších listinách je již uváděn bez jakéhokoli přídomku a není možné ani jinak určit, zda jde skutečně o syna Beneše I. Navíc se v tomto období vyskytuje několik Ondřejů z různých rodů, a proto je zde značné nebezpečí záměny.

⁴³ CDB II, č. 286, s. 280–286 (r. 1226).

V říjnu roku 1234 dosvědčil společně s Vokem donaci markraběte Přemysla špitálu sv. Františka v Praze a o dva roky později, v srpnu 1236, ho najdeme opět s Vokem na konci svědečné řady krále Václava I.⁴⁴ Poté už se s Drslavovým jménem setkáváme pouze na dvou falzech hradištského kláštera z let 1249 a 1250.⁴⁵ Tento klášter měl pro rod Benešoviců mimořádný význam především proto, že jeho dlouholetým opatem byl v tomto období Drslavův bratr Robert. Ve falzu z roku 1250 se uvádějí i jména dalších dvou Drslavových bratrů, Voka I. a Tobiáše, probošta pražské kapituly.

V otázce potomstva Drslava z Benešova je situace značně chaotická a v literatuře interpretována dosti rozporuplně. František Dvorský považoval Drslava a jeho syna Voka III. za praotce pánů z Kravař.⁴⁶ S Dvorského závěry zásadně nesouhlasí Tomáš Baletka, který poukazuje na jeho špatnou interpretaci některých pramenů.⁴⁷ Při bližším zkoumání dochovaných pramenů zjistíme, že dokonce ve dvou listinách z osmdesátých let 13. století nalezneme v rámci téže písemnosti dva Voky, z nichž jeden je označen přídomkem „z Kravař“, zatímco druhý je bratrem Jaroslava a Beneše IV. ze Štítiny a zároveň synem Drslava.⁴⁸ Je tedy zřejmé, že Vok z Kravař a Vok, syn Drslavův, jsou dvě různé osoby, ačkoli oba nepochybně patří do rodu Benešoviců. Pokud však nebudeme Drslavova syna Voka považovat za praotce pánů z Kravař, tak je nutno zodpovědět otázku, jaký vztah měl

Vok z Kravař k Benešovicům a jaké místo zaujímal v rodové hierarchii. Tomáš Baletka, který sepsal dějiny rodu pánů z Kravař, předložil teorii, že jejich prapředkem byl Vok, syn Voka I. z Benešova. To by znamenalo, že Vok z Kravař nebyl Drslavovým synem, nýbrž synovcem. Dle této úvahy by Vok z Kravař a Drslavův syn Vok byli bratrance. Baletka svůj předpoklad o původu Voka z Kravař vysvětluje mimo jiné logickou úvahou, že zařazením Voka z Kravař mezi syny Voka z Benešova by toto typické rodové jméno přecházelo z otce na syna.⁴⁹ Toto vysvětlení sice nemůžeme z historického hlediska považovat za důkaz původu Voka z Kravař, nicméně musíme připustit, že má své opodstatnění. Pokud se však vrátíme k pramenným důkazům, tak je nutné upozornit na listinu z května 1274, ve které jistý Vok svědčí společně s Milotou z Dědic, synem Voka I. z Benešova. Doslova je v ní uvedeno „*Woocko, Mylota et alii fratres eorum*“, což by naznačovalo, že Milota by měl mít nějakého bratra jménem Vok.⁵⁰

Vraťme se však zpět k Drslavovi a jeho potomstvu. Již jsme vyloučili, že kravařská větev rodu je odvozena od Drslavových potomků. Drslav měl nezpochybnitelně syny Voka, Jaroslava a Beneše (IV.). U všech tří se často setkáváme s přízviskem „ze Štítiny“, což naznačuje, že Drslavovi synové získali část rodového majetku na Opavsku.⁵¹ Je možné, že panství Štítina vybudoval již Drslav a následně přešlo na jeho syny, kteří poté začali používat tento přídomek. Existenci hradu Štítina již ve 13. století se však archeologům nepodařilo prokázat. Hrad byl vystavěn až dalšími

⁴⁴ CDB III/1, č. 85, s. 90–92 (2. 10. 1234, Praha); CDB III/1, č. 136, s. 169–170 (17. 8. 1236, Praha).

⁴⁵ CDB IV/1, č. 171, s. 277–281 (1. 9. 1249, Praha, falzum). Zatímco v latinské verzi této listiny se Drslavovo jméno neobjevuje, tak v českém překladu je mezi svědky uveden. Jde o listinu Václava I. pro klášter Hradisko u Olomouce, kterou klášteru potvrdil vlastnictví vsi Hejčín.

CDB IV/1, č. 188, s. 341–347 (1. 9. 1250, Praha, falzum).

⁴⁶ F. DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců*, s. 27. Dvorského interpretaci následně přejali i další autoři např. P. KOUŘIL – D. PRIX – M. WIHODA, *Hrady českého Slezska*, s. 436.

⁴⁷ Podrobný rozbor problematiky prvních zakladatelů kravařské větve a zhodnocení závěrů dosud vydaných publikací přináší T. BALETKA, *Páni z Kravař*, s. 27–33.

⁴⁸ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi VI* (dále jen CDB VI), Zbyněk Svíták – Helena Krmíčková – Jarmila Krejčíková (eds.), Praha 2006, č. 231, s. 282–283 (27. 8. 1282, Opava, minoritský klášter). V této listině vystupuje ve svědečné řadě Vok z Kravař. Zároveň je v textu listiny zmiňován Vok, bratr Jaroslava a Beneše IV. ze Štítiny.

CDB VI, č. 265, s. 319–320 (23. 3. 1283, Cvilín). V této listině vystupují ve svědečné řadě oba Vokové „*Wokkone de Crawar camerario Opauie*“ a „*Wokkone et Ierozlao filiis Dirzlay*“.

⁴⁹ T. BALETKA, *Páni z Kravař*, s. 32.

⁵⁰ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi V. Fasciculus secundus*. (dále jen CDB V/2), Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (eds.), Praha 1981, č. 746, s. 408–409 (28. 5. 1274, Brno). Tomáš Baletka však v souvislosti s užitím slova „*fratres*“ varuje, že bylo mnohdy používáno i v případech, kdy šlo o jiný typ příbuzenství (např. nemuselo jít o bratry ale o bratrance), a proto ani tato listina nemůže s naprostou jistotou prokázat, že měl Vok z Benešova syna Voka, který by mohl být totožný s Vokem z Kravař. T. BALETKA, *Páni z Kravař*, s. 33. Dle předchozích zmíněných dvou listin se dvěma Voky je však tento předpoklad více než oprávněný.

⁵¹ V rámci listiny řešící odškodnění olomouckého biskupství a kláštera Hradisko vystupuje jako hlavní aktér Beneš IV. ze Štítiny, syn zesnulého Drslava, a později jsou v listině též zmíněni jeho dva bratři Vok a Jaroslav. „*[...] dominus Benessius de Schytin, filius quondam domini Dersizlai bone memorie [...] et fratribus suis Wokcone et Ierozlao [...]*“ CDB VI, č. 231, s. 282–283 (27. 8. 1282, Opava, minoritský klášter). I další z listin stvrzuje, že Vok s Jaroslavem byli Drslavovými syny. CDB VI, č. 265, s. 319–320 (23. 3. 1283, Cvilín). „*Wokkone et Ierozlao filiis Dirzlay*“.

generacemi Benešoviců na počátku 14. století, a proto je možné, že si Drslavovi synové zbudovali ve druhé polovině 13. století jiné opevněné sídlo nedaleko Štítiny, kterým byl hrad Přerovec, jenž se stal rodovým sídlem této větve Benešoviců.⁵²

Matouš

Čtvrtým synem Beneše I. byl Matouš, který se však objevuje pouze na jedné listině z roku 1233, kdy je jmenován na samém konci svědečné řady krále Václava I. jako „*Matheus, filius Benes*“.⁵³ Více informací o něm nemáme. František Dvorský ho považuje za otce Ondřeje z Kavčí Hory zakladatele pánů z Dubé.⁵⁴ Vzhledem k nedostatku informací v pramenech však není možné tuto domněnku ani přijmout, ani vyvrátit.

Beneš II.

Pátý syn Beneše I. převzal otcovo jméno. S jistotou ho můžeme identifikovat pouze na královské listině ze srpna 1232, kde je mezi svědky zapsán jako „*Benesse filius Benesse*“.⁵⁵ Pravděpodobně je tentýž Beneš II. zmíněn i na listině z roku 1237, kde vystupuje jako „*Benesio marscalco*“ a kde ve stejné svědečné řadě vystupují i jeho bratři Tobiáš, toho času boleslavský probošt, a podkomoří Vok.⁵⁶ Více informací o Benešovi II. nemáme.

Robert, opat kláštera Hradisko

Šestý ze synů Beneše I., Robert, se vydal na církevní dráhu. Od počátku čtyřicátých do konce šedesátých let 13. století byl opatem premonstrátského kláštera Hradisko u Olomouce.⁵⁷ Poprvé se v listinách objevuje Robertovo jméno ve svědečné řadě listiny olomouckého biskupa Konráda z Friedber-

ka z března 1243. Na této listině je Robert nazýván „*electus Gredicensis*“, což by mohlo znamenat, že byl novým zvolencem do opatského úřadu.⁵⁸ Nicméně v Konrádově listině je většina svědčících opatů opatřena titulaturou „*electus*“ a nikoli „*abbas*“, a proto není vyloučeno, že Robert zastával opatský úřad již v přechodných letech. Jisté je pouze to, že nemohl být opatem před červencem 1240, kdy je v listinách naposledy zmiňován jeho předchůdce, opat Gerlach.⁵⁹ Robert z Benešova se proto stal opatem někdy mezi červencem 1240 a březnem 1243.⁶⁰ V následujících více než dvaceti letech jeho setrvání v opatském úřadu se Robertovo jméno opakovaně vyskytuje v listinách, ať již v roli vydavatele, příjemce či svědka.

Opat Robert také několikrát figuruje jako příjemce papežských zmocňovacích listin. Poprvé byl ustanoven jedním ze zmocněnců papeže Inocence IV. v otázce sporu o obsazení olomouckého biskupského křesla po Robertu zvaném Angličan (rezignoval 1240).⁶¹ Podruhé byl společně s proboštem Adalbertem z Doubravníku zmocněn papežem Alexandrem IV. v otázce řešení sporů mezi brněnskými minority a dominikány a knězem z brněnského kostela sv. Jakuba Většího.⁶²

Opat Robert však nebyl vždy jen vykonavatelem papežovy vůle, ale také se stal předmětem jedné ze žalob, kterou se musela kurie zabývat. Řád německých rytířů podal u papeže stížnost na opata Roberta a tři laiky z Olomouce, kteří vyplenili řádový kostel v Neplachovicích na Opavsku. Papež v lednu 1257 zareagoval zmocňovací listinou, kterou pověřil převora

⁵⁸ CDB IV/1, č. 18, s. 88–89 (20. 3. 1243, Pustiměř).

⁵⁹ CDB III/3, č. 309, s. 423–424 (14. 7. 1240, Starý Jičín).

⁶⁰ František Dvorský zastává názor, že se Robert stal opatem již před zářím 1240. Bohužel však své tvrzení ničím nedokládá. F. DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců*, s. 20. Na základě studia diplomatických i narativních pramenů však nelze Dvorského názor potvrdit ani vyvrátit. Proto se bohužel musíme spokojit s velmi neurčitým závěrem, že se Robert stal opatem někdy mezi lety 1240–1243, protože k přesnější dataci nemáme žádný pramen, o který bychom se mohli opřít.

⁶¹ CDB IV/1, č. 60, s. 145–146 (11. 3. 1245, Lyon) a CDB IV/1, č. 61, s. 146–148 (11. 3. 1245, Lyon).

⁶² *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi V. Fasciculus primus* (dále jen CDB V/1), Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (eds.), Praha 1974, č. 49, s. 102 (7. 8. 1255, Anagni). Spor souvisel s rostoucí nevraživostí mezi kněžskými farními kostely a kazateli z řad minoritů a dominikánů, jejichž kázání byla mezi lidem oblíbená, což vedlo k tomu, že farníci přestávali navštěvovat své farní kostely. Podrobněji srov.: František HÝBL, *Počátky minoritů v Čechách a na Moravě*, Český časopis historický 6, 1896, s. 344–345.

⁵² Tuto hypotézu předestírá P. KOUŘIL – D. PRÍX – M. WIHODA, *Hrady českého Slezska*, s. 437.

⁵³ CDB III/1, č. 56, s. 57–59.

⁵⁴ F. DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců*, s. 31.

⁵⁵ CDB III/1, č. 23, s. 21–22 (1. 8. 1232, Praha).

⁵⁶ CDB III/1, č. 173, s. 213–214 (r. 1237).

⁵⁷ Ke klášteru srov.: Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 513–522.

olomouckých dominikánů, opavského arcijáhna a scholastika pražské kapituly k vyřešení situace.⁶³ Následně také vyzval olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku a krále Přemysla Otakara II. k ochraně zájmů a majetku řádu německých rytířů v Neplachovicích.⁶⁴ Spor byl nejspíše urovnán, protože papež již dále v této věci neintervenoval.

Mezi povinnosti opata patřilo dbát o blaho kláštera a starat se o řádový majetek, což opat Robert činil. V roce 1250 daroval bratrům Velikovi a Štědroňovi z Uhřic⁶⁵ dědičně les nedaleko Uhřic, kde měli založit ves Veličina Lhota.⁶⁶ Opatova péče o majetek kláštera však narážela na zájmy okolní drobné šlechty a církevních hodnostářů, s nimiž se opat několikrát dostal do majetkových pří. S bratry z Vážan se v roce 1255 nemohl dohodnout na držbě lesa mezi Knínicemi a Štrelechy.⁶⁷ O rok později se zabýval problémem udělení jednoho a půl lánů ve vsi Topolany olomouckému měšťanu Sigefridovi.⁶⁸ V roce 1263 poté vypukl spor mezi hradištským opatem Robertem, a velehradským opatem Lupinem o hranice u vsi Chválkovice a Týneček.⁶⁹ Spory o majetek však v případě církevních institucí nebyly v tomto období nikterak vzácným jevem. Setkáváme se s mnohými kláštery i řády, které si vyžádaly listiny chránící jejich majetková práva. Nezřídka byly tyto instituce také brány pod ochranu nejvyšších činitelů světské i církevní moci. Listiny řešící majetkové pře nebyly taktéž výjimečným počinem. Dokonce rovněž samotný opat Robert v několika podobných případech dosvědčil listiny, které se zabývaly podobnými problémy.⁷⁰

Na rozšiřování majetku kláštera se částečně podílel i rod Benešoviců, což dokazuje listina z roku 1266, kdy strahovský opat Jan a loucký opat Dětrich provedli visitaci kláštera a při této příležitosti konfirmovali připojení nedaleké vsi Bystročice k hradištskému klášteru.⁷¹ Ves byla nedlouho

předtím zakoupena opatem Robertem za peníze jeho zesnulého bratra Tobiáše (bývalého probošta pražské kapituly) a Beneše, dalšího z příbuzných (nejspíš šlo o jednoho ze synovců tohoto jména, pravděpodobně Beneše III. ze Cvilína).⁷²

Do období opata Roberta spadá vydání několika středověkých falzů či méně spolehlivých listin, které posílily majetková práva kláštera a doložily zisk některých královských privilegií.⁷³ Například falzum markraběcí listiny s údajným datem vydání z roku 1251 povolovalo klášteru Hradisko založit město Hranice s trhovým právem.⁷⁴ Zakládací listina však náležela do celé řady falzů, která byla vydávána střídavě hradištským a rajhradským klášterem. Oba kláštery si nárokovaly oblast hranického újezdu, o který vedly několik desetiletí trvající spor. Falza zakládacích listin města Hranice měla podepřít budoucí nároky obou klášterů na zmíněné území.

Naposledy se o opatu Robertovi zmiňuje listina olomouckého měšťana Otty z roku 1267.⁷⁵ Krátce poté se opatem stává Budiš, dosavadní převor hradištského kláštera.

Tobiáš, církevní hodnostář

Benešův sedmý syn, Tobiáš, také vstoupil do stavu duchovního. Na rozdíl od svého bratra Roberta však byla jeho kariéra zaměřena na oblast Čech. Robert byl navíc předurčen pro klášterní dráhu, zatímco Tobiáš měl postupovat po žebříčku církevních hodností v rámci pražské diecéze od kanovníka nejlépe až po biskupa. Nejvyšším postem, který Tobiáš v rámci církevní hierarchie zastával, byl úřad probošta pražské kapituly. Biskupského svěcení se podařilo dosáhnout až Tobiášovu stejnojmennému synovci Tobiášovi (biskupem v letech 1278–1296).

Poprvé je Tobiáš zmiňován ještě bez jakékoli církevní hodnosti na počátku dvacátých let 13. století po boku otce Beneše I. a bratrů Ondřeje

⁶³ CDB V/1, č. 113, s. 189–190 (22. 1. 1257, Laterán).

⁶⁴ CDB V/1, č. 115, s. 191–192 (30. 1. 1257, Laterán); CDB V/1, č. 116, s. 192–193 (30. 1. 1257, Laterán).

⁶⁵ Ves Uhřice se nachází asi 30 km západně od Olomouce a byly v majetku hradištského kláštera.

⁶⁶ CDB IV/1, č. 197, s. 358–359 (1250, Hradisko).

⁶⁷ CDB V/1, č. 50, s. 103–105 (12. 8. 1255, Olomouc).

⁶⁸ CDB V/1, č. 77, s. 142–144 (3. 5. 1256).

⁶⁹ CDB V/1, č. 384, s. 569–570 (23. 6. 1263).

⁷⁰ CDB V/1, č. 55, s. 109–112 (6. 11. 1255, Olomouc); CDB V/1, č. 380, s. 564–565 (9. 5. 1263, Olomouc); CDB V/1, č. 424, s. 629–631 (11. 11. 1264, Olomouc).

⁷¹ Ves leží jihozápadně od Olomouce.

⁷² CDB V/1, č. 469, s. 691–692 (23. 4. 1266, Hradisko). „*De pecunia fratris sui, domini Thobie, bone memorie quondam prepositi Pragensis, et Benessii, cognati sui.*“ Jde o jedinou listinu, ve které je Robert přímo spojen s rodem Benešoviců.

⁷³ CDB IV/1, č. 171, s. 277–281 (1. 9. 1249, Praha, falzum); CDB IV/1, č. 188, s. 341–347 (1. 9. 1250, Praha, falzum); CDB IV/1, č. 212, s. 376–377 (19. 5. 1251, Znojmo, falzum); CDB IV/1, č. 247, s. 424–425 (před 16. 9. 1250–1252, podezřelá listina).

⁷⁴ CDB IV/1, č. 212, s. 376–377 (19. 5. 1251, Znojmo, falzum).

⁷⁵ CDB V/2, č. 537, s. 95–96 (r. 1267).

a Voka.⁷⁶ Následně se již Tobiášův život odehrával výhradně ve službě církvi.

Svou církevní dráhu začal Tobiáš jako kanovník pražské kapituly v letech 1229–1233.⁷⁷ Od roku 1234 do roku 1237 byl ve svědečných řadách zmiňován již jako arcijáhen.⁷⁸ Roku 1237 se stal Tobiáš proboštem staroboleslavské kapituly (současná Kolegiální kapitula sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi)⁷⁹ a od roku 1238 je rovněž nazýván děkanem pražské kapituly.⁸⁰ Ve čtyřicátých letech Tobiáš opět postoupil na žebříčku církevní hierarchie výše a v roce 1243 se stal proboštem pražské kapituly, přičemž byl s touto hodností spojován dalších patnáct let. Postup v rámci hierarchie církevních hodností také zásadně pozměnil úlohu Tobiáše z Benešova v rámci diplomatických pramenů. V tomto období je Tobiáš vůbec poprvé zmiňován jako jeden z adresátů papežských, biskupských a dalších církevních listin.⁸¹ Tobiáš rovněž od poloviny čtyřicátých let listiny vystavuje, ovšem vždy společně s jinými preláty, nikdy ne samostatně.⁸²

⁷⁶ CDB II, č. 231, s. 219–220 (mezi lety 1219–1222).

⁷⁷ CDB II, č. 331, s. 337–340 (17. 10. 1229, Týn nad Vltavou); CDB III/1, č. 45, s. 45–46 (srpen 1233); CDB III/3, č. 278, s. 394–396 (2. 10. 1233, Znojmo), na této listině je mezi svědky i Tobiášův bratr Vok z Benešova; CDB III/1, č. 51, s. 51–52 (13. 10. 1233, Praha).

⁷⁸ CDB III/1, č. 70, s. 74–75 (1. 5. 1234, Praha); CDB III/1, č. 83, s. 89–90 (24. 9. 1234, Praha); CDB III/1, č. 125, s. 155–156 (r. 1235); CDB III/3, č. 287, s. 404–405 (26. 11. 1237, u Prahy); CDB III/3, č. 288, s. 406–407 (po 26. 11. 1237).

⁷⁹ CDB III/1, č. 173, s. 213–214 (r. 1237).

⁸⁰ CDB III/1, č. 180, s. 223–225 (4. 4. 1238, Praha); CDB III/1, č. 191, s. 239–242 (24. 5. 1238, Praha); CDB III/1, č. 196, s. 250–251 (6. 8. 1238), v této listině vystupuje Tobiáš ve svědečné řadě jako „*Thobias decanus Pragensis et Boleslaviensis prepositus*“; CDB III/2, č. 208, s. 269–271 (1. 5. 1239, Praha); CDB III/2, č. 219, s. 289–295 (17. 12. 1239, Praha), listinu také dosvědčili Tobiášovi bratři Drslav a podkomoří Vok; CDB III/2, č. 220, s. 295–296 (24. 12. 1239, Praha).

⁸¹ CDB IV/1, č. 331, s. 513 (24. 10. 1243, Wasserburg), listina pražského biskupa Mikuláše pro jeho preláty, mezi kterými je zmíněn i probošt Tobiáš; CDB IV/1, č. 118b, s. 212–213 (25. 9. 1247, Magdeburg), vidimace od magdeburských děkanů.

⁸² CDB IV/1, č. 87b, s. 178–179 (r. 1245), odpověď papeži Inocencovi IV. na listinu z 3. 3. 1245, listinu vystavil Tobiáš společně s litoměřickým proboštem Heřmanem a pražským arcijáhнем Radoslavem; CDB IV/1, č. 106, s. 199–200 (9. 4. 1246/7, Praha), listina má stejného adresáta i pisatele jako předchozí listina; CDB IV/1, č. 199, s. 360–361 (r. 1250), listinu vystavil Tobiáš společně s Vítem, děkanem pražské kapituly. Adresátem byl míšeňský biskup; CDB IV/1, č. 263, s. 446–447 (15. 2. 1253, Praha), listina se

Roku 1243 se stal probošt Tobiáš jedním z aktérů při řešení sporu o obsazení olomouckého biskupského stolce, do něhož byla zapojena i papežská kurie. Papež Inocenc IV. pověřil prošetřením situace, která vznikla při výběru nového olomouckého biskupa, tři české preláty – břevnovského opata Klementa, pražského biskupa Mikuláše a Tobiáše, probošta pražské kapituly.⁸³ Nebudeme zde podrobně rozebírat ani pozadí, ani jednotlivé fáze několikaleté pře, nicméně dodejme, že probošt Tobiáš sehrál svou úlohu v celém sporu ještě jednou v roce 1245, kdy se již celá záležitost chýlila ke svému závěru. Papež Inocenc IV. tentokrát zmocnil probošta Tobiáše, litoměřického probošta Heřmana a pražského arcijáhna Radoslava k řešení otázky navrácení beneficí zabavených vyhnaným členům olomoucké kapituly olomouckým biskupem Konrádem z Friedberka.⁸⁴

V období vzpoury mladého Přemysla Otakara II. proti králi Václavu I. (v letech 1248–1249) stál Tobiáš společně s pražským biskupem Mikulášem a dalšími vysokými církevními hodnostáři na Přemyslově straně. Kronikář Neplach ve svých letopisech stručně popisuje, že poté, co urození čeští páni přísahali na konci července 1249 věrnost Přemyslovi, tak „*král popuzen tím činem zadržel a zajal biskupa Mikuláše, probošta Tobiáše, arcijáhna Radoslava a kostelníka Heřmana, vyslané k němu na hrad Žvíkov*“.⁸⁵ Následně král všechny zadržené církevní hodnostáře propustil a se synem se usmířil. Probošt Tobiáš i po této drobné epizodě nadále zastával svůj úřad, což vidíme z mnoha královských, biskupských i jiných církevních listin, které z pozice své hodnosti dosvědčil.⁸⁶

týkala rozhodnutí ve věci sporu mezi pražským proboštvím a vyšehradskou kapitulou a Tobiáš ji vystavil společně s boleslavským proboštem a dominikánem Janem.

⁸³ CDB IV/1, č. 24, s. 98–100 (11. 9. 1243, Anagni). Zároveň se měl biskup Konrád z Friedberka do tří měsíců dostavit k papeži či poslat svého zástupce, aby celou záležitost osobně vysvětlil.

⁸⁴ CDB IV/1, č. 58, s. 143–144 (3. 3. 1245, Lyon).

⁸⁵ *Kroniky doby Karla IV.*, Bláhová, Marie (ed.), Praha 1978, s. 544. (Neplachova kronika).

Neplacha, opata Opatovského, krátká kronika římská a česká, Fontes rerum Bohemicarum III., Josef Emler (ed.), Praha 1882, s. 473. „*Sed rex ex hoc provocatus missos ad se in castrum Żwiekow Nicolaum episcopum, Thobiam prepositum, Radoslaum archidiaconum, Hermannum custodem detinuit et captavit.*“

⁸⁶ CDB IV/1, č. 183, s. 334–335 (25. 3. 1250, Starý Hrádek); CDB IV/1, č. 205, s. 368–369 (8. 3. 1251, Praha); CDB IV/1, č. 266, s. 452–458 (6. 4. 1253, Praha); CDB V/1, č. 6,

V roce 1260, tedy v závěru svého života, probošt Tobiáš využil své vlastní peníze na zvelebení chrámu sv. Víta: „*Téhož léta pan Tobiáš probošt kostela Pražského z vlastních statků svých zřídil a nadal jest jedno věčné vikářství v kůru pražském*“.⁸⁷ O Tobiášově stavební činnosti se dozvídáme i z *Kroniky tzv. Beneše Minority*, ve které je probošt pražské kapituly jmenován jako zakladatel minoritského kláštera v Benešově u Prahy v roce 1247.⁸⁸ Dle téže kroniky Tobiáš v roce 1257⁸⁹ „*shromáždil tělesné ostatky svých předků a pohřbil je uprostřed chóru, kde též sám spočívá. První pan Benedikt, probošt vyšehradský, kancléř českého krále; pan Beneš; pan Vok, otec pánů z Benešova; pan otec pánů z Dubé; pan Drslav, otec pánů z Bechyně; pan Ondřej Vipertus; pan Beneš; pan Ondřej; pan Vok*“.⁹⁰ Interpretace záznamu kroniky, která vyšla v úplné edici poprvé až v roce 1968, je značně komplikovaná. Jedním z důvodů

s. 39–40 (6. 12. 1253); CDB V/1, č. 112, s. 188–189 (12. 1. 1257, Praha); CDB V/1, č. 117, s. 193–194 (5/4. 2. 1257); CDB V/1, č. 121, s. 199–200 (13. 2. 1257, Praha); CDB V/1, č. 163, s. 259–261 (1. 10. 1258, Praha).

⁸⁷ *Letopisy české od roku 1196 do roku 1278*, Fontes rerum Bohemicarum II., Josef Emler (ed.), přel. V. V. Tomek, Praha 1874, s. 297. „*Eodem anno dominus Thobias praepositus Pragensis ecclesiae, de propriis bonis instituit et dotavit unam perpetualem vicariam in choro Pragensi.*“

⁸⁸ „*Anno 1247 in Benessow recipitur locus fratrum per praepositum Thobiam, qui post frater Minor factus est et moritur 1261 et in medio chori tumulatur.*“ *Kronika t. zv. Beneše Minority a její pokračování*, Ladislav Dušek (ed.), Praha 1968, s. 26. K edici kroniky pro 13. století Dušek použil jako předlohu rukopis wolfenbüttelský. Na základě Duškova pozdějšího výzkumu je zřejmé, že jde částečně o kompilaci různých kronik a letopisů, navíc se spis dochoval pouze ve dvou pozdních a neúplných rukopisech. Srov.: Ladislav DUŠEK, *Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování*, in: *Minulostí západočeského kraje XXVI.*, Ivan Martinovský (ed.), Plzeň 1990, s. 7–113. Na základě informací z kroniky Beneše Minority se František Dvorský o klášteře v Benešově zmiňuje jako o rodovém pohřebišti Benešoviců, kde měl Tobiáš nechat pohřbit své předky a bratry. F. DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců*, s. 23.

⁸⁹ Editor kroniky Dušek v poznámce poznamenává, že správně je rok 1259. *Kronika t. zv. Beneše Minority a její pokračování*, Ladislav Dušek (ed.), Praha 1968, s. 30.

⁹⁰ „*Anno 1257 dominus Thobias, praepositus Pragensis, frater fratrum, collegit corpora praecessorum suorum et sepelivit in medio chori, in quo solus iacet. Primus dominus Benedictus, praepositus Wissegradensis, cancellarius regis Bohemiae; dominus Benessius; dominus Vocco, pater dominorum de Benessow; dominus pater de Duba; dominus Divislaus, pater dominorum de Bechnia; dominus Andreas Vipertus; dominus Benessius; dominus Andreas; dominus Vocco.*“ *Kronika t. zv. Beneše Minority a její pokračování*, s. 30–31. V textu byl použit český překlad úryvku kroniky z T. BALETKA, *Páni z Kravař*, s. 17 pouze s jednou změnou, kterou je jméno Vipertus. Baletka ho jmenuje jako samostatnou osobu, ale v Duškově edici je toto jméno připojeno ke jménu Ondřeje. Proto jsem v tomto případě vycházela přímo z kroniky a uvádím tedy jméno „pan Ondřej Vipertus“.

je nesporně skutečnost, že se v průběhu staletí vyskytlo více verzí této části kroniky, které se však od sebe částečně textově liší. Podrobný rozbor a porovnání dvou nejvýznamnějších verzí (barokní verze Jana Floriána Hammerschmidta a verze Františka Palackého) s Duškovou edicí provedl Tomáš Baletka.⁹¹ Po své smrti v roce 1261 byl dle kroniky probošt Tobiáš pohřben uprostřed chóru klášterního kostela mezi svými předky.⁹²

Závěr

Na příkladu osudů příslušníků prvních dvou historicky doložitelných generací Benešoviců můžeme sledovat postupný růst moci šlechtického rodu v průběhu 13. století. Zatímco v první generaci jsme měli jen kusé a mnohdy dosti problematicky zařaditelné zmínky o dědovi Benešovi I., tak ve druhé generaci se již můžeme opřít o vícero pramenů, takže lze lépe rekonstruovat život Benešových synů. Nejvíce zpráv se zachovalo o Vokovi I. z Benešova, který byl v panovnických službách, a o prelátech Robertovi a Tobiášovi. Pro toto období není nikterak neobvyklé, že o ostatních bratrech máme zpráv pouze poskrovnu, což nám ztěžuje a mnohdy bohužel zcela znemožňuje další bádání v oblasti jejich možného potomstva.

Nejúspěšnějším bratrem v panovnických službách byl Vok I. z Benešova, který se stal nejdříve podkomořím na dvoře markraběte Přemysla a později i na královském dvoře Václava I. Vok z Benešova dal svému rodu několik synů, z nichž někteří dosáhli ještě významnějších postů než jejich otec a strýcové. Mezi nimi můžeme jmenovat královského podkomořího Beneše III. ze Cvilína, štyrského hejtmana Milotu (později zvaného „z Dědic“) a pražského biskupa Tobiáše.

Tobiáš, další ze synů Beneše I., po dlouhá léta zastával post probošta pražské kapituly. Biskupského křesla se necelých dvacet let po Tobiášově smrti dočkal jeho stejnojmenný synovec Tobiáš, syn Voka I. z Benešova.

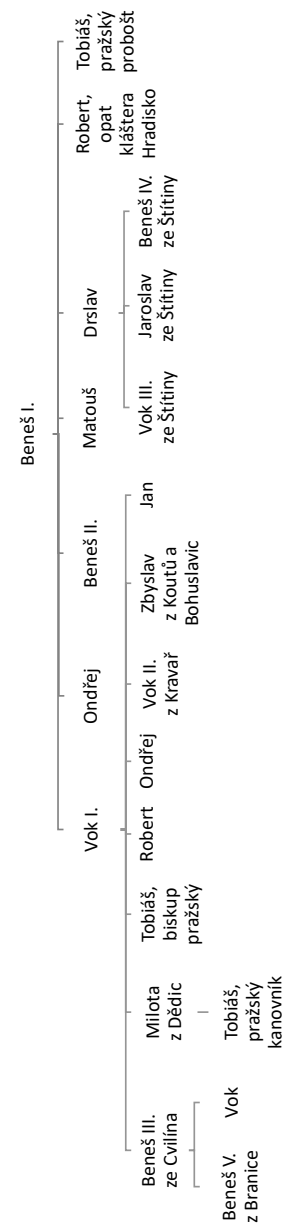
Robert z Benešova se prosadil ve službách premonstrátskému řádu, když byl zvolen opatem kláštera Hradisko u Olomouce, s nímž spojil svůj život na následující dvě desetiletí. O to paradoxnější je poté situace, k níž došlo v období interregna v letech 1278–1283, tedy relativně nedlouho po Robertově smrti. Koncem srpna roku 1282 se několik členů rodu

⁹¹ T. BALETKA, *Páni z Kravař*, s. 18–20.

⁹² *Kronika t. zv. Beneše Minority a její pokračování*, s. 26.

Benešoviců účastnilo soudního řízení v opavském minoritském klášteře, které inicioval tamní vévoda Mikuláš. Cílem soudu bylo vyřešit spor mezi církevními institucemi a několika členy rodu Benešoviců, na které byla podána stížnost, že škodili majetku olomouckého biskupství a hradištského klášteřa. A nebyl to pouze vztah k církvi, který měla třetí, potažmo čtvrtá generace Benešoviců komplikovaný. Potomci tohoto starého rodu zažívali ve druhé polovině 13. století rovněž v rámci panovnických služeb životní úspěchy, ale také pády. Zvláště spletité byly životní osudy Beneše ze Cvilína, který ve službách Přemysla Otakara II. získal významné postavení u královského dvora, avšak jeho strmý vzestup byl v roce 1265 ukončen odsouzením a popravou.

Schéma rodu Benešoviců ve 13. století

Obr. č. 1: Schéma rodu Benešoviců

Slezské a moravské poutní místo v zázračnosti Balbínových *Divae*

Two Pilgrimage Sites in Moravia and Silesia in Bohuslav
Balbín's *Divae*

Ivaně Čornejové k sedmdesátinám

Roman Káčerek

Abstrakt

Předkládaná studie pojednává o náboženské tradici dvou slavných poutních míst, kterým Bohuslav Balbín věnoval v rámci své historiografické tvorby klíčová díla mariánské tematiky. Práce se zaměřuje především na tamější vyobrazení zázračných divů, u nichž můžeme vedle motivů biblických zpravidla rozeznávat výjevy spojené s původními legendami o vzniku poutních míst a na druhé straně zobrazení týkající se mariánských milostí zasahujících do každodenního života obyčejných lidí. Představení a následná komparace divů a jejich vyobrazení se v této práci opírají především o poznatky z vlastního výzkumu, který se zabývá obecnou typologií zobrazování zázračných dějů na poutních místech doby barokní. Na základě rozboru těchto událostí, prováděném s alespoň částečnou pomocí dochovaných pramenných záznamů a Balbínových děl, jsou slezské Bardo a moravské Tuřany představeny v neobvyklé perspektivě zázračných dějů a legend. Právě počáteční studium těchto dějů přivedlo Bohuslava Balbína na cestu výjimečného historiografa s výrazně patriotickým cítěním, v jehož centru stojí neochvějná úcta k mariánské tradici Českého království.

Abstract

The study follows the spiritual traditions of two famous pilgrimage sites which had made it into Bohuslav Balbín's historiographic writings on the cult of Virgin Mary. Attention is paid to visual representations of miracles which incorporate biblical themes as well as local legends of the sites' origins, or to imagery of Blessed Virgin's grace and its effect on the life of the populace. All these depictions are presented and compared in the study using the author's own research into the general classification

of visual representations of miracles at Baroque pilgrimage sites. Two of those, namely Bardo in Silesia and Tuřany in Moravia, have been shown in the text using an unusual perspective of miracles and legends, also with the help of extant sources and Balbín's works. It was by studying these phenomena that this writer's exceptional devotion to historiography, patriotism, and unwavering appreciation of the Bohemian cult of Virgin Mary was formed in the first place.

Klíčová slova

Bohuslav Balbín – zázračná vyobrazení – Bardo – Tuřany – *Diva Wartensis* – *Diva Turzanensis*

Keywords

Bohuslav Balbín – miraculous images – Bardo – Tuřany – *Diva Wartensis* – *Diva Turzanensis*

Pro duchovní i světskou část lidské společnosti, jejichž snahou je poznávat řád světa, historii společenského dění a také smysl pro odpovědnost za budoucí vývoj, představuje dodnes jezuitská spiritualita velmi svébytný systém pro řešení duchovních otázek s odvěkou tradicí. Základní prameny pro hlubší poznání této konkrétní cesty se i v dnešní době stále opírají především o autentická svědectví sv. Ignáce z Loyoly. Toto dílo vešlo v českém prostředí ve známost jako *Duchovní cvičení*, která jsou dodnes považována za jednu ze základních katolických cest pro zbožné poznávání nadsmyslových světů. Čtyřtýdenní cyklus těchto cvičení má za úkol provést křesťana od základní očisty duše až k samotnému sjednocení s duchovní bytostí Krista.

Pěstování jezuitské spirituality při řádových kolejích tak bylo zejména v době barokní velmi běžné a také pevně řízené. Duchovní činnost jezuitského řádu se tehdy v rámci tohoto *institucionalizovaného mysticismu* projevovala také v nejrůznějších činnostech každodenního života.¹ Vedle četných dokladů o náboženských poutích evidujeme v konkrétních jezuitských klášterních konventech důkazy o pečlivém zaznamenávání a o případných vyobrazeních zázračných dějů. Zájem o ně, jakožto o úkazy

¹ Více viz Ignác z LOYOLY, *Duchownj Cwičenj, Swatého Otce Jgnácya z Lojoly, Towaryśstwa Geżysowa Żakladatele*, Praha 1692.

podporující zcela jednoznačně katolický směr, je plně v souladu s niternou duševní kultivací, kterou má člověk usilující o přiblížení se k Bohu pomocí duchovních cvičení provádět neustále. Iva Prošková v rámci komparace zázračných událostí na poutních místech nepřímou spojuje zájem o tyto divy také s rekatolizačním působením jednotlivých církevních řádů,² přičemž je v obecné známosti, že velmi významnou úlohu v protireformačním tažení zastával celosvětově až do roku 1773 jezuitský řád.³ V souvislosti se zázračnými ději představuje Bohuslav Balbín osobnost velmi významnou, neboť právě jeho dílo zobrazuje tradici mariánského zázračného působení „tří výjimečných Bohorodiček“, nerozlučně spojených s českým národem, jehož ochranu si podle Balbína vyvolila sama Panna Marie.⁴ Jeho vlastnictví můžeme historicky objasnit hned z několika směrů zájmů tohoto nesporně jedinečného humanisty.

Vedle zemského patriotismu, který se tak výrazně projevuje zejména v *Miscellaneích*, představovala pro Balbína mariánská úcta v Českém království tu největší pamětihodnost, jejímuž oslavování zasvětil v podstatě celý život. K tomuto přesvědčení směřoval údajně od dětství. Již ve třech letech byl pro své chatrné zdraví zasvěcen Panně Marii v Bohosudově. Později byl církví svěřen pod ochranu Madony Staroboleslavské, jejíž zázračné moci přisuzoval své uzdravení.⁵ Přičteme-li k tomu ještě skutečnost, že se jezuité v rámci pokračování náboženského kultu vrcholné gotiky soustavně věnovali rozšiřování mariánské úcty, a celkový charakter barokní zbožnosti, je Balbínův zájem o mariánské milosti zřejmý.

Za jeho nejznámější dílo, které tuto úctu reprezentuje s mnoha vzorovými příklady tehdejší mentality, považují literární historici zpravidla *Diva Montis Sancti*, již proslavil zejména Šteyerův český překlad z roku 1666. S trochou nadsázky lze říci, že zbylá dvě díla jeho slavné mariánské trilogie zůstávají poněkud ve stínu zázračného působení Madony Stříbrných hor,

² Iva PROŠKOVÁ, *Mariánská úcta v severozápadních Čechách: putování a zbožnost jako součást každodenního života barokních Čech*, in: Poohří 5, *Historie a současnost Poohří*, Jan Mareš – Petra Paterová (eds.), Litoměřice 2015.

³ Ivana ČORNEJOVÁ, *Towaryśstwo Ježíšovo*, Praha 1995, s. 6–7.

⁴ Jan KUČERA – Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983, s. 118–121.

⁵ Alena BOČKOVÁ, *Dobový překlad Balbínovy Diva Montis Sancti*, in: Balbínovská miscellanea. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 380. výročí narození Bohuslava Balbína, Viktor Viktora – Milena Hálková (eds.), Klatovy 2002, s. 27–29.

avšak bylo by velkým omylem domnívat se, že uctívání P. Marie Wartské a P. Marie Tuřanské má snad méně oprávněnou náboženskou tradici anebo méně významný kult zázračných milostí. Z dnešního pohledu již můžeme tvrdit, že každé z *Div*⁶ byla svěčena určitá část populace Českého království (Čechy, Morava, Slezsko), a každá tak jako symbol úcty dominovala v odlišném regionu. Všechna tři díla pak spojuje skutečnost, že svým obsahem výrazně proslavují domovská poutní místa uctívající tyto podoby Panny Marie, v důsledku čehož se z těchto klášterních komplexů stávají pro následující století jedny z nejnavštěvovanějších poutních míst Českého království.⁷

Mohlo by se zdát, že výběr konkrétních *Div* byl inspirován Balbínovým osobním vztahem k těmto kultům nebo k poutním místům, avšak prvotní podnět pro jejich napsání údajně přišel z jeho okolí. Balbín už během svých studií trvale pobýval v Kladsku, Brně i v Praze a sláva Wartské, Tuřanské i Svatohorské Panny Marie mu byla jistě velmi dobře známá.⁸ Jejich domovská poutní místa za svého života navštívil mnohokrát a sám byl údajně svědkem některých mimořádných událostí, které popisuje ve svých slavných dílech. Jako příklad lze uvést jeho uzdravení na Svaté Hoře, které přisuzoval Panně Marii Svatohorské.⁹

Dílo *Diva Wartensis* věnoval Balbín konkrétní mariánské úctě, jejíž historie výrazně souvisí s dolnoslezským městem Bardo. Tuto práci napsal během svého pobytu v Kladsku na žádost Šimona Rüdigerera, cisterciáckého opata v nepříliš vzdálené Kamenici, který měl patrně veliký zájem na zvelebení bardského poutního místa. K práci na *Diva Turzanensis* byl Balbín také požádán, a to Matějem Petrašem, opatem brněnského kostela

svatého Petra. Obě práce tedy pravděpodobně vznikly jako jistá forma objednávky. Přestože i jeho třetí hagiografická práce *Diva Montis Sancti* (dále jen *D. M. S.*) vznikla z vnějšího podnětu jeho řádových bratrů jezuitů, kteří měli přímý zájem na rozšíření věhlasu Svaté Hory u Příbrami, zůstává skutečností, že pro Balbína byly tyto objednávky bezpochyby úkolem nanejvýše žádoucím, neboť zkoumání historie posvátných míst považoval za své životní poslání.¹⁰

Bardo, Tuřany a zázračné počátky

Balbínova *Diva Wartensis* (dále jen *D. W.*), poprvé vydaná v roce 1655, doslova otevírá autorovy „historicko-legendistické“ počiny slavných mariánských adorací, přestože v obecném povědomí patří k těm méně známým.

Příběh událostí nás přivádí do poměrně malého městečka Bardo, které se nachází nedaleko polského Kladska. První zmínka o tomto městě, patřícím k nejstarším mariánským poutním místům v Dolním Slezsku, pochází z roku 1096, kdy český kníže Břetislav II. v rámci svého tažení Bardo přepadl a vypálil. Brzy nato byl původní hrad kvůli své strategické pozici obnoven a v roce 1300 byl i s přilehlými osadami povýšen na město. Tato práva však Bardo v 16. století kvůli své roztržičnosti opět ztratilo a znovu je nabylo až v roce 1969. V roce 1335 se Kazimír Veliký zřekl svých práv na Slezsko a to se stalo až do nástupu Habsburků na český trůn (1526) součástí Českého království.¹¹ Město utrpělo značné škody v důsledku husitských válek, třicetileté války i napoleonských tažení.¹² Turisticky zajímavým místem se tak postupně rekonstruované Bardo stalo až po vybudování železnice v letech 1871–1875. Po první světové válce připadlo Polsku a pozvolna se začínalo vytrácet z běžného povědomí českého národa.

Obrátíme-li svůj zrak k moravskému prostředí, kde katolické založení obyvatel bylo v baroku skutečně velmi hluboké, nacházíme zde oproti Dolnímu Slezsku výrazně větší počet slavných poutních míst s různými mariánskými patrocinií. Dá se říci, že nově vznikající kult Králov-

¹⁰ A. BOČKOVÁ, *Dobový překlad Balbínovy Diva Montis Sancti*, in: Balbínovská miscellanea, s. 28.

¹¹ Dolní Slezsko poté bylo součástí Českého království v rámci habsburské říše až do slezských válek (1741–1763).

¹² Město bylo v této souvislosti na počátku 19. století vydrancováno Francouzi.

⁶ V této práci autor záměrně zachovává z dnešního pohledu již poněkud archaická označení *Diva* atp., neboť považuje za vhodné následovat Balbínův jazyk v rámci zkoumání jím vytvořených děl. Se stejným záměrem v práci označuje děje, které odborná literatura obvykle označuje jako legendistické topoi, jako děje zázračné, což je i z jazykového hlediska objasněno v závěru této práce.

⁷ Podle tuřanského *Hausprotocollu* ze 17. století, který si místní jezuité vedli, byla v letech 1676–1699 tamější průměrná návštěvnost poutníků přes 60 000 ročně. Srov. také: Zdeněk KALISTA, *Česká barokní pout'*, Žďár nad Sázavou 2001, s. 52.

⁸ Heslo *Balbínus, Bohuslaus*, in: Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Jarmila KAŠPÁRKOVÁ, *Historiam scribere. Řádová historiografie raného novověku II. Biografický slovník*, Praha – Olomouc 2018, s. 114–117.

⁹ Markéta HOLUBOVÁ, *Panna Marie Svatohorská. Příspěvek k barokním vazbám jezuitské rezidence a poutního místa*, Praha 2015, s. 112.

ny archandělů (jedno z výrazně adorujících pojmenování Panny Marie Tuřanské), značně podmíněný Balbínovou *Diva Turzanensis* (dále jen *D. T.*), se tak jednoznačně suverénní formě uctívání zpočátku netěšil. Podle Gumpfenbergova Mariánského atlasu můžeme v době barokní (myšleno zde především druhá polovina 17. a 18. století) za nejvýznamnější poutní místa Moravy považovat hned osm poutních areálů: Křtiny, Vranov, Brno – augustiniáni, Brno – jezuité, Svatý Kopeček u Olomouce, Mikulov, Žarošice a **Tuřany**.¹³ Důkazem, že poslední jmenované místo však dosahuje skutečně významného postavení v dějinách moravského, ale i českého poutnictví, je již sama přítomnost Tuřan v čelných místech nej-různějších soupisů a starých tisků, které pojednávají o dějinách a zázracích významných poutních míst.¹⁴ Jedním z triumfů Tuřanské Madony byla především značně dávná historie původní úcty k jejímu vyobrazení, ta její kult v podstatě nepřímou spojovala se samotnými počátky křesťanské víry na Moravě. I přestože o existenci místní farnosti můžeme číst až ve 13. století (1278–1279),¹⁵ legendární počátky odkazují k minulosti ještě daleko vzdálenější. Počátky místa spadají podle některých zdrojů až do roku 856, kdy prý na Moravu přišli Cyril a Metoděj (toto datum je však chybné, tradičně se za datum jejich příchodu označuje rok 863/864). Toto tvrzení nalézá největší oporu v názoru olomouckého biskupa Františka, kardinála z Dietrichsteina, který slovanským věrozvěstům dále připisuje přinesení původního milostného obrazu Panny Marie.¹⁶ Za zmínku stojí

zmiňovaný přívlastek k onomu obrazu, neboť se zde nabízí otázka, zda je ho vhodné skutečně považovat za **milostný**. V raně barokní literatuře lze najít několik hledisek, podle nichž bylo možné uctívané obrazy kategorizovat. Vedle obecně známého dělení *imagoini veneratio et adoratio* byly uctívané obrazy již na sklonku 16. století děleny také jako *sacre et profane*, neboli na svaté a profánní. Rozlišovací hranice mezi nimi nebyla příliš ostrá. Vedle obsahu díla záviselo rozlišení vždy i na pozorovateli, přičemž profánní obrazy měly sloužit především výchovně a k ponaučení pozorujících. U posvátných neboli **milostných** obrazů se podstata odůvodňuje již samotným způsobem jejich zhotovení, kdy měl malíř usilovat o přiblížení se k Bohu: „[...] sloužit vyšším cílům, to je dotknout se věčně krásy, která má člověka odvést od neřestí a má ho přivést k pravému kultu Boha [...]“.¹⁷ Jednalo se tedy o obraz, který od svého vzniku představoval obraz milostný a byl takto přinesen na Moravu? Jakým způsobem pak následně plnil funkci milostného obrazu v Tuřanech?

Pokud bychom chtěli uvažovat o tom, do jaké z výše uvedených kategorií spadá vůbec **prvotní zázračné vyobrazení** spojované s tuřanským poutním místem, pravděpodobně bychom se museli zaměřit přímo na autorský záměr jeho zhotovení, neboť obraz zcela jednoznačně oslavuje milostnou světici Pannu Marii, současně v něm však můžeme spatřovat i výchovný aspekt vedoucí všechny přihlížející ke zbožnému myšlení. I kdyby se ale podařilo dohledat autora věrozvěsty údajně přineseného zázračného vyobrazení Panny Marie, souzení o jeho skutečném záměru by stejně zůstávalo v oblasti pouhých spekulací. Nabízí se logické dělení, podle něhož je výchovná funkce splněna u případného zobrazení reflektujícího prvotní zázračnou událost související s (profánním) obrazem, přičemž samotný milostný obraz je ryze posvátného charakteru. V případě Tuřan by toto dělení dokonce připadalo v úvahu, neboť se jedná o místo, které má jako jedno z mála slavných poutních míst¹⁸ v současné České republice

místě v Tuřanech na Moravě, Brno, 1892, s. 32–35. Možná spjatost vzniku tohoto poutního místa s cyrilometodějskou érou by mohla v budoucnu představovat jistý podnět pro obdobné badání ve spolupráci s archeologickými výzkumy a dalšími vědními obory, s jejichž pomocí by bylo možné vyjádřit se k této legendistické tradici určitějším způsobem.

¹⁷ Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011, s. 25–26.

¹⁸ Více např. Roman KÁČEREK, *Vyobrazení zázraků na poutních místech doby barokní*, Praha

¹³ *Matka Boží Tuřanská*, Římskokatolická farnost u kostela zvěstování P. Marii, Brno – Tuřany 2009, s. 3. Srov. také: Guilielmo GUMPPENBERG, *ATLAS MARIANS QUO SANCTAE DEI GENTRICIS MARIAE IMAGINUM MIRACULOSARUM ORIGINES DUODECIM HISTORIARUM CENTUIIS EXPLICANTUR*, Monachii: Typis impensis, Ioannis laecklinni, Typographi, Bibliopolae 1672. Srov. také: Augustin SARTORIUS, *Marianischer Atlas, oder Beschreibung der Marianischen Gnaden-Bilder*, Prag 1717.

¹⁴ Bohuslav BALBÍN, *B. A. Diva turzanensis, seu Historia miraculorum beatissime virginis Mariae*, Olomouc 1658, s. 160–170 (je zde uvedeno celkem dvacet sedm poutních míst českých zemí). Srov. také: Hana DVOŘÁKOVÁ, *Barokní poutě na Moravě na příkladu Tuřanské Madony v Trní*, in: *Poklady Moravy*, Luděk Galuška – Jiří Mitáček – Lea Novotná (eds.), Brno 2010, s. 163–167.

¹⁵ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemie (CDB) V-2*, s. 594, č. 87. Srov. také: Jiří ENDLER, *Příběhy brněnských hřbitovů*, Brno 2010, s. 36 nebo Jiří BÍLEK – Ota TUČKA, *Brněnské kostely*, Brno 2006, s. 108.

¹⁶ J. KRATOCHVÍL, *Matka Boží Tuřanská. Dějiny a zázraky Matky Boží v „Trní“ na poutním*

prvotní zázračné vyobrazení totožné s milostným obrazem představujícím klíčový symbol tamějšího uctívání. Na druhé straně však nelze vyloučit, že v místech, kde tato podmínka není dodržena, byla většina zobrazení prvotních zázračných událostí v minulosti vnímána jako *imagini sacre*.

V případě Barda je situace s původním zázrakem poněkud odlišná. Zatímco v Tuřanech vypovídá prvotní zázračné vyobrazení na milostném obraze zároveň o nejstarší historii tamějšího poutního místa, pro kult Úsměvné Madony Wartské představuje základní pilíř úcty gotická socha, která byla označena za milostnou během níže uvedené zázračné události. V baroku bylo běžně užívané dělení mariánských soch prostřednictvím pojmů – *miracullosa* (zázračná) a *thaumaturga* (divotvůrkyně). Status soch záležel na oficiálním církevním uznání zázračnosti (*miracullosa*). Označení milostná socha bychom s tímto dělením neměli zaměňovat. Socha Wartské Madony je považována za milostnou, avšak ještě uvidíme, že má současně opět značně výchovnou funkci v mnohém směru až do dnešních dob.¹⁹

Svébytné téma představuje v tomto ohledu také vnímání samotné zázračnosti milostných obrazů. Rozšířeným názorem se v 18. století stalo přesvědčení Františka Beckovského, podle něhož nejsou zázračné děje způsobovány samotnými obrazy, ale přímo Bohem působícím jejich prostřednictvím: „*Tak tedy Pán Bůh skrze Obrazy činí*“. Tento názor se jako mnohé další opíral o biblické děje okolo Krista, evangelistů aj. Z četných záznamů zázračných událostí spojovaných s různými poutními místy často není zjevné, zda se lidé modlí přímo k Panně Marii, či k její milostné soše nebo obrazu.²⁰ Přijmeme-li výše citovaný názor obecně rozšířený v barokní společnosti, dojdeme k závěru, že na podrobné statistice o tom, komu lidé směřovali prosby, příliš nezáleží. Vyobrazování zázračných vyslyšení s různými podobami Panny Marie (sochy, obrazy) přítomnost její zázračné síly nevylučují. Mírné rozlišení shora vyjmenovaných aspektů zázračných a milostných obrazů předkládá A. Sartorius v předmluvě Mariánského atlasu: „*Tam kde se zázraky neprojeví, mluvíme pouze o obrazech milostných. Všechny tyto zázraky jsou užitečné pro vyjádření pravdivosti katolického učení*

o úctě k mariánským obrazům [...]“.²¹ Podle tohoto dělení by však milostný obraz neobsahovalo žádné z výše uvedených míst, neboť každé z nich je pověstné alespoň několika zázraky.

Z rozboru pramenů a odborné literatury pojednávající o zázračných divech na konkrétních poutních místech lze obecně říci, že literatura 17. a 18. století zacházela s pojmy milostný a zázračný obraz vcelku volně a stejně je tomu i s uvedeným rozlišováním proseb adresovaných přímo k Panně Marii a k zázračnému obrazu či soše. Skutečnost, že se v poutním areálu Tuřan dnes původní milostný obraz nenachází a nikdo z místních kněží ani netuší o jeho existenci, nic nemění na tom, že mu z výše uvedených důvodů přídomek **milostný** skutečně náleží.

Z předkládaných informací vyplývá, že historie Tuřan je do značné míry provázána přímo s prvotním zázrakem a jeho vyobrazením, na jehož základě vzniklo poutní místo s bohatou tradicí.²² Za zmínku dále stojí rok 1642, kdy Švédové během obléhání Moravy obsadili Olomouc. Ze strachu před znesvěcením byl milostný obraz ukryt na brněnském předměstí u františkánů od sv. Josefa, kde měl být, alespoň zdánlivě, ve větším bezpečí. Odsud byl následně zachráněn řádem zbožných panen a přenesen do Vídeňského Nového Města. Do Brna se obraz vrátil až v roce 1648 po uzavření vestfálského míru. Po nějaký čas byl pak ukryt u brněnských jezuitů a teprve po krátké obnově zničeného kostela v Tuřanech se konečně navrátil na svůj původní trůn.²³

Podle legend se již po svém prvním objevení tuřanský milostný obraz stává duchovní i materiální záštitou města a celého okolí, zejména v nelehkých dobách, které (poněkud tradičně) provází každé poutní místo. Již v dobách, kdy pobýval mimo domov, v něm klášterní panny nacházely ochranu a útěchu, po jeho návratu však lze zaznamenat velké množství zázračných dějů počínaje hromadnou ochranou před morovou nákazou přes zázračnou pomoc při stavbě chrámu až ke konkrétním událostem

²¹ A. SARTORIUS, *Marianischer Atlas*, Prag 1717, b. p.

²² Jiří MIHOLA, *Divotvůrkyně Tuřanská a její místo v barokní poutní tradici Moravy na podkladě mariánských atlasů*, s. 3. in: Matka Boží Tuřanská, Římskokatolická farnost u kostela zvěstování P. Marii, Brno – Tuřany 2009.

²³ *Matka Boží Tuřanská*, Římskokatolická farnost u kostela zvěstování P. Marii, Brno – Tuřany, 2009, s. 9.

2018. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

¹⁹ Více viz např. Andrzej KOZIEL, *Bardo – Skarby Sztuki*, Bardo 2011.

²⁰ J. ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, s. 16–37.

týkajícím se obyčejných lidí, jejich ochrany před bouřkou, záchrany při různých zříceních, od zpustlých mravů i od nemocí různého typu. Pro svoji slávu je kostel Matky Boží v trní, jakožto údajný domovský chrám původního milostného obrazu, dodnes jedním z nejnavštěvovanějších poutních míst.²⁴

Vedle Tuřan a mnoha dalších poutních areálů má i Bardo svůj původ a historii místního poutního areálu spojované s **počátečním zázrakem**. Prvotní zázračná událost zde však vynáší na světlo již zmiňovanou sochu, jakožto základní symbol následné úcty ke kultu Panny Marie Wartské. Otázka vyobrazení prvotního zázraku zde byla odkázána následné lidové tvořivosti a nutno říci, že vyobrazení zázračných dějů vztahujících se k Bardu jsou dnes do značné míry nejednotná (viz níže).

Skutečné počátky poutní tradice je tedy nutné spojovat s milostnou sochou Matky Boží, pocházející údajně ze 12. století, a patřící tak k nejstarším románským řezbám v Dolním Slezsku. Socha je zhotovena z lipového dřeva a její výška je přesně 42,5 cm. Datace je podpořena také formou zhotovení tzv. trůnící madony, jež se hojně objevovala právě v románském a raně gotickém umění. Pro konkrétní rysy obličeje Marie a Ježíše se lze setkat také s označením **Úsměvná Madona**. V porovnání se sochou Svatohorské Panny Marie je však její původ ještě více opředený legendami. Jestliže autorství svatohorské sochy bývá často připisováno Arnoštu z Pardubic, který ji měl vyrobit z hruškového dřeva, za původem wartské sochy bychom konkrétní osobu hledali jen velmi těžko. Uvádí se pouze, že byla objevena v zámecké kapli.

V průběhu staletí se kolem sochy přirozeně rozšířil kult uctívání Panny Marie. Socha tak stmelovala lidi v dobách bouřlivých časů, které Bardo v průběhu historie zasáhly (viz výše). Během nich se milostná socha musela stěhovat – v roce 1425 byla ukryta v klášteře v Kladsku. Stejně jako u svatohorské Bohorodičky, tak i v případě Úsměvné Madony Wartské můžeme za nejvýznamnější událost považovat její korunovaci, která v Bardě proběhla o více než dvě stě let později, než tomu bylo v Příbrami,²⁵ v roce 1966. Korunovaci provedl vratislavský arcibiskup Boleslaw Kominek a skuteč-

nost, že jí bylo přítomno více než 150 000 poutníků z Polska, Německa i z bývalého Československa, jen potvrzuje, že mariánská poutní tradice měla navzdory tehdejšímu politickým poměrům ve společnosti důležitou funkci, jež nebyla opomíjena ani v dobách, které barokní zbožnosti příliš nepřály. Vzhledem k této skutečnosti, již Bardo jen potvrdilo svoji hluboce zakořeněnou poutní tradici, byl v roce 2004 papežem Benediktem XVI. místní kostel povýšen na baziliku minor.²⁶

Mariánské zázračné projevy jako základní impuls pro vznik poutních míst

Zázračné nalezení Panny Marie v Tuřanech

Bylo již řečeno, že úplné počátky poutních Tuřan lze hledat právě při objevení mariánského milostného obrazu, s nímž je také spojována **prvotní zázračná historie** tohoto poutního místa. Za ono slavné objevení obrazu však není vhodné považovat výše uvedenou událost v souvislosti s příchodem Cyrila a Metoděje. Prameny nás informují o skutečnosti, že brzy po jejich návštěvě byla Morava zpustošena válečnými vřavami, a z tehdy rozsáhlé Moravy se stává malé území o délce 25 a šířce 22 německých mil. V této době byla údajně milostná Panna Maria ukryta (uvádí se zbožnými křesťany, nebo dokonce samotnými anděly) do trnitého keře až do doby, „*kdy se Bohu zlíbí toto dílo nádherným zázrakem zveřejnit a oslavit*“²⁷. Tato doba podle všeho nastala v roce 1050, kdy jistý bohabojný sedlák Horák při cestě do Chrlic našel v tomto keři milostný obraz Panny Marie Tuřanské ve světelné zázračné záři. Problém zde však představuje samotná informace uvedená v tomto dokumentu, neboť na jedné straně se zde hovoří o ukrytí milostné sochy a o několik řádků níže o nalezení milostného obrazu v témže keři.

²⁶ Vedle výše zmíněných tragédií lze namátkou uvést např. útok husitů v roce 1425, velké požáry města v letech 1525 a 1711 nebo obsazení Prusy v roce 1741, viz: *Sanktuarium Matki Bożej Strażniczki Wiary, Bardo Śląskie*, b. d., s. 19–20.

²⁷ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond G10, sign. 476, *Zázračná socha Blahoslavené P. Marie Tuřanské, O původu prastaré Divotvorné sochy Panny Marie v Tuřanech u Brna*, fol. 23–26.

²⁴ J. MIHOLA, *Divotvůrkyně Tuřanská a její místo v barokní poutní tradici Moravy na podkladě mariánských atlasů*, s. 3.

²⁵ Korunovace Milostné sošky Panny Marie Svatohorské proběhla již v roce 1732. Srov. např.: František Xaver HOLAS, *Dějiny Svaté Hory*, Praha 1929, s. 414.

Zázračný příběh vztahující se k tomuto nalezení není v rámci srovnání s ostatními zázračnými nálezy barokní doby nikterak neobyčejný. Sedlák Horák sochu podle pověsti objevil za soumraku při cestě, kterou krácel domů, v trnitém keři, kam ho přilákala nevšední záře. Když přišel blíž, zjistil, že keř září, aniž by hořel. V keři pak našel obraz „*vypracovaný velmi láskyplně ze dřeva*“ a z velké úcty k němu se ho rozhodl odnést do své selské chýše. Druhého dne se však obraz údajně vrátil na téže místo, kde byl sedlákem objeven. Vytrvalý sedlák si obraz znovu odnesl domů, ale jeho návrat do zmiňovaného keře se opakoval. Stejně tak tomu bylo i třetí den. Trnitý keř však brzy začal přitahovat stále větší pozornost svého okolí. Vzhledem k těmto událostem, které se v nedalekých Chrlicích rychle roznesly, se tamější obyvatelé rozhodli, že Boží rodiče vystaví kostel. Veškerý navezený materiál na stavbu kostela byl však během noci vždy přepraven tam, kde se nacházel obraz milostné Panny Marie v keři. Tak obyvatelé poznali, že si Panna Marie přeje mít svůj chrám právě zde a postavili kostel okolo trnitého keře, jehož přesná poloha by měla být totožná s místem současného oltáře uprostřed památné kaple.²⁸ Na tomto oltáři byla údajně vystavena socha Panny Marie Tuřanské, v současné době se však nalézá na hlavním oltáři v kostele Zvěstování Panně Marii. Jedná se o sochu sedící na trůně, třímající v ruce žezlo, na hlavě má korunu a na klíně posazeného malého Ježíška – tedy o madonku, která je nyní výrazně pozlacená a její výška dosahuje asi 60 cm. Na zhotovení původní sochy bylo patrně použito velmi často užívaného hruškového dřeva.²⁹

Tolik lze říci k historii první zázračné události v Tuřanech, která začíná vyprávěním o nalezení milostného obrazu v trnitém keři a končí popisem uctívání sochy, který plně respektuje zásady obvyklých mariánských zázračných soch uctíváných na poutních místech barokních areálů, které svůj původ datují do gotického období. Během příběhu je zde skutečně slovo obraz náhle, jakoby náhodou, zaměněno za slovo socha, u které se zcela automaticky také hovoří o nalezení v trnitém keři a současně jí

jsou připisovány všechny potřebné aspekty pro milostnou sochu, jejíž doba vzniku by potvrzovala dataci původního poutního místa, přestože většina historiků rok 1050 v tomto ohledu nebere příliš vážně.³⁰ Nalezení milostného předmětu v keři však zůstává ve všech výkladech neměnnou informací. Podle Jana Royta měly být dokonce zbytky tohoto keře umístěny v původním oltáři.³¹ Jedná se skutečně o náhodu, nebo jsme zde svědky záměrného nahrazení, jehož motivací byla výrazná touha po oslavení milostné sochy v duchu barokní zbožnosti? Dále uvidíme, že celá situace je ještě složitější. V každém případě však lze říci, že pro následný vznik poutního místa bylo zázračné nalezení milostného předmětu skutečně nezanedbatelné.

Zázračné zjevení Panny Marie ve Wartě

Podívejme se teď však na příběh wartské sochy, jejíž objevení je popsáno jednoznačným způsobem. Jedna z verzí praví, že socha byla na místo současného poutního kostela dopravena v roce 1189 členy řádu johanitů, kterým v témže roce dal toto místo do správy biskup Žirotslav.³² Jiné zdroje však jako datum pro umístění sochy uvádějí už rok 1115,³³ kdy bývá v této souvislosti zmiňován **údajný první zázrak** spjatý s tímto poutním místem. V tamější kapli se podle pověsti toho roku jakémusi zbožnému mládenci zjevila Matka Boží a ukazující na sochu mu údajně sdělila, že si ji zvolila jako pramen (symbol) boží milosti, který bude konat zázraky.³⁴ Bohužel rok, kdy se tato událost měla stát, Balbín neuvádí, a vzhledem tomu, že

³⁰ Zdeněk Kalista v této souvislosti (mimo jiné) upřesňuje stáří sošky, která podle něj pochází ze 13. století – Z. KALISTA, *Česká barokní pout'*, s. 33; srov. také Michaela HORÁKOVÁ, *Kalistova „Česká barokní pout“ ve vztahu k dílu Bohuslava Balbína*, in: Balbinovská miscellanea. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 380. výročí narození Bohuslava Balbína, Viktor Viktora – Milena Hálková (eds.), Klatovy 2002, s. 95; srov. také J. KUČERA – J. RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983, s. 118–121.

³¹ Jan ROYT, *Bohuslav Balbín a barokní pout'*, in: Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách, Zuzana Pokorná – Martin Svatoš (eds.), Praha 1992, s. 124.

³² A. KOZIEL, *Bardo – Skarbi Sztuki*, s. 5–30. Srov. také: *Sanktuarium Matki Bożej Strażniczki Wiary, Bardo Śląskie*, b. d., s. 20.

³³ Webové stránky města Bardo, [online], [citováno dne: 24. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.bardo.pl/turystyka/cesky-o-barde/>.

³⁴ Bohuslav BALBÍN, *Diva Wartensis, seu Origines, Et Miracula Magnae Dei, Hominumque Matris...*, Pragae 1655, s. 29.

²⁸ MZA, fond G10, sign. 476, *Zázračná socha Blahoslavené P. Marie Tuřanské, O původu prastaré Divotvorné sochy Panny Marie v Tuřanech u Brna*, fol. 23–26.

²⁹ Bohuslav BALBÍN, *Tuřanská Madona, neboli, Historie původu a zázraků veliké matky Boha i lidí Marie, jejíž ctihodná socha, nalezená v trní blízko Brna, označená nebeským světlem, je velkými zástupy lidí uctívána, nyní poprvé důst. p. Bohuslavem Aloíšem Balbinem z Tovaryšstva Ježíšova sepsaná léta 1658 s povolením představených*, Brno 2010, s. 44.

povinné matriční zápisy začínají až o několik staletí později, je pravděpodobnost dohledání jména této osoby velmi nízká.³⁵

Ať již se jedná o možnou fabulaci sloužící ke zvelebení poutního místa, nebo o reálnou událost, první uznaný historický zázrak, který je časově podchycen, se údajně stal v roce 1270. Jednalo se o uzdravení českého rytíře. Bližší popis bychom našli v Balbínovi, jenž uvádí, že šlo o příslušníka české vysoké šlechty, avšak rovněž dodává, že není známo které, a o jméno rytíře, jemuž měla být uzdravena velmi těžká zlomenina způsobená pádem z koně, se také nezmiňuje. Toto datum bývá obvykle považováno za počátek náboženských poutí do Barda.³⁶ Pro srovnání zde uvádím práci jezuita Jiřího Crugeria *O lásce Blahoslavené Panny Marie k zemím České, Moravské a Slezské...*, které vyšlo jako dodatek k Balbínově *Přepodivné Matce Svatohorské*. Crugerius zde v rámci druhého znamení Matky Boží – jejího zjevování – uvádí právě příklad vojáka ve Wartě: „[...] způsobem ukázala se jednomu vojáku a tu, kde nyní jest kostel na Wartě, že chce počestnost míti, zjevila.“³⁷ Vzhledem k tomuto výroku je zde jistá pravděpodobnost, že Crugerius skutečně popisuje prvotní zjevení Panny Marie Wartské zbožnému mladíkovi, neboť se zajímavě odkazuje na budoucí vznik kostela, který v době události s českým rytířem již v nějaké podobě existoval (viz tažení Břetislava II. roku 1096³⁸). Rovněž označení (prostého) vojáka se příliš neshoduje s označením příslušníka šlechty. Na druhé straně ani Crugerius v citované knize neuvádí rok této události, a tak zůstáváme jen při domněnkách.³⁹

³⁵ V literatuře se lze také setkat s rokem 1100 jako s datem prvotního zázraku – srov. např.: Vítězslav ŠTAJNOCHR, *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*, Uherské Hradiště 2000, s. 129. Zde autor uvádí, že se Panna Marie zjevila českému vojínovi a podala mu milostnou sochu se slovy „Vezmi si svou Matku“. Jak je však patrné z dalšího rozboru textů pojednávajících o původních zázračných dívech v Bardu (viz níže), autor zde pravděpodobně spojuje dvě odlišné osoby a dvě zaznamenané události do jedné.

³⁶ B. BALBÍN, *Diva Wartensis, seu Origines, Et Miracula Magnae Dei, Hominumque Matris...*, s. 154–155.

³⁷ Jiří CRUGERIUS, *O lásce Blahoslavené Panny Marie k zemím české, Moravské a Slezské a o pobožnosti Českého národu k též Blahoslavené Panně*, Pragae 1666, s. 454.

³⁸ Srov. např.: V. ŠTAJNOCHR, *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*, s. 129.

³⁹ *Tamtéž*.

Vyobrazení zázraků v Tuřanech a v Bardu

V rámci analýzy vyobrazování zázračných výjevů bude v této studii na Bardo a Tuřany dále nahlíženo ze dvou hledisek:

1. Jakou formou je zachyceno zobrazení prvotních zázračných událostí souvisejících se vznikem poutního místa.
2. V jakém rozsahu a v jaké formě se lze setkat s vyobrazeními konkrétních mariánských milostí týkajících se obyčejných lidí.

Obr. č. 1: Vyobrazení zázračného nalezení milostného obrazu Panny Marie Tuřanské.
Foto: Roman Káčerek

1. T.⁴⁰ O provázanosti tuřanského milostného obrazu jakožto klíčového předmětu úcty k Tuřanské Madoně s vyobrazením prvotní zázračné

⁴⁰ Následující zkratky v textu: 1. T., 2. T., 1. B. a 2. B., je nutno vždy chápat jako spojení konkrétního číselného označení zkoumaného hlediska (viz začátek kapitoly) a zkratky příslušného poutního místa: T = Tuřany, B = Bardo.

události bylo již psáno výše. Poněkud zvláště však působí skutečnost, že v současné době není původní milostný obraz v celém areálu nikde k nalezení. O jeho existenci nemají ponětí místní historici ani duchovní zabývající se tuřanskými dějinami. Nikterak mi bohužel nepomohly ani četné konzultace s tamějšími správci poutního areálu. Nikde se také nepodařilo dohledat, kdy ke ztrátě obrazu došlo a podle reakcí kněží lze soudit, že to muselo být patrně již dávno před 20. stoletím. Mohlo by se zdát, že jistou stopu mohou představovat právě místní vyobrazení, avšak po důkladném prozkoumání celého tuřanského poutního objektu lze s jistotou říci, že kreativní tvorba autorů nejasnosti ještě více prohlubuje. Přičteme-li to k již výše předestřenému rozporu mezi autenticitou původního obrazu a původní sochy, je celá situace skutečně složitá.

Balbín v souvislosti s historií Tuřan hovoří o nalezení zázračné sochy,⁴¹ avšak nutno podotknout, že její dřevěný originál bývá datován až do čtyřicátých až padesátých let 13. století.⁴² Výše uvedené informace čerpané z pramenů se oproti tomu vztahují ke stěhování milostného obrazu, nikoliv sochy, a konečně po své osobní návštěvě Tuřan mohu říci, že v kostele Zvěstování Panně Marii se v současné době nachází pouze pozlacený originál sochy, který mi byl místním správcem také představen jako jediný a „prvotní“ artefakt, okolo něhož se po celá staletí psaly místní poutní dějiny.

Přímo v chrámové lodi kostela nalézáme okenní vitráž, kde je zobrazen sedlák nacházející v trnitém keři zářící obraz s podobou Panny Marie Tuřanské. Naproti tomu je dnes v původní kapli, která stojí v údajném prostoru nalezení sochy, umístěna okenní vitráž zobrazující sedláka, jenž nachází v téměř keři zářící sochu – je opravdu zjevné, že se nejedná o obraz. Pravdou je, že sedlák na každém z těchto vyobrazení vypadá jinak, avšak prameny mlčí o tom, že by socha a obraz byly dvě rozdílné věci vztahující se k tuřanské historii, které by byly nalezeny dvěma rozdílnými muži. Jedná se o zobrazení, jež Balbín označuje jako *druhý obraz Tuřanské Madony*.⁴³

⁴¹ B. BALBÍN, *B. A. Diva turzanensis, seu Historia miraculorum beatissime virginis Mariae*, s. 34–35.

⁴² *Matka Boží Tuřanská*, Římskokatolická farnost u kostela zvěstování P. Marii, Brno – Tuřany, 2009, s. 12.

⁴³ První obraz představuje vyobrazení Tuřanské Madony v oblacích nad tuřanským chrámem, v němž Balbín (vzhledem ke znalosti jiných podobně zpracovaných výjevů) spatřuje souvislost místní Panny Marie s P. M. Mariazellskou i Loretánskou – B. BALBÍN,

Z hlediska historického působí asi nejprůkazněji fakt, že socha je podle způsobu zhotovení datována do 13. století. Za primární zdroj informací lze v tomto ohledu bezpochyby považovat i Balbínovu práci, v níž se autor již předem odvolává na významné církevní autority, a vzhledem k tomu, že on sám znal údajně mnoho lidí, kteří byli těmito událostmi poznamenáni, tak i na své vlastní svědomí.⁴⁴ Publikace Jana Royta představující v této tematice zásadní práci odborné sekundární literatury hovoří však o milostné soše přinesené na Moravu Cyrilem a Metodějem, což na rovině primárních pramenů dokládá i mědirytem J. Arnolda z druhé poloviny 18. století.⁴⁵ Zmínky o tuřanském obraze a rovněž i matoucí vyobrazení „dvojího nálezu“ tak představují mnoho nejasností vzbuzujících nejednu otázku.

Pozornost zasluhuje ještě třetí verze vyobrazení prvotního zázraku, zhotoveného údajně v roce 1747 za působení chrlického purkmistra Jana Stykarowského. Dílo tematicky zcela odpovídá barokním obrazům vztahujícím se k zázračným dějům. V pozadí vidíme sedláka, který nalézá v trní sochu, v popředí je měšťan, pravděpodobně purkmistr, jakožto možný donátor obrazu modlící se k Panně Marii a pod ním je drobným písmem popsána událost. V celém poutním areálu dnes ale ani tento obraz není bohužel nikde k nalezení. Podle svědectví místního správce se ztratil při jedné z rekonstrukcí v 19. nebo ve 20. století. V popisu události nacházejícím se na obraze lze objevit ještě jednu zvláštnost: „[...] kde ho nejprve widěl, zase tam přissel, kgehožto věčně památce e tato kapla spowolením gegych milosti Byskupske leta paně 1699 wystawěla.“⁴⁶ Jestliže uvážíme letopočet původního objevení Panny Marie datovaného i tímto popisem do roku 1050, autor zde následně přeskakuje více než 600 let mezi touto událostí a postavením kaple.⁴⁷

Na základě podobných úvah se lze domnívat, že tento ztracený obraz od neznámého malíře byl původně umístěn v novější kapli z konce 17. století. Patrně se tedy nejednalo o postavený objekt na místě původního keře.

Tuřanská Madona neboli historie původu a zázraků veliké Matky Boha i lidí, Olomouc 1658, s. 49–53.

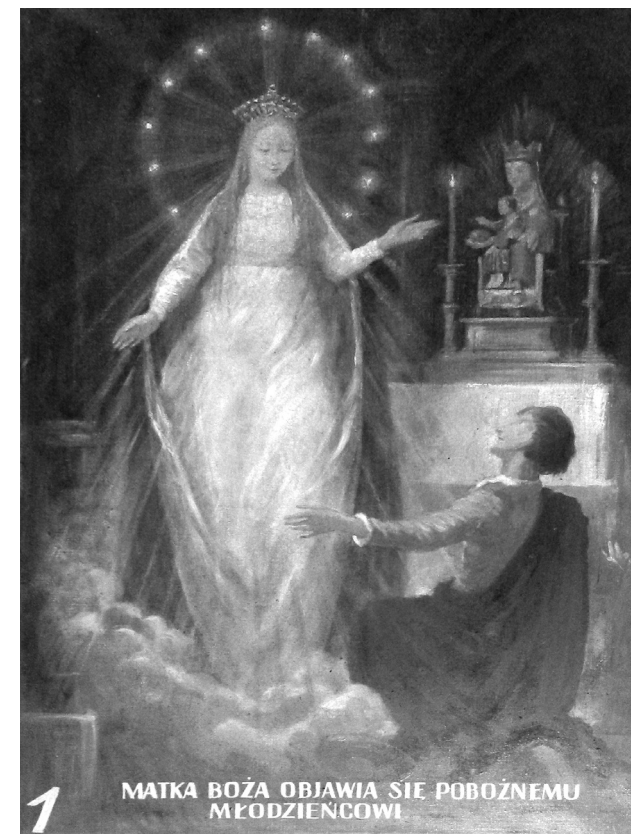
⁴⁴ J. KRATOCHVÍL, *Matka Boží Tuřanská. Dějiny a zázraky*, s. 61.

⁴⁵ J. ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, s. 90.

⁴⁶ *Matka Boží Tuřanská*, Brno – Tuřany, 2009, s. 6.

⁴⁷ V blízkém okolí kostela v současné době stojí dvě výrazné kaple a o kousek dál ještě jedna hřbitovní.

S největší pravděpodobností je tak mylná i úvaha, že oním rokem návratu milostného obrazu z Brna by mohl být právě rok 1699, kdy zde byla s biskupským povolením postavena tato nová kaple. Nezdá se totiž příliš věrohodné, že by oprava kostela trvala přes padesát let od uzavření míru, což ostatně vyvrací i J. Kratochvíl, který jako datum návratu milostné sochy Panny Marie Tuřanské uvádí rok 1651.⁴⁸ Stejně tak nepřipadá v úvahu ani domněnka, že by původní kaple byla postavena až v roce 1699.⁴⁹ Obraz je pro uvedení těchto informací pozoruhodný, neboť skrze původní zázrak odkazuje ke vzniku novějšího tuřanského kostela, a nepřímou tak upozorňuje i na počátky místní poutní tradice. Přesné datum výstavby původního kostela není doloženo. Zmiňuje se jen informace, že při bourání toho starého v roce 1610 byl nalezen nápis, že kaple je Matce Boží zasvěcena již téměř 600 let.⁵⁰ Skutečnost, že by stavba kostela sahala před rok 1050 a tím i před první historický zázrak odkazující ke vzniku místa, se však nezdá být příliš reálná. Na druhé straně se zde ovšem napojují tvrzení, že socha pochází z doby Cyrila a Metoděje a že chrám mohl být postaven právě okolo roku 1050.

Obr. č. 2: Vyobrazení zázračného zjevení se Panny Marie neznámému chlapci, bazilika Navštívení Panny Marie ve Vartě.

Foto: Roman Káčerek

1. B. Vyobrazení prvotní zázračné události, za niž je v Bardu tradičně považováno výše uvedené zjevení se Panny Marie neznámému chlapci, je umístěno v městském kostele s příznačným názvem – Poutní kostel Zjevení Panny Marie. Podle svědectví duchovních správců tohoto místa je to jediné známé vyobrazení události spadající do počátků historie města. V současné době jej lze najít mezi obrazy umístěnými vedle vchodu do kostela a nutno říci, že na něm jako na jediném není uveden rok. Vyob-

⁴⁸ J. KRATOCHVÍL, *Matka Boží Tuřanská. Dějiny a zázraky*, s. 42.

⁴⁹ *Tamtéž*, s. 42–50.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 19.

razení podoby mladíka v bílém plášti s hnědými vlasy tak dnes postrádá jakýkoliv historicky ověřitelný podklad. Jediné časové zařazení nám tedy může poskytnout zázračná socha, avšak století jejího zhotovení nelze zcela přiřadit k uváděným letopočtům jejího umístění do zámecké kaple (1115, 1189), a tudíž ani přímo k této zázračné události.

Různé otázky vzbuzuje také vyobrazení již výše zmiňovaného **prvního historicky doloženého zázraku** z roku 1270. Na obrázku, rovněž umístěném u vchodu do kostela, je namalován rytíř ležící pod padlým koněm a z protějšího stromu na něj působí zářící paprsky vycházející od sochy Panny Marie.⁵¹ Zajímavostí je, že na vyobrazení tohoto zázraku je podoba sochy umístěna v lese, v jakési lesní kapličce u cesty. Uvážíme-li, že se jedná o dobu, v níž měla být socha trvale umístěna v polsko-českém kostele, jehož stavba v Bardu začala v roce 1133,⁵² nabízí se zde další otázka, zda údajné uzdravení rytíře bylo připisováno skutečné soše, umístěné v té době zrovna kdesi v lesích, nebo jejímu vyobrazení či kopii. Byly však v těchto dobách takovéto kaple s věrnými kopiemi milostných soch v lesích typické? Balbín se nezmiňuje konkrétně o soše, ale o uzdravení provedeném Pannou Marií. To však není, jak již víme, nic neobvyklého. Zdá se, že výtvarné zhotovení zázraku spíše poukazuje na přítomnost sochy, je nutné ale brát v potaz také rovinu symbolických obrazů, které se často v mnohých ohledech s realitou výrazně neshodují.

V souvislosti s historií bardského poutního místa nacházíme v obrazovém cyklu u vstupu do kostela zaznamenaný ještě jeden zázrak poukávající (podle Balbína) na „*Pannou Marii vyvolené Bardu*“.⁵³ I přestože tato událost nesouvisí přímo se vznikem poutního místa, její uvedení je zde vhodné, neboť svým většinou láká řady poutníků dodnes. S nadsázkou tak lze její tradování považovat za „další počátek“ náboženských poutí do tohoto města. Na místní hoře se podle lidových vyprávění v roce 1400 zjevila jakémusi chlapci Panna Maria Plačící. Toto „soucitné“ zjevení bývá spojováno s hladomorem na německém východě, s jehož důsledky

se Bardo potýkalo přes více než sto let.⁵⁴ Balbín doslova hovoří o Madoně „*sedentem ac plorantem in rupe*“ (sedící na skále a plačící). Věhlasné rozšíření této události přirozeně jen posílilo poutnickou tradici Barda.⁵⁵ Hora, na níž se tento zázrak měl stát, se tyčí přímo nad městem a v současné době je její dominantou poněkud tajemně působící Kalvárie, tvořící přirozený konec symbolické křížové cesty.

Z původně udržovaných tří cest vedoucích na Kalvárii (německé, české a polské) byla z bezpečnostních důvodů v původním stavu zachována pouze cesta německá, která je dnes totožná právě s cestou křížovou. Na samotném vrcholu nalézáme kapli zřízenou v letech 1617–1619 (pravděpodobně jako cisterciácký objekt).⁵⁶ Legendárním pozůstatkem zázraku měl být otisk Panny Marie v kameni, u něhož je zbudována dnešní kaple. Nutno však podotknout, že velké množství poutníků tento důkaz doslova zahladilo. Za prostě zbudovaným oltářem, tedy v místě, kde by se měl otisk nacházet, skutečně není po údajné stopě ani památky. Balbín tuto madonu označuje jako „*Diva Wartensis lacrymatur*“.⁵⁷ Nejedná se o jinou Pannu Marii Wartskou, ale spíše o „druh projevu“ této zázračné Bohorodičky, která místu (zejména jeho poutní tradici) měla pomoci zázrakem svého zjevení. Jistou podporou tohoto tvrzení může být i fakt, že na místě zjevení této Panny Marie Plačící je dodnes umístěna zmiňovaná Úsměvná Madona, a to jak v podobě sochy, tak i v podobě obrazu.

2. B. Zaměříme-li v prostorách bardského kostela Zjevení Panny Marie pozornost na vyobrazení zázraků reflektující mimořádné události ze života obyčejných lidí (nesouvisející s původem a přímou historií místa), nenalezneme žádná vyobrazení, jež by se podílela na výzdobě místního areálu, jako je tomu například u Svaté Hory. Rovněž bychom nic podobného nenašli ani v prostorách poutního muzea nacházejícího se v části kláštera polských

⁵⁴ B. BALBÍN, *Diva Wartensis, seu Origines, Et Miracula Magnae Dei, Hominumque Matris...*, s. 158. Srov. také: Sanktuarium Matki Bożej Strażniczki Wiary, *Bardo Śląskie*, Bardo, b. d., s. 20.

⁵⁵ B. BALBÍN, *Diva Wartensis, seu Origines, Et Miracula Magnae Dei, Hominumque Matris...*, s. 158.

⁵⁶ *Tamtéž*, s. 97. Srov. také webové stránky města [online], [citováno dne: 24. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.bardo.pl/turystyka/cesky-o-barde/>.

⁵⁷ B. BALBÍN, *Diva Wartensis, seu Origines, Et Miracula Magnae Dei, Hominumque Matris...*, s. 157.

⁵¹ Nutno podotknout, že podoba raněného vojáka je dosti odlišná od mladíka v bílém plášti, který přihlíží zjevení Panny Marie – srov. výše uvedený popis zázraku J. Crugeriova.

⁵² Na základě Crugeriova popisu zjevení se Panny Marie vojákovu můžeme tedy „velmi obezřetně“ datovat původní wartský zázrak kamsi na počátek třicátých let 12. století.

⁵³ Jedná se o parafrázi autora na základě prostudování části knihy J. KUČERA – J. RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983, s. 117–142.

redemptoristů, kteří poutní místo spravují od roku 1945. Přestože je dnes bazilika součástí stezky církevního barokního umění Michaela Willmanna, významného barokního malíře z Dolního Slezska, interiér kostela může (vzhledem k jeho poutní slávě) působit ve srovnání například s poutním místem v Mariazell poněkud stroze.

Jediným místem, kde lze v areálu nalézt zázračná vyobrazení, je vedle úvodního obrazového cyklu boční votivní kaple, pocházející z 15. století.⁵⁸ Nutno dodat, že veškerá zhotovení tohoto typu jsou dochována jako votivní děkovné dary datující zázračné události nejčastěji do 18. a 19. století, a podle jejich obsahu lze soudit, že se bez výjimky jedná o zázračné jevy připisované přímo Panně Marii, a nikoliv zázračné soše. Nejčastější typ zobrazení zde představuje podoba „tradiční“ Panny Marie Wartské, která působí (vyzařuje paprsky) na postižené. Největší četnosti dosahují výjevy týkající se uzdravení nemocných. Rovněž se zde setkáme se záchranou před pády z vysokých míst, zasypáním oběti a neštěstími v souvislosti s vodou a utonutím. Vedle takto zpracovaných zázraků jsou tu k vidění také další děkovné obrazy, na nichž je prokazována prostá úcta v podobě modlících se poutníků, sedláků, kupců, dětí nebo dříve uzdravených lidí. Jednotlivá zobrazení bohužel však většinou nemají jednoznačný popis.⁵⁹ U děl je nezřídka pouze uveden příslušný rok a malířská technika obrazu, který je zpravidla označen jako votivní. Konkrétní jména a události jsou pod obrazy připsány jen málokdy a často jsou již nečitelné. Vzhledem k absenci jakýchkoli písemných pramenů pojednávajících o těchto zázracích je tak jejich upřesnění a případná komparace velmi obtížná. Rovněž je mnohdy téměř nemožné rozlišit, zda se postava donátora shoduje s vyobrazenou postavou prožívající zázračnou událost.

Za zmínku stojí také zázraky uváděné v souvislosti s ohněm, které podle očekávání osvětlují dobu bardských požárů z 16. i 18. století. Historický obrazový cyklus vypovídá o požáru z roku 1525, kdy jistý kněz (pravděpodobně člen řádu cisterciáků, kteří v Bardě působili již od roku 1248) odnáší milostnou sochu Panny Marie do bezpečí a zachraňuje ji před zničením. Zázračné události zobrazené na votivních darech oproti tomu odkazují k požáru, jenž město zachvátil na počátku 18. století. Zachování

Barda je zde připisováno právě Panně Marii. Zázračnou událost spojenou s ohněm nacházíme i na dalším obraze, věnovaném Josefem Tousekarem, kterému měl být roku 1807 na přímluvu k Panně Marii deštěm zachráněn dům před vyhořením. Bohužel se můžeme opět jen domnívat, zda se jednalo o náhlý požár tohoto domu nebo důsledek francouzského drancování v rámci napoleonských tažení, datovaným bardskou historií právě do roku 1807.⁶⁰

Většina maleb vystavených ve votivní kapli je číslovaná, a to v rozmezí 300–400. „Nejnovějším“ zázrakem je podle uváděné datace událost z roku 1908, kdy byl pravděpodobně někdo z okolí donátora obrazu (jistého H. Krause) zachráněn na poli před pádem jakéhosi zemědělského stroje.⁶¹ Kromě výše rozebíraných zázraků souvisejících s původem poutního místa nelze pro časové zařazení většiny zázračných dějů (18. a 19. století) znázorněných na votivních darech najít téže události v Balbínově práci. Tato skutečnost svým způsobem potvrzuje domněnku pravděpodobné existence ještě daleko většího množství votivních darů. Kde a v jaké formě se však tyto dary nacházejí, zda vůbec existují a co prezentují, zůstává nezodpovězenou otázkou. Není však vyloučené, že odhalení některého z nich by mohlo poskytnout nový a neznámý typ zázračného vyobrazení, které by se typologicky vymykalo běžným výtvarně zhotovovaným divům na poutních místech.

2. T. Přestože se podle uvedených zdrojů stávají odkazované podivuhodné činy Divotvůrkyně Tuřanské nedílnou součástí všech důležitých publikací mapujících poutní místa 19. a 20. století,⁶² jejich zobrazení je oproti zbývajícím dvěma mariánským svatyním, jímž Balbín věnoval tak výraznou pozornost, vskutku velmi skromné. V jistém ohledu je možné zde vnímat značný nepoměr mezi věhlasnými zásluhami, které byly této Bohorodičce přičítány, a jejich vyobrazeními pro zvelebení poutního místa. Kromě několika zdobných maleb – jež jsou součástí kostelního mobiliáře (obrazy, rytiny, roušky) – zobrazujících obecně známou adoraci Panny

⁵⁸ *Sanktuarium Matki Bożej Strażniczki Wiary, Bardo Śląskie*, Bardo, b. d., s. 16.

⁶¹ Vzhledem ke kvalitě obrazu a chybějícímu popisu události pod ním se zde opět můžeme jen domnívat, o koho se jedná a co se mu vlastně stalo.

⁶² MZA, fond G10, sign. 476, *Zázračná socha Blahoslavené P. Marie Tuřanské, O původu prastaré Divotvorné sochy Panny Marie v Tuřanech u Brna*, fol. 23–26.

⁵⁸ *Sanktuarium Matki Bożej Strażniczki Wiary, Bardo Śląskie*, Bardo, b. d., s. 16.

⁵⁹ U většiny obrazů často zcela chybí přesnější datace, přesná lokalizace i označení autorů/donátorů.

Marie, nelze v celém areálu najít žádné vyobrazení týkající se konkrétních zázračných událostí, popřípadě i osob s nimi spojených, přestože tyto doklady například v Balbínovi rozhodně nechybí. V této souvislosti bych rád zmínil snadno přístupný a dosud nejaktuálnější český překlad Balbínova původního díla s názvem *Tuřanská Madona, neboli, Historie původu a zázraků veliké matky Boha i lidí Marie...*, který byl pořízen Zdeňkem Drškou v roce 2010.⁶³ Rovněž nejsou v celém areálu v žádné podobě přítomny ani výjevy zázračného hromadného ochránění i přes to, že v okolí lze nalézt určité důkazy odkazující k těmto událostem. Jako příklad lze uvést hřbitovní kapli stojící na hřbitově, který přiléhá ke kostelu. V jejím průčelí je umístěn nápis: „*V čas války, neúrody a moru tuto kapli vystavěla ve své velké obětovnosti farnost Tuřanská*“. Podle určitých zdrojů je kaple starší (velmi pravděpodobně pochází z roku 1208) než samotné poutní místo, jehož existence je podle místní fary oficiálně doložena na počátku 13. století (viz výše).⁶⁴ O tom, že by zobrazení konkrétních mariánských milostí byla v minulosti v prostorách poutního areálu výrazně četnější, se mi zatím nepodařilo dohledat žádný faktický doklad.

Z citovaných prací lze však předpokládat, že v 17. století byla určitá ikonografie zázraků přítomná minimálně v blízkosti poutního areálu Tuřan, neboť poutní místo spojovala až do roku 1692 poutní cesta s patnácti tuřanskými poutními sloupy, na nichž měly být údajně jisté zázračné divy vyobrazeny. Tyto sloupy byly následně přestavěny na kaple Křížové cesty, které definitivně zanikly v důsledku josefínských reforem. Na konci 18. století byla místní řádová rezidence proměněna na palírnu alkoholu a uvážíme-li přístup komunistického režimu 20. století k sakrálním památkám tohoto typu, není možnost výskytu nějakých dalších zobrazení zázračných vyslyšení příliš pravděpodobná. Zůstává tedy otázkou, zda se v ambitech postavených v roce 1693 Janem Křtitelem Ernem⁶⁵ mohly nacházet výjevy konkrétních mariánských milostí, které přehledným způsobem zobrazuje například kniha J. Kratochvíla.

Výše uvedená zobrazení ve vitrážích vztahující se k prvotnímu zázraku a k původu poutního místa představují tak rovněž i podle svědectví místních správců **jediná zobrazení tuřanských zázračných dějů**, jež lze v poutním areálu v současné době nalézt. UVědomíme-li si, jak výrazným způsobem jsou brněnské Tuřany v pramenech a literatuře zařazovány k předním poutním místům na Moravě a obecně i v České republice, zůstává zde typologie zobrazení zázračných dějů hluboko za zaznamenanými událostmi. Ne snad, že by sama tato skutečnost byla zvláště výjimečná. Není často přirozeně ani „v možnostech jednotlivých poutních míst“ zobrazit veškeré „mateřské“ zázračné děje, které se v jejich okolí udály. Lze však říci, že nebývá časté, aby poutní místo tak velkého rozsahu a s tak hojně vyzdvihovanou tradicí zázraků mělo vlastní vyobrazení omezené jen na původní zázrak (zázraky? viz výše).

Současná situace je o to podivnější, vezmeme-li v potaz, že jistá ikonografie, kdy Panna Maria zachraňuje lid od různých živlů, zcela jistě existovala. Její zbytky (včetně konkrétních osob s událostmi spojenými) lze dnes nalézt například v útlé knížce J. Kratochvíla *Matka Boží Tuřanská*. Z velkého spektra tuřanských milostí zde najdeme rytiny zázraků spojených s ohněm a s vodou, s ochranou lidí při stavbě tuřanského areálu, s pomocí zajatým lidem, zázračná uzdravení od slepoty, od blížie nespecifických nemocí, a dokonce i vyhánění zlého ducha z člověka, což v barokní době představuje opravdu výjimečné zobrazení mariánské milosti. Za zmínku by jistě stálo i vyobrazení malíře, jemuž byla zázračně znemožněna oprava milostné sochy.⁶⁶ Nic z toho však v areálu poutního místa není dochováno v žádné myslitelné podobě. Je potřeba však připomenout, že historie i samotné zobrazení prvotního zázraku představuje hned několik otázek vztahujících se ke vzniku tohoto poutního místa (viz výše). V rámci této nejasnosti se ukazuje také jeho neprobádanost, což může v tematice zázračných dějů poutních míst představovat i jistou pozitivní výzvu k jejich dalšímu objasňování. Vliv původního milostného předmětu, který byl kdysi údajně zázračně nalezen, je tak v tomto ohledu skutečně nezanedbatelný.

⁶³ B. BALBÍN, *Tuřanská Madona, neboli, Historie původu a zázraků veliké matky Boha i lidí Marie...*; srov. také H. DVOŘÁKOVÁ, *Barokní poutě na Moravě na příkladu Tuřanské Madony v Trníně*, s. 160–161.

⁶⁴ Jiří ENDLER, *Příběhy brněnských hřbitovů*, Brno 2010, s. 36. Srov. také: Jiří BÍLEK – Ota TUČKA, *Brněnské kostely*, Brno 2006, s. 108.

⁶⁵ H. DVOŘÁKOVÁ, *Barokní poutě na Moravě na příkladu Tuřanské madony v Trníně*, s. 160–163.

⁶⁶ J. KRATOCHVÍL, *Matka Boží Tuřanská. Dějiny a zázraky*, s. 61–99. Tento zázrak bývá v rozporu s klasickými barokními topoi, kdy Matka Boží naopak chrání svoji podobu před zhanobením (viz např. luneta v ambitech Svaté Hory u Příbrami).

Písemné zaznamenávání bardských a tuřanských zázraků

Pozoruhodný pramen pro poznávání zázračných dějů konkrétních poutních míst a náboženských kultů představují tzv. *knihy zázraků*. Jejich existence v souvislosti s konkrétními kulty a slavnými poutními místy však zdaleka není pravidlem. V obecné rovině bývají takto označovány veškeré knihy zaznamenávající zázračné divy. Nahlížíme-li však takto na Babínovy *Divy* a další podobná barokní díla, zjišťujeme, že toto označení zcela neodpovídá jejich obsahu. Přestože popisy zázračných událostí zde mají nezanedbatelnou funkci pro vyzdvižení mariánského kultu na konkrétních místech i celkově v Českém království, charakter těchto děl je převážně topografický. Jiný typ zázračných knih představují soupisy, které byly často vedené při poutních místech a jsou rovněž známé jako *knihy zázraků*. Na rozdíl od zmiňovaných děl nezřídka uvádějí pouze zápisy a stručné záznamy zázračných událostí většinou v chronologickém sledu. Z tohoto důvodu je vhodnější výše uvedené knihy nazývat jako historicko-legendistické a označení *knihy zázraků* ponechat primárně těmto soupisům, jejichž vedení není ani v případě slavných zázračných kultů při poutních místech zdaleka tak běžné, jak by se mohlo zdát.⁶⁷ Třetím písemným pramenem zázračných událostí jsou samotné klášterní kroniky, které tyto soupisy zázračných událostí do sebe často integrují jako samostatnou součást. Na některých poutních místech (popřípadě v jejich archivních fondech) je možné nalézt také originální autentické záznamy konkrétních zázračných událostí, jež bývaly zaznamenávány zpravidla přesně tak, jak je účastníci nebo svědkové události vypověděli.

Obecně lze říci, že nejrozšířenější pramen pro poznání zázračných dějů na konkrétních místech představují citované knihy autorů pocházejících nejčastěji ze 17. a 18. století. Uvědomíme-li si protireformační úlohu, zejména jezuitů, která byla katolické církvi tridentským koncilem oficiálně přidělena, automaticky také pochopíme výrazně zbožný charakter těchto spisů. Faktografické dějiny v nich začínají většinou zázračnými počátky místa, což v mnohých případech představuje jediný informační zdroj

o prvotním zázraku; a právě tímto způsobem je také vystavěna obsahová stránka Balbínových *Div* pojednávajících o poutních areálech v Bardu a v Tuřanech. Tyto historicko-legendistické spisy Bohuslava Balbína tak představují zásadní prameny poznání tamějších zázračných událostí.

Ponecháme-li stranou přínos těchto děl v oblasti historiografie, jsou oba spisy dále pozoruhodné pro svůj detailní přístup k jednotlivým verzím prvotních zázraků a výčtu ostatních mariánských milostí. Tato rozmanitost není na úkor kvality textu a uvedení značného počtu místních zázraků, u nichž se dočkáme i jisté kategorizace (ohně, vody, uzdravení, bolesti, záchrany apod.), poskytuje naopak velmi názornou představu lokálních významů mariánských kultů i jejich konkrétních projevů, které jsou v rámci tematického obsahu u obou knih značné. Ve vzájemném porovnání v rámci Balbínovy tvorby sice obě z uvedených knih svou interpretací a kategorizací zázračných divů kvalitativně i kvantitativně zaostávají za precizností *D. M. S.*, avšak obě představují mariánský kult daných poutních míst způsobem, který do dnešních dob zajišťuje těmto místům poutní slávu a zázračný vzhlas. V každé knize přitom Balbín představuje mariánské kulty jiným způsobem. Dílo *D. T.* se vedle dvou dalších spisů může pochlubit rozsáhlým výčtem slavných mariánských poutních míst, v mnoha případech i s uvedením prvotního zázraku. Jedná se tak v podstatě o malý mariánský atlas. Prvně napsaná *D. W.* na druhé straně ve své první části vyniká topograficky obsáhlým popisem nejen Barda, ale i celého Slezska. Ve druhé části je pak více než v pozdějších dílech znát autorův velmi osobně angažovaný vztah k místním zázrakům, které přijímá se značně nekritickou odevzdaností.

Obě knihy stojí za pozornost také z toho důvodu, že se prakticky dosud jedná o jediný primární písemný pramen zaznamenávající prvotní zázračné události zkoumaných poutních míst. V díle *D. W.* jsou dále převážně uvedeny zázraky přímo související s historií poutního místa/města – viz například ochránění před husitskými a tatarskými nájezdy na přímluvu k Panně Marii Wartské, jejíž ochrana tak ve svém díle přisuzuje Balbín skutečně globální charakter.⁶⁸ V knize *D. T.* je prezentace mariánských milostí bohatší. Příkladem za všechny může být celá 14. kapitola – „*Matka*

⁶⁷ Více např. R. KÁČEREK, *Vyobrazení zázraků na poutních místech doby barokní*. Z 25 zkoumaných poutních míst v citované práci nacházíme tento typ pramenu pouze v souvislosti se dvěma poutními areály.

⁶⁸ B. BALBÍN, *Diva Wartensis, seu Origines, Et Miracula Magnae Dei, Hominumque Matris...*, s. 164.

Boží Tuřanská vítězí nad ohněm“, kde je vylíčeno velké množství případů, kdy Tuřanská Bohorodička zachraňuje lidi, jejich obydlí nebo dobytek od uhoření. V podobném duchu se v tomto díle (resp. v jeho části věnované zázračným dějům) nesou další kapitoly, kde Pana Marie vítězí i nad ostatními živly nebo neštěstími (zřícení, pády, další katastrofy apod.).⁶⁹ Velké množství záznamů zázračných vyslyšení lze dále nalézt v tzv. *Hausprotocollu* zaznamenávajícím dění v letech 1666–1732. Jedná se o zásadní pramen nejen z hlediska záznamů tamějších zázračných dějů, ale také o klíčové dílo pro poznání celkové poutní tradice Tuřan v daném období. V současné době je tento spis uložen na místní faře.⁷⁰ Přihlédneme-li však ke skutečnosti, že výrazná úcta k oběma madonám má svůj původ již v době středověku, lze předpokládat velký počet zázračných milostí, které nikde zaznamenány nejsou.

Skutečnost, že jsou citovaná díla jediné známé prameny zaznamenávající zázračné děje od doby nalezení milostných soch, je s uvážením významu kultu Tuřanské a Wartské Madony zarážející, obzvláště tehdy, jestliže připustíme možnou tendenční povahu Balbínových spisů a případnou fabulaci. Poněkud odlišná by snad mohla být jen situace ohledně prvotních zázraků, které jsou formou velmi krátkého medailonku popsány v díle *Atlas Marianus* od G. Gumpfenberga. Vzhledem k tomu, že byl tento atlas poprvé vydán ve stejném roce jako *D. W.* (1655) a ještě před publikováním *D. T.* (1658), lze s ním počítat jako s hodnověrným. Jan Royt dokonce uvádí, že se Balbín na tvorbě tohoto atlasu přímo podílel.⁷¹

Schematická forma uvedení jednotlivých divů⁷² však autentičnost díla značně snižuje.⁷³ K dalším pramenům v tomto směru nelze počítat ani výše citované archivní listiny o Tuřanské Panně Marii, z hlediska poutnické tradice velice obsáhlý *Atlas Marianus Marchionatus Moraviae*⁷⁴ nebo další citovanou literaturu připomínající určité zázraky (J. Kratochvíl apod.). Tyto spisy totiž ve všech případech vycházejí v otázce konkrétních zázračných dějů primárně právě z *Balbínových Div* a jsou tedy rovněž závislé převážně na orální historii.

Závěr

Záměrem této studie je především představit čtenářům poutní místa v Bardu a v Tuřanech na pozadí zázračné historie, která se pro veřejnost stává poprvé známou právě po vydání *Balbínových Div*. Na tuto historii je zde z velké části také nahlíženo skrze její **zobrazování**, které svým charakterem zpravidla vhodně dotváří představu o náboženské tradici, pro niž jsou určitá poutní místa specifická, a nezřídka pomáhají také s objasňováním původu těchto míst a náboženských kultů.

⁶⁹ B. BALBÍN, *B. A. Diva turzanensis, seu Historia miraculorum beatissime virginis Mariae*, s. 93–96. srov. také: J. KRATOCHVÍL, *Matka Boží Tuřanská. Dějiny a zázraky*, s. 61. srov. také: B. BALBÍN, *Tuřanská Madona, neboli, Historie původu a zázraků veliké matky Boha i lidí Marie, jejíž ctihodná socha, nalezená v trní blízko Brna, označená nebeským světlem, je velkými zástupy lidí uctívána, nyní poprvé důst. p. Bohuslavem Aloisem Balbínem z Tovaryšstva Ježíšova sepsaná léta 1658 s povolením představených*, Brno 2010, s. 101–103.

⁷⁰ S tímto dokumentem podrobně pracují také některé klasifikační práce věnující se zázračným dějům v Tuřanech v době raného novověku – více viz např. Klára SEDLÁČKOVÁ, *Pamětní kniha tuřanské farnosti. Editace zápisů z let 1666–1667*, Brno 2018. Diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity; Lenka POSPÍŠILOVÁ, *Zázračná uzdravení Matky Boží Tuřanské na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2007. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity. Srov. také: Markéta HOLUBOVÁ, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. VI. Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu*, Praha 2009, s. 17.

⁷¹ J. ROYT, *Bohuslav Balbín a barokní pout'*, s. 124.

⁷² Přibližně ve stejném duchu jsou zpracována zde uváděná poutní místa v dílech, pro která se stal Gumpfenbergův atlas vzorovým. Jedná se o *Marianischer Atlas* (Sartorius), *Granat – Apfel* (Zeitiger), dílo *Maria lust garden* a česky psané dílo *W. GUMPFENBERG – Antonín FROŽÍN, Obroviště mariánského Atlanta Svět celý mariánský v jediné knížce nesoucího*, Praha 1704.

⁷³ *Atlas Marianus* uvádí v případě Tuřan kromě počátečního zázraku ještě jednu výjimečnou událost, kdy Panna Marie údajně pomáhala se stavbou samotného chrámu. Jakým způsobem a zda vůbec lze tento zázrak spojovat se zázračnou historií Tuřan ponecháváme na uvážení čtenářů. G. GUMPFENBERG, *ATLAS MARIANUS QUO SANCTAE DEI GENTRICIS MARIAE IMAGINUM MIRACULOSARUM ORIGINES Duodecim Historiarum Centuiss Explicantur*, Monachii: Typis impensis, Ioannis laecklinni, Typographi, Bibliopolae 1672, s. 241–243, 620–621.

⁷⁴ Toto původně německy napsané dílo augustiniánem Alipiem Czermakem z 18. století obsahuje, mimo jiné, kapitolu zabývající se poutní historií Tuřan. V této studii se několikrát odkazují k jejímu českému překladu viz výše citovaná práce: J. MIHOLA, *Mariánský atlas Markrabství moravského – zrcadlo živých i zapomenutých poutníků. K baroknímu poutnictví na Moravě v 18. století*, Brno 2019 – srov. také J. MIHOLA, *Divotvůrkyně Tuřanská a její místo v barokní poutní tradici Moravy na podkladě mariánských atlasů*, in: *Matka Boží Tuřanská. Návštěva Svatého otce Benedikta XVI. v brněnské diecézi*, Brno 2009, s. 3–5.

U prvotních zázraků, které v obou případech souvisí přímo se vznikem daného poutního místa, můžeme na tato vyobrazení aplikovat jistou tematickou typologizaci. Vyobrazení prvního historicky doloženého zázraku, na základě něhož vzniká ve středověku jedno z nejslavnějších mariánských poutních míst Slezska, se svou povahou řadí k poměrně častému typu zázračných uzdravení spojených s nejrůznějšími tělesnými úrazy. V ambitech svatohorských bychom jej nejspíše umístili do ambitu *sféry*, kde nalézáme vyobrazení zázračných uzdravení spojených s pády z vysokých míst, ze zvířat nebo z vozů. Zobrazení původního legendárního zázraku v Bardu lze zařadit do kategorie zázračných *Žjevení* Panny Marie (jakožto konkrétní bytosti, nikoliv sochy nebo obrazu), které představuje samostatnou kategorii zobrazení. Tyto výjevy bývají většinou samostatně kresleny na votivní obrázky, ve výjimečných případech na lunetové cykly poutních areálů. Vyobrazení tuřanského prvotního zázraku náleží do kategorie zázračných *Nalezení*. Zázraky právě z této kategorie bývají velmi často spojovány se vznikem poutních míst a jako takové bývají většinou vyobrazovány samostatně na lunetách (například Chlum sv. Máří, Bohosudov) nebo na oltářních obrazech (například Svatá Dobrotivá, Neukirchen, Tuřany), ve výjimečných případech také na obrazech votivních (například Mariazell).

Při pozorování ostatních vyobrazení (ne prvotních) zázračných dějů týkajících se další historie místa a obyčejných lidí lze jednoznačně říci, že slezské Bardo nabízí nepoměrně více materiálu ke zkoumání. Opravdu zvláště působí skutečnost, že domovské poutní místo zasvěcené kultu Tuřanské Panny Marie nenabízí v této souvislosti jediné vyobrazení, přestože celá řada mariánských milostí je zobrazena v citované knize J. Kratochvíla. Tato kniha paradoxně představuje výborného průvodce (srovnatelného například s útlou knížkou *Milosti Panny Marie Svatohorské*) po tuřanských milostech a jejich vyobrazení, které naproti tomu kult Madony Wartské zcela postrádá. Podle dosavadního bádání se však zdá, že tyto ani jiné výjevy tuřanských milostí nebyly z neznámého důvodu v tomto poutním areálu pravděpodobně nikdy vyobrazeny. Ještě zvláštěji pak působí skutečnost, že by snad neměly být dochovány žádné votivní obrázky věnované P. Marii Tuřanské, o jejichž existenci v současnosti nikdo z místních kněží nic netuší. Nelze však na základě této skutečnosti jednoznačně soudit, že slezské Bardo bylo pro svůj velký počet votivních obrázků slavnějším a výrazně oblíbenějším objektem náboženských poutí.

Tato skutečnost však poukazuje na celkový přístup k zázračným dějům, pro které je Bardo dodnes nazýváno jako „*miasto cudów*“.⁷⁵

Tyto a další výše zmiňované rozdílnosti v interpretaci a v zobrazování zázračných dějů na probíraných poutních místech upozorňují dále na nesoulad mezi současnou situací a okázalou adorací zázraků, kterou nalézáme v Balbínových spisech. Problematiku přirozeně nevyjasňuje ani skutečnost, že se na zkoumaných místech bohužel nedochovaly žádné autentické/originální zápisy (ani jiné formy záznamů) prvotních zázračných dějů.⁷⁶ Z dílčích částí této práce vyplývá, že interpretace zejména prvotních zázračných dějů, které jsou v obou případech dodnes výrazně spojovány se vznikem těchto poutních míst, je velmi komplikovaná pro různé verze jejich výkladu, nepřesné datování a celkově tak velké náchylnosti k fabulování. Současně se však lze domnívat, že právě podobné záhady mohou přitáhnout zájem badatelů a tím přispět k dalšímu rozvoji nejen poutního místa, ale také k hlubšímu poznání mariánské úcty, která si – nejen jakožto historický fenomén v době barokní – naši pozornost jistě zaslouží.

Uvědomíme-li si, jak jednotlivé Balbínovy práce vznikly, a ponecháme-li teď stranou jejich nezpochybnitelný historiografický přínos, je nutné na jejich hagiografický obsah bezpochyby nahlížet z hlediska dobové podměněné objednávky. Nebylo by však vhodné, aby Balbínem zaznamenané zázračné děje byly kritizovány prostřednictvím materialistických a ateistických názorů. V dobách barokních bylo ve výrazném zájmu církve, aby nedošlo k zprofanování zázračných událostí, čemuž odpovídala i přísná kritéria, skrze jejichž síto propadaly mnohé zápisy zázračných událostí, které zejména v 18. století dosahovaly obrovského množství.⁷⁷ Na zázraky

⁷⁵ Josef Štefan Kubín v souvislosti s místní zbožností hovoří dokonce až o „nezřízené horlivosti“, která je příznačná pro celé Kladsko (viz poutní muzeum v Bardě). Josef Štefan KUBÍN, *Národopis lidu československého III. České Kladsko*, Praha 1926, s. 39.

⁷⁶ Přestože Balbínovy spisy bývají vzhledem k pojednání o historii těchto poutních míst většinou považovány za prameny primární (viz výše), pro uměleckou formu různých prezentací konkrétních (ne prvotních) zázraků nelze dané záznamy uváděných divů pokládat přímo za původní a autentické.

⁷⁷ Viz např. kritéria forenzní medicíny: „1. Daný efekt nebo dispozice prostředníka musí být »zcela nepochybně nepřirozená«. 2. Událost se musí stát z božského dopuštění nikoliv ďábelským mámením. I démoni dokážou konat zázraky. 3. Zázračný efekt nesmí být důsledkem »moci slova« (ex vi verborum), nýbrž lidskou zásluhou. 4. Výsledek musí být zřejmý a patrný lidskými smysly. 5. Zázrak se musí odehrávat ve shodě s vírou a být »k lidskému spasení a k větší slávě

uváděné v Balbínových *Divách* je tak žádoucí nahlížet především jako na svědectví o dobové mentalitě. Jak již bylo řečeno, Balbínovým záměrem bylo především oslavení české mariánské tradice prostřednictvím miraculy Wartské, Tuřanské a Svatohorské.

Je na místě zdůraznit, že oproti *D. M. S.* se v obou pracích setkáváme s popisem faktické historie převážně jako s doplněním jejich hagiografické povahy. Absenci popisu místních dějin v *D. T.* navíc i sám Balbín ospravedlňoval údajným nedostatkem času a potřebných historických pramenů. V protikladu s tímto tvrzením je skutečnost, že bylo toto dílo dlouho považováno za v podstatě první vlastivědnou práci Moravy.⁷⁸ Pro úplnost je potřeba dodat, že se jedná o díla, pro něž se autor údajně inspiroval pracemi vlámského historika Justa Lipsia (*Diva Virgo Hallensis* a *Diva Sicheimensis sive Aspricollis*), jejichž tematická struktura je značně podobná s Balbínovými *Divy*. Přesto však nelze zpochybnit, že se jedná o práce zcela jedinečné a originální, a to zejména v českém prostředí. Právě zde nastíněné dějiny každodenního života pod ochranou těchto *Div* vykreslují zázračné události českého prostředí v jejich rozmanitosti. Právem lze předpokládat, že zmiňované spisy mají na věhlas poutního místa v Bardě, v Tuřanech a v Příbrami svůj významný podíl, a to i přes to, že jejich první nákladná vydání v latinském jazyce nebyla v době svého vzniku přístupná pro celou tehdejší společnost.

Vrátíme-li se teď znovu k úvodnímu nastínění jezuitského působení, jehož niterný základ má tvořit zmiňovaná spiritualita, je nutné s tímto předpokladem nahlížet také na prezentaci zázračných dějů v Balbínových *Divách* a autorovu bezvýhradnou víru v ně. Jeho přesvědčením bylo, že právě pro tuto rozmanitost zázraků je český národ tím vyvoleným. W. Bobek považuje v této souvislosti Balbínův zájem o zázračné obrazy dokonce

Boží«. 6. Zázrak se musí odehrát daleko rychleji, než by se mohl stát přirozený proces a musí být nepřetržitý. Tato podmínka se ale vyžaduje pouze u zázraků, kde existuje přirozený prostředník, a neplatí tedy všeobecně. 7. Podmínkou také je, aby se zázrak odehrál bez bolesti. 8. Poslední a ze všech nejdůležitější podmínkou je, aby zázračné dílo bylo po všech stránkách dokonalé. Tj. například uzdravení nesmí být pouze částečné.“ Karel ČERNÝ, *Svět za hranicí přirozenosti*, in: *Locus pietatis et vitae*. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.–15. září 2007, Ivana Čornejová – Hedvika Kuchařová – Kateřina Valentová (eds.), Praha 2008, s. 507–523.

⁷⁸ M. HORÁKOVÁ, *Kalistova „Česká barokní pout“ ve vztahu k dílu Bohuslava Balbína*, s. 95.

za klíčový pro jeho pozdější historiografickou činnost. Jejich sběr, zobecnování a zasazení do společenského kontextu v něm měly probudit právě takovou schopnost metodického psaní, která z Balbína udělala jednoho z našich nejvýznamnějších barokních historiků.

Jakou situaci však můžeme označit jako zázračnou a co tedy vlastně znamená pojem zázrak? Nepřeberné množství definic uvedených v náboženských slovnících by se dala vyjádřit velmi shodným způsobem: **Zázrak bývá zpravidla označován za něco nevysvětlitelného, nadpřirozeného, za něco nečekaného, co vzbuzuje pozornost a bývá spojováno s Božím záměrem.**⁷⁹ Podobným způsobem definuje zázrak i kognitivní lingvistika jako jedna z novějších jazykových disciplín, podle které tento pojem symbolizuje něco „za zrakem, co nejsme schopni smysly postřehnout“.⁸⁰ Tento přístup vychází z jazykového poznání světa opírající se o naše původní lidské smysly (v tomto případě o zrak) a jen potvrzuje skutečnost, že vystihnout sémantický obsah tohoto pojmu v jeho komplexní složitosti (včetně geneze) je dnes skutečně značně problematické.⁸¹

V barokních (i pozdějších) záznamech zázračných událostí se nám však odhaluje skutečnost daleko podstatnější, než je poněkud „zacyklená rozlišnost“ vnímání pojmu zázrak dnešní společností. Ať už si totiž každý z nás udělá o těchto dějích jakýkoliv názor, sama skutečnost rozličného chápání tohoto termínu totiž zřetelně poukazuje právě na jeho důležitost, kterou v současné společnosti neustále má. Jestliže Zdeněk Kalista výstižně staví renesanční astrologickou víru v „zázračno“ vedle barokní lidské víry v zázračné děje, lze se také domnívat, že duchovní podstata této víry, ve které člověk vždy spatřoval jistou ochranu před náhodnými zvraty a chaosem,⁸² i v dnešní společnosti přetrvává obdobným způsobem.⁸³

⁷⁹ Kromě výše citovaných srovnej také Heslo *Zázrak*, in: *Ottův slovník naučný*, sv. XXVII, Praha 1908, s. 485; Heslo *Zázrak*, in: *Ateistický slovník*, Praha 1984, s. 617; Heslo *Zázrak*, in: *Slovník katolické dogmatiky*, Praha 1994, s. 446; Heslo *Zázrak*, in: *Nový biblický slovník*, Praha 2009, s. 1130–1141; Heslo *Miracle*, in: *Dictionnaire de théologie catholique*, Paris 1928, s. 1798–1802.

⁸⁰ Jan VOLNÝ, *Německo-český slovník*, Praha 1956, s. 712.

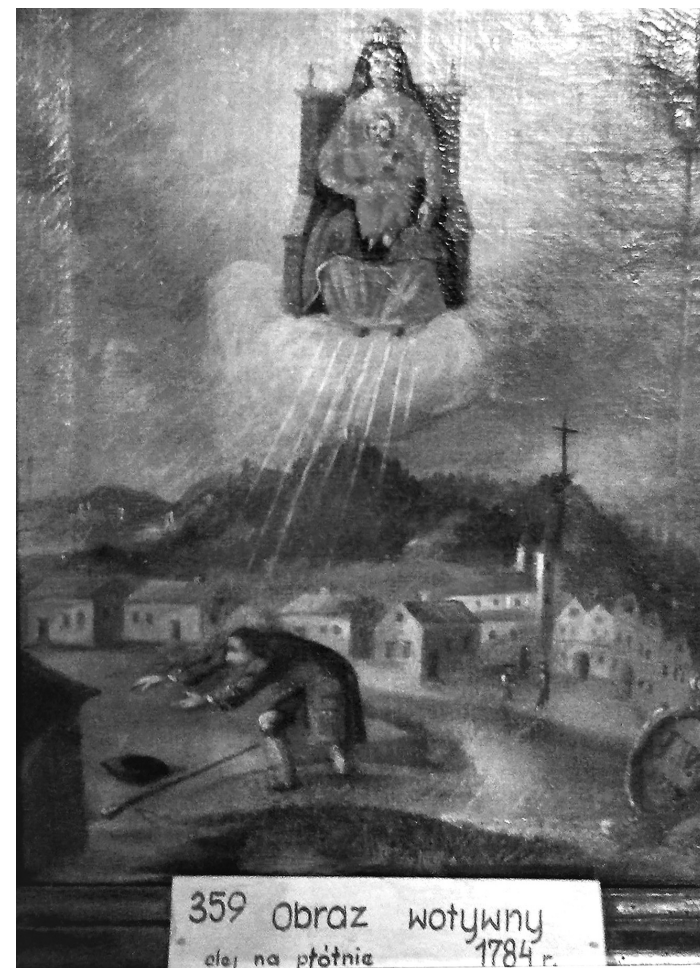
⁸¹ Irena VAŇKOVÁ, *Nádooba plná řeči*, Praha 2014, s. 45–46, 120–125.

⁸² Z. KALISTA, *Tvář baroka*, Praha 1992, s. 75–77.

⁸³ Poznatky prezentované v této studii vycházejí převážně z mé vlastní diplomové práce a osobního výzkumu. R. KÁČEREK, *Vyobrazení zázraků na poutních místech doby barokní*. Po obhajobě této práce mi bylo odbornou komisí doporučeno publikování některých dílčích částí. Prezentované informace ve vybraných kapitolách diplomové práce byly

Obr. č. 3: Vyobrazení zázračného uzdravení rytíře Pannou Marií Wartskou v bazilice Navštívení Panny Marie ve Vartě.
Foto: Roman Káčerek

Obr. č. 4: Vyobrazení bardské milosti v bazilice Navštívení Panny Marie ve Vartě.
Foto: Roman Káčerek

za účelem publikování této studie rozšířeny a zhodnoceny především z hlediska vzájemné komparace zaznamenávání zázračných dějů a jejich zobrazování na probíraných poutních místech.

Obr. č. 5: Další varianta zázračného nalezání Tuřanské Madony
v kostele žvěstování Panny Marie, Brno-Tuřany.
Foto: Roman Káčerek

Obr. č. 6: Knižní vyobrazení zázračného uzdravení posedlého člověka,
in: J. KRATOCHVÍL, Matka Boží Tuřanská. Dějiny a zázraky Matky Boží
v „Trní“ na poutním místě v Tuřanech na Moravě, Brno 1892.

Počiatky štúdia dejín antiky na Univerzite Komenského v Bratislave

The Early Years of Classical History Studies at Comenius
University in Bratislava

Janě Képartové k sedmdesátinám

Pavol Valachovič

Abstrakt

Príspevok sa venuje problémom vznikajúcej Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Novej inštitúcii chýbali nielen priestory, ale predovšetkým odborníci, ktorí by prednášali. Časť pedagógov a vedeckých pracovníkov prichádzala zo západnej časti nového štátu – z Karlovej univerzity alebo rôznych vedeckých inštitúcií. Chýbal napríklad odborník pre dejiny staroveku. Profesor Karlovej univerzity Jaroslav Bidlo sa angažoval pri získaní odborníka pre tento odbor. Pre Bratislavu navrhol svoju žiačku Miladu Paulovú, ktorá sa však chcela venovať byzantským dejinám na Karlovej univerzite, ale napokon súhlasila so svojou budúcou úlohou budovať nový odbor na Komenského univerzite v Bratislave. Jej konkurentom sa uvádza aj ruský emigrant David Davidovič Grimm, ktorý sa zúčastnil bojov v Rusku v občianskej vojne na strane generála Wrangela. Napokon sa však v Bratislave neuchytila ani Milada Paulová ani D. D. Grimm. Niekoľko rokov prednášal dejiny staroveku v Bratislave Vladimír Groh z Masarykovej univerzity v Brne. Až na začiatku tridsiatych rokov 20. storočia obsadil toto pedagogické miesto Vojtech Ondrouch.

Abstract

The study surveys various difficulties that arose following the establishment in 1921 of the new Faculty of Arts at Comenius University in Bratislava; apart from the apparent need to secure the actual campus, the greatest issue was the initial lack of academic staff. Some lecturers and researchers would come from the western half of the new Czechoslovakia from Charles University and various other institutions. One pressing

concern was the acquisition of a Classical scholar to set up the department; for this position, Milada Paulová from Charles University was proposed by her teacher, professor Jaroslav Bidlo, and she went for it despite her wishes to stay in Prague to research Byzantine history. Her stay in Bratislava, however, was rather short and transient, just like that of her contender for the job, a Russian émigré David Davidovič Grimm, a former combatant in general Wrangel's army. For several following years, ancient history would be lectured by Vladimír Groh from Masaryk University in Brno. It was not until the early 1930s that Vojtech Ondrouch took up his tenure.

Klíčové slová

Univerzita Karlova – Komenského univerzita – staroveké dejiny – Jaroslav Bidlo – Milada Paulová – David Davidovič Grimm

Keywords

Charles University – Comenius University in Bratislava – ancient history – Jaroslav Bidlo – Milada Paulová – David Davidovič Grimm

Vysokoškolské štúdium na Slovensku v spoločenskovedných odboroch až do skončenia prvej svetovej vojny prakticky neexistovalo. Krátko pred prvou svetovou vojnou vznikla v Bratislave Bratislavská uhorská kráľovská Alžbetina univerzita, ktorá sa však venovala len štúdiu práva, aj to v maďarskom jazyku, takže Slováci nemali možnosť absolvovať vysokoškolské štúdium vo vlastnom jazyku. Až po skončení vojny a vzniku Československej republiky v roku 1918 sa začal organizovať nový vysokoškolský systém. Pod vplyvom západnej časti Československa sa začali vytvárať vysokoškolské pracoviská v Brne (Masarykova univerzita) i na Slovensku – Univerzita Komenského v Bratislave (ďalej UK).

Bratislava ako „hlavné mesto“ východnej časti Československej republiky však mala niekoľko problémov. V prvom rade bolo potrebné pre nové politické, hospodárske i vysokoškolské inštitúcie zabezpečiť vhodné priestory, ale napríklad aj ubytovanie pre pedagógov.¹ Pre vysokoškolské inštitúcie bol však oveľa vážnejší problém v nedostatku vysokoškolských odborníkov. Na Slovensku síce existovala časť odborníkov, ktorí pôvodne

študovali v Nemecku, Rakúsku alebo v Čechách predovšetkým na protestantských univerzitách, ale chýbal ucelený kolektív odborníkov. Preto sa časť prvých odborníkov začala riešiť „presunom“ z Univerzity Karlovej v Prahe, prípadne z niektorých iných odborných inštitúcií. Pre štúdium dejín na Filozofickej fakulte (ďalej FF), ktoré začalo až v roku 1921, to boli napr. pracovníci z archívov, stredných škôl, múzeí a ďalších inštitúcií (Josef Baudiš, Josef Borovička, Jan Eisner, Karel Goláň, Jan Heidler, Václav Chaloupecký, Kamil Krofta).

Pre niektoré historické odbory však doteraz chýbali a chýbajú údaje o ich zabezpečení vhodnými pedagógmi. Jedným z týchto odborov boli dejiny staroveku, resp. dejiny antiky, pre ktoré sa pomerne ťažko hľadali odborníci aj medzi pražskými vedeckými a univerzitnými pracovníkmi, ktorí by dejiny antiky prednášali a budovali ako vedecký odbor.

Zaujímavé a podnetné informácie o obsadení miesta profesora pre staroveké dejiny sú v korešpondencii Milady Paulovej a profesora Jaroslava Bidla, publikovanej v práci o ich vzájomnom vzťahu.²

Táto korešpondencia je dôležitá nielen o vzniku a vývoji niektorých historických odborov vo všeobecnosti v českej a slovenskej historickej vede, ale aj na Univerzite Karlovej v Prahe aj na Komenského univerzite v Bratislave. Ich písomné kontakty sú dôležité i pre osobné kontakty dvoch vynikajúcich odborníkov, aj pre formovanie vedeckého a univerzitného spoločenstva v novom štáte.

Pritom Jaroslav Bidlo (1868–1937)³ vedecky i pedagogicky pôsobil už v poslednej štvrtine 19. storočia a v prvej tretine 20. storočia, Milada Paulová (1891–1970)⁴ prežila celý vedecký a pedagogický život v 20. storočí.

Na nasledujúcich riadkoch sa sústredíme na časť života Milady Paulovej, ktorá vo viacerých ohľadoch a pohľadoch na svoj vedecký život v prvej časti života zanechala v korešpondencii dôležité údaje. Do vysokoškolského života vstúpila v roku 1913 na vtedajšej Karlo-Ferdinandovej univerzite. Jej učiteľmi boli vtedajší vynikajúci českí historici Josef Pekař, Josef Šusta, ale

² Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (eds.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Sřet generací. Paměti a vzájemná korespondence zakladatelů byzantologie a slovanských studií*, Praha 2014.

³ O Jaroslavovi Bidlovi základné stručné informácie in: Petr HLAVÁČEK, *Profesorská republika. Osobnosti FF UK v meziválečném Československu*, Praha 2018, s. 38–41.

⁴ Obdobne aj o Milade Paulovej stručný životopis a prehľad vedeckej činnosti v tom istom diele: P. HLAVÁČEK, *Profesorská republika*, s. 118–121.

¹ Napr. o personálnych problémoch na rodiacej sa Univerzite Komenského: Jiří LACH, *Josef Borovička. Osudy historika ve 20. století*, Praha 2009, s. 106nn.

predovšetkým Jaroslav Bidlo. Ten bol oficiálne profesorom a predovšetkým „medievalista“,⁵ ktorého žiačkou sa stala Milada Paulová. Po skončení „klasického“ vysokoškolského štúdia v Prahe odišla na jednoročný pobyt do Paríža, kde však nebola príliš šťastná, hoci sa mohla venovať štúdiu v Národnej knižnici (Bibliothèque Nationale) svojej obľúbenej téme – byzantským štúdiám. Dokonca ochorela z nezdravého ovzdušia zamoreného silnými benzínovými výparmi.⁶ Jej profesor ju dokonca podozrieval, že štúdiom v Paríži zneužíla pre svoje vlastné záujmy a že „přešla od vědy k žurnalistice!“ (tak označoval štúdiom moderných dejín).⁷

Po návrate do Prahy získala v roku 1919 miesto odbornej pracovníčky vo Verejnej a univerzitnej knižnici⁸ a v tom istom roku ju Jaroslav Bidlo navrhol, aby ju poslali do Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, aby sa venovala dejinám juhoslovanského a československého odboja v časoch prvej svetovej vojny.⁹

Počas polročného pobytu sa mala venovať uvedenej problematike, mala zhromažďovať dobový materiál a pramene, ale takisto mala navštevovať prednášky na univerzitách v Belehrade a Záhrebe.

V krajine napokon prežila niekoľko rokov a zhromaždila obrovské množstvo materiálu – písaného i publikovaného, úradného i memoárového charakteru k problematike, na ktorú ju nasmeroval Jaroslav Bidlo. V antikvariátoch a rušených knižniciach získavala vzácne tlače novín, zborníkov, literatúry. Okrem toho viedla rozhovory s mnohými predstaviteľmi politického života, aby získala dôležité údaje o udalostiach, ku ktorým sa nezachovali žiadne dokumenty. Profesor Bidlo jej dokonca poslal presné zoznamy kníh a časopisov, príp. zborníkov, ktoré by sa mala pokúsiť nakúpiť.¹⁰

Postupne dostala z ministerstva školstva peniaze na nákup literatúry, dôležitých periodík, ale zbierala aj spomienky významných účastníkov

tohoto odboja.¹¹ Často získala aj dôverný materiál, ktorý nesmela publikovať alebo zverejniť.¹² Publikácia, ktorú na základe tohoto materiálu napísala, sa stala aj podkladom pre jej habilitáciu ako vôbec prvej ženy v Československu.

Už jej habilitácia spôsobila „rozruch“ v radoch profesorov Karlovej univerzity, pričom sa aj Milada Paulová neskôr dozvedela, ako Jaroslav Bidlo protežoval a uprednostňoval pri profesorskom konaní Josefa Macúrka. Aj táto skutočnosť budila určité znepokojenie, Milada Paulová uvádza, ako za ňou prišli profesor Miloš Weingart alebo profesor Josef Šusta, aby sa priamo u nej informovali, čo sa vlastne deje v súvislosti s profesúrami oboch kandidátov.¹³

* * *

V súvislosti so získavaním materiálov k dejinám odboja južných Slovanov profesor Jaroslav Bidlo napísal svojej žiačke aj o tom, že pre Paulovú získal na ministerstve súhlas a podklady pre to, aby kupovala literatúru aj pre bratislavskú univerzitu. Aby teda „pamatovala hlavne na sebe“ ako budúcu profesorku na Univerzite Komenského v Bratislave a aby budovala základy odbornej knižnice aj pre dejiny staroveku.¹⁴ V tejto súvislosti je zaujímavé, že profesor Bidlo predpokladal, že Milada Paulová bude v budúcnosti profesorkou pre všeobecné dejiny novoveku!

V januári 1921 ju informoval o situácii v Bratislave, kde sa práve formovala FF UK. Jaroslav Bidlo priamo písal, že otázka obsadenia niektorých miest, predovšetkým pre slovenské dejiny „se stáva politikem velmi silně“.¹⁵ Priamo spomína Milana Hodžu a Jána Kvačalu, okrem toho aj „ruského uprchlíka z Petrohradu Grimma“.¹⁶ Milade Paulovej dával veľké šance, pretože podľa „jeho rad jste podala obširné zprávy o svých pracích“. Okrem toho bol Jaroslav Bidlo členom komisie, ktorá mala pripraviť hodnotenia kandidátov na jednotlivé miesta, ale hrozilo, že bude pravdepodobne menovaná

⁵ Takto ho charakterizovala sama Milada Paulová vo svojich stručných poznámkach a spomienkach na svoj „konflikt“ s profesorom Bidlom in: D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (eds.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Střet generací*, Praha 2014, s. 155.

⁶ *Ibidem*, s. 153.

⁷ *Ibidem*, s. 154.

⁸ *Ibidem*, s. 13.

⁹ *Ibidem*, s. 14.

¹⁰ *Ibidem*, s. 219 a 220.

¹¹ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK, *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Střet generací*, s. 196.

¹² *Ibidem*, s. 209.

¹³ *Ibidem*, s. 154.

¹⁴ List zo 16. 11. 1920, in: *Ibidem*, s. 228.

¹⁵ *Ibidem*, s. 232.

¹⁶ *Ibidem*. O Grimmovi neskôr.

mimouniverzitná komisia, ktorá môže rozhodovať o miestach, na ktorých by mali prísť predovšetkým slovenskí kandidáti.

Pôvodne dobré vzťahy medzi profesorom Bidlom a jeho žiačkou Miladou Paulovou sa zhoršili, ako o tom písala sama Milada Paulová.¹⁷ Profesor Jaroslav Bidlo totiž začal uprednostňovať na miesto pedagóga na Karlovej univerzite mladšieho Josefa Macúrka, ktorý chodil s jeho dcérou a takisto bol jeho žiakom. Milada Paulová dúfala, že sama bude ašpirovať na miesto na Karlovej univerzite. Takisto bola nepriaznivá situácia na univerzite aj z pohľadu toho, že Milada bola prvá žena, ktorá sa habilitovala na Filozofickej fakulte, a veľká časť mužského profesorského zboru by viac uprednostňovala muža.¹⁸ Milade Paulovej sa javila momentálna situácia tak, že Josef Macůrek by nastúpil na univerzitu v Prahe, Milada Paulová na Masarykovu univerzitu v Brne. Nakoniec sa Josef Macůrek rozíšiel s Bidlovou dcérou a odišiel do Brna, ale postavenie Milady Paulovej sa zatiaľ nezmenilo.¹⁹ Pritom aj vzťah medzi Jaroslavom Bidlom a Josefom Macůrkom vyvrcholil obrovskou hádkou, ktorú počúvali pracovníci univerzity na chodbe.

* * *

Podľa korešpondencie by sa zdalo, že medzi Jaroslavom Bidlom a Miladou Paulovou bol vzorový vzťah učiteľa a jeho žiačky. Na jednej strane Jaroslav Bidlo podporoval svoju žiačku vo vedeckej práci (hoci s odlišným predmetom výskumu ako si to Milada Paulová predstavovala), na druhej strane Milada Paulová prejavovala k svojmu profesorovi úctu a rešpekt. Na začiatku roku 1933 sa však situácia, resp. obraz ich vzťahu prudko otočil.

Vo februári 1933 Jaroslav Bidlo napísal Milade Paulovej pomerne rozsiahly dopis s dovtedy neobvyklým obsahom, ktorý odhaľoval určité skryté problémy vo vzťahu obidvoch osobností.²⁰

Jaroslav Bidlo svojej žiačke vyčítal množstvo pochybení či už napr. prácu v Záhrebe, ktorá ju úplne pohltila a „*kromě Maffie jste si nedovedla*

najít sama nějaké vědecké téma“, „*mnoho důležitých věcí vůbec neznáte*“. Vyčítal jej tiež, že v Juhoslávii sa nevenovala byzantským dejinám a z tejto problematiky nenapísala ani habilitačnú prácu, pričom sa oproti predpokladom habilitovala o tri roky neskôr (namiesto roku 1922 až v roku 1925). Takisto nevyužila ani ročný pobyt v Paríži, ktorý jej Jaroslav Bidlo vybavil.

Najostrejšie slová napísal o tom, že „*Vy se ani s Dobiášem ani s Macůrkem nemůžete měřiti co do šíře svého vědeckého zájmu a svých znalostí*“.

Okrem týchto (odborných) výčítok ku koncu svojho dopisu vyčítal Milade Paulovej osobné záležitosti: „*Chcete-li mě ve veřejnosti špinit, budu se bránit všemi dovolenými prostředky*.“ A napokon pripojil veľmi expresívnu vyhrážku: „*Budete-li pokračovat ve své nerozumné, mě urážející agitaci, není vyloučeno, že pozbudu své duševní rovnováhy a budu se mstít!*“ s poznámkou: „*Mám opis tohoto dopisu*.“

O dva dni neskôr napísala Milada Paulová svoju odpoveď Jaroslavovi Bidlovi.²¹ Bránila sa tým, že jej prácu z novodobých dejín aj profesor uznal, bránila aj svoju metódu skúmania prameňov a práce s nimi. Pripomínala aj povyšovanie svojich rovnako starých kolegov (Macůrek, Mendl), pričom v pozadí akoby pociťovala svoje „ponížovanie“ ako ženy v historickej vede.

Svoj vzťah k profesorovi vyjadruje stručne: „*Kdysi jste býval Vy rovněž přítelem – ty doby dávno minuly*.“

V roku 1964 písala Milada Paulová spomienky²² na svoj (narušený) vzťah s profesorom Bidlom. Aj po dlhých viac ako tridsiatich rokoch cítiť z jej spomienok veľké sklamanie a smútok zo správania sa jej predtým obľúbeného profesora. Nakoniec sa dcéra profesora rozíšla s Macůrkom a vydala sa za podplukovníka generálneho štábu Kazdu. Profesor Bidlo chcel pravdepodobne obnoviť vzťah so svojou žiačkou, pozval ju po svadbe na stretnutie, kde si chcel vyjasniť ich vzájomný vzťah, ale Milada Paulová doslovne napísala: „*Ale náš vnitřní vztah byl rozbit*.“²³

* * *

¹⁷ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK, *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Střet generací*, s. 154.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, s. 155.

²⁰ List z 14. 2. 1933, in: *Ibidem*, s. 434–437.

²¹ List z 16. 2. 1933, in: D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK, *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Střet generací*, s. 438–444.

²² *Ibidem*, s. 153–156.

²³ *Ibidem*, s. 155.

Už koncom roka 1920 profesor Jaroslav Bidlo (1868–1937) písal Milade Paulovej, že aj rada František Mlčoch (1875–1938) na Ministerstve školstva radil Bidlovi, aby urýchlil habilitáciu Milady Paulovej a že by bol rád, keby Milada Paulová šla pôsobiť na univerzitu do Bratislavy okamžite po svojej habilitácii.²⁴

Na túto ponuku Milada Paulová reagovala listom zo 16. septembra 1920 zo Záhrebu. Uvedomovala si, čo by to pre ňu znamenalo: buď zostať v Prahe ako pracovníčka v knižnici, alebo odísť do Bratislavy, prevziať zodpovednosť za budovanie odboru, starať sa o novú mladú generáciu, budovať knižnicu, riadiť seminár. Uvedomujúc si všetky tieto otázky, Milada Paulová „se [Bratislavy – pozn. autora] nevzpíram... ale musela bych cítiť v sobě sílu, že mohu toto místo vyplnit tak, jak já si to představuju... že dovedu z této katedry vsutku pro budoucnost něco vytvořit, ... aby nebylo možno říci, že pro Bratislavu je »děvče« dobré dost.“²⁵

Profesor Jaroslav Bidlo pokladal Miladu Paulovú za svoju najlepšiu žiačku²⁶ a veľmi by si želal, keby išla na univerzitu do Bratislavy, ostatných prípadných kandidátov (Jan Slavík, Nikolaj Preobraženskij, Rudolf Vindiš) nepokladal za vhodných. Paulovú pokladal za svojho budúceho nástupcu a do budúcnosti za možné, aby neskôr „postúpila“ do Prahy, ak sa nájde jej vhodný náhradník v Bratislave.²⁷

Jaroslav Bidlo ako keby predpokladal, že Milada Paulová sa bude úspešne uchádzať o miesto v Bratislave a písal jej, že už bolo na ministerstve školstva rozhodnuté o peniazoch, aby kupovala knihy pre knižnicu v Bratislave.²⁸

Vo februári roku 1921 poslala Milada Paulová svojmu profesorovi rozsiahly list, v ktorom písala o svojich problémoch v Juhoslávii, ale dotkla sa aj svojho odchodu do Bratislavy na novovznikajúcu FF Univerzity Komenského. Pokladala by jej „za veľkou oběť“, predovšetkým vo vzťahu k tomu, že „odejít z Prahy, pane profesore, od Vás, ode všeho? Já Vám úpřimně

píši: já bych tisíckrát raději zůstala v Univerzitní knihovně“.²⁹ V tomto rozsiahlom liste dokonca píše, že už nemusí veľmi uvažovať o odchode do Bratislavy, pretože „dnes tady jsou jiní a není mne třeba“.

O mesiac neskôr, v marci napísala Paulová ďalší list profesorovi: „se vzdávám Bratislavské kariéry, kterou si úpřimně přeji dokončit v plném rozsahu. Dostala jsem přípis z Jihošlovanské komise, ve kterém se mi sděluje, že Komise je ochotna podporovat mne do konce“.³⁰

Napriek všetkým pochybnostiam o jej odchode do Bratislavy profesor Bidlo písal v novembri 1921 kancelárovi prezidenta republiky Přemyslovi Šámaloovi, že sa „se slečnou Paulovou počítá v blízké době jako s profesorem slovanských [sic!] dějin na bratislavské univerzitě“.³¹

Vtedy už aj Milada Paulová zmenila svoj názor na svoj pobyt v Bratislave a píše Jaroslavovi Bidlovi v auguste 1923: „Těším se tolik do Bratislavě (sic!) a na ten druhý život, tzv. druhý život, podaří-li se mi mého cíle dosáhnout... zařizovat si život podle svého.“³² Zároveň porovnáva svoj život v Prahe a Bratislave: v Prahe žije „osamotená“, zatiaľ čo v Bratislave je „menšina“, pričom tam ľudia žijú „dohromady“.³³

To sú posledné riadky o tom, že by Milada Paulová mala odísť pracovať do Bratislavy. V akademickom roku 1927/1928 už mala prednášať v Prahe – profesor Bidlo ju žiada: „Ohlase děkanství titul svých přednášek pro zimní semestr 1927/1928 – hned“.³⁴ V marci roku 1928 si však postážovala, že nemá zapísaného ani jedného poslucháča.³⁵

* * *

V súvislosti s tým, aby sa Milada Paulová uchádzala o miesto v Bratislave, Jaroslav Bidlo spomínal aj jej konkurenta, ruského emigranta z Petrohradu Davida Davidoviča Grimma.³⁶

²⁹ List z 21. 2. 1921 zo Záhrebu, in: *Ibidem*, s. 239.

³⁰ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK, *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Střet generací*, s. 244.

³¹ List z 5. 11. 1921, in: *Ibidem*, s. 266.

³² List zo 4. 8. 1923, in: *Ibidem*, s. 269.

³³ List z 10. 8. 1925, in: *Ibidem*, s. 285.

³⁴ List z 1. 7. 1927, in: *Ibidem*, s. 339.

³⁵ List z 8. 3. 1928, in: *Ibidem*, s. 358.

³⁶ Narodil sa 23. 1. 1864 v S. Peterburgu, zomrel 29. 7. 1941 v Rige. Všetky osobné údaje

²⁴ List z 2. 9. 1920, in: D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK, *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Střet generací*, s. 211.

²⁵ *Ibidem*, s. 213.

²⁶ *Ibidem*, s. 215.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ List z 19. 10. 1920, in: *Ibidem*, s. 216.

Jeho otec bol významný a úspešný architekt David Ivanovič Grimm (1823–1898).³⁷ Rodičom sa narodili traja synovia, z ktorých najstarší syn German (1865–1942) nasledoval v povolání svojho otca a stal sa tiež architektom. Najmladší, David Davidovič (1864–1941) ukončil v roku 1885 štúdium na Právnickej fakulte Cisárskej S. Peterburskej university, určitý čas pôsobil v akademickom senáte, potom ho poslali do Berlína, aby študoval a prednášal rímske právo pod vedením tamjších odborníkov Heinricha Dernburga (1829–1907), Ernsta Ekka a Lothara Antona Alfreda Pernisa (1841–1901).

Od roku 1894 začal prednášať rímske právo na S. Peterburskej univerzite, od roku 1899 sa stal mimoriadnym profesorom, od roku 1901 riadnym profesorom. Roku 1906 sa stal dekanom právnickej fakulty, v roku 1910 rektorom Peterburskej univerzity, v roku 1913 ho zbavili funkcie rektora. Vo funkcii rektora ho nahradil jeho brat Ervin Davidovič Grimm (1870–1940), ktorý vo funkcii rektora S. Peterburskej univerzity pôsobil v rokoch 1912–1918 (bol to posledný rektor univerzity pred prepuknutím revolučných udalostí v Rusku).

Ak porovnáваме vedeckú činnosť oboch bratov, je zaujímavé, že Ervin Grimm sa viac zaoberal antickými dejinami, predovšetkým sa zamerl na vznik principátu a koncepcie Augustovho principátu ako začiatku veľkej etapy raného rímskeho cisárstva.³⁸ Paradoxom bola aj skutočnosť, že po roku 1918 Ervin Grimm pôsobil až do svojej smrti v roku 1940 na univerzite v Kyjeve, zatiaľ čo jeho brat za svoje pôsobenie v bielogvardejskom vojsku musel emigrovať a do Sovietskeho zväzu sa už nikdy nevrátil. David Grimm sa venoval dejinám rímskeho práva, ktoré pôvodne aj vyštudoval. Svedčia o tom jeho vydané práce: *Osnovy učenia o juridickej sdelke v sovremennoj nemeckoj doktrine pandektnovo prava* (bola to jeho doktorská dizertácia, ktorú vydal v roku 1900), *Lekcii po dogme rimskogo prava* (prvé vydanie vyšlo v roku 1910, neskôr vyšlo aj druhé a tretie vydanie). Tesne pred jeho smrťou vyšla ešte ďalšia jeho práca *Kurs rimskogo prava I.* (1940).

V roku 1917 ho zasiahli udalosti Februárovej i bolševickej Októbrovej

o ňom in: ru.wikipedia.org/wiki/Grimm, David Ivanovič.

³⁷ Údaje o rodine Grimmovcov sú na ruskej verzii wikipédie pod jedným menom ich otca: ru.wikipedia.org/wiki/Grimm, David Ivanovič.

³⁸ V. N. KUZISČIN (ed.), *Istoriografija antičnoj istorii*, Moskva 1980, s. 179–180.

revolúcie, v septembri 1918 hu uväznili, ale o niekoľko dní ho oslobodili. Vo februári 1920 mu priatelia pomohli ujsť do Fínska, odišiel do Helsínk a stal sa členom protibolševického hnutia, v ktorom aktívne pôsobil, dokonca spolupracoval s Ruskou armádou generála baróna P. N. Wrangela.

V roku 1922 sa rozhodol vrátiť k svojej profesionálnej práci, odcestoval do Paríža, Berlína a napokon odcestoval do Československa. Už predtým vznikli správy o tom, že by chcel prednášať rímske právo, prípadne dejiny antiky na vznikajúcej FF UK v Bratislave.

Záujem o pôsobenie v Bratislave bol pre Davida Grimma však len dočasný. Namiesto odchodu do Bratislavy začal pôsobiť ako profesor občianskeho práva na Ruskej právnickej fakulte v Prahe, v rokoch 1924–1927 bol dekanom tejto fakulty. Po skončení svojej dekanskej funkcie odcestoval z Československa a od roku 1927 sa stal profesorom rímskeho práva na Tartskej univerzite, kde pôsobil až do roku 1934, kedy odišiel do dôchodku. Do konca roku 1938/začiatku roku 1939 zostal v Estónsku, potom odišiel k synovi do Rigy, kde zomrel 29. júla 1941.

* * *

Na okraj osudov dejín staroveku na Univerzite Komenského v Bratislave by sme chceli stručne uviesť, že odbor histórie bol jedným zo siedmich základných odborov, ktoré boli na FF UK v roku 1921 otvorené³⁹ a dejiny staroveku patrili od roku 1925/1926 k základným predmetom odboru. FF UK pôvodne nezískala ani Davida Grimma ani Miladu Paulovú pre tento odbor, ale aby bol plne konštituovaný odbor dejín, ktorý je bez dejín staroveku nemysliteľný, suploval prednášky z dejín staroveku docent Vladimír Groh z Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne. Pôvodne mal tento odborník na staroveké dejiny záujem pôsobiť na Karlovej univerzite, ale tam mal väčšie šance na získanie profesorského miesta o niečo starší kolega a odborník na staroveké dejiny Josef Dobiáš, preto Vladimír Groh na základe ponuky odišiel na Masarykovu univerzitu do Brna. Takisto dostal (súkromnú) ponuku od niektorého z českých profesorov v Bratislave, aby prišiel pôsobiť na Komenského univerzitu, kde

³⁹ Jozef NOVÁK – Alžbeta SOPUŠKOVÁ, *Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*, Martin 1987, s. 8.

mu sľubovali aj profesúru, ale Vladimír Groh zostal verný Masarykovej univerzite a v Bratislave len suploval staroveké dejiny piatimi hodinami prednášok a seminárov týždenne.⁴⁰

V roku 1934 sa Vojtech Ondrouch habilitoval prácou *Der Römische Denarfund von Vyskovce aus der Frühkaiserzeit*⁴¹ za súkromného docenta na FF UK v Bratislave a od letného semestra školského roku 1934/1935 začal konať prednášky zo starovekých dejín. Následne už rok čo rok viedol prednášky i semináre, s prerušením počas druhej svetovej vojny.

Ďalšie osudy oboch odborníkov na staroveké dejiny a pedagógov na Univerzite Komenského v Bratislave Vladimíra Groha i Vojtecha Ondroucha boli v nasledujúcich rokoch pozoruhodné, hoci v konečných dôsledkoch čiastočne odlišné, čiastočne príbuzné – Vladimír Groh skončil za svoje protinacistické postoje a činnosť v nacistickom väzení, kde ho zavraždili, Vojtech Ondrouch bol v školskom roku 1947/1948 dekanom FF UK, ale napriek tomu musel v roku 1950 a v roku 1955 aj druhýkrát z fakulty odísť. Zdôvodnenie bolo jednoduché: nebol ideologicky na požadovanej výške.⁴²

To sú však už ďalšie dejiny odboru starovekých dejín na FF UK v Bratislave.

⁴⁰ Tomáš MOTLÍČEK, *Historik starověku prof. PhDr. Vladimír Groh (1895–1941). (Životní osudy, studium a pedagogická činnost)*, Listy filologické 1–2, 2001, s. 142.

⁴¹ Táto práca vyšla aj knižne ako 15. zväzok Prací Učené společnosti Šafaříkovi: *Der Römische Denarfund von Vyskovce aus der Frühkaiserzeit*, Bratislava 1934, stran XV + 143 s 3 mapami a 23 tabulkami.

⁴² K jeho osudom: Pavol VALACHOVIČ, *Vojtech Ondrouch (1891–1963). Príspevok k dejinám slovenskej historiografie*, Acta historica Posoniensia (Historické štúdie. K životnému jubileu Mikuláša Píschy), 2008, s. 124–149.

Recenze

Daňa HORÁKOVÁ, *O Pavlovi*.

Praha, Torst 2020, 488 stran, ISBN 978-80-7215-592-7

Když v roce 2020 kniha Dani Horákové spatřila světlo světa, vyvolala mezi širší veřejností určitou literární senzaci. Publikace vyhrála první místo v anketě *Knihy roku Lidových novin* a ucházela se o vítězství v publicistické části sekce soutěže *Magnesia Litera*. Zde ovšem nominaci neproměnila. Horáková poskytla mnoho rozhovorů zástupcům domácích médií a novináři nadšeně hlali informace nejen o bouřlivém manželství s režisérem Pavlem Juráčkem. Tento vztah je vlastně osou recenzované knihy, avšak autorka své paměti pojednala v poněkud širším záběru.

Na bezmála pěti stovkách stran Horáková líčí soužití dvou zcela odlišných osobností, ohraničené jednak malým životním prostorem (rozuměj třiceti šesti metry čtverečnými mnichovského bytu, kam se oba manželé „uchýlili“ poté, co museli opustit republiku v rámci tzv. akce Asanace), jednak systematicky budovanými hranicemi vzájemného nepochopení. Autorce – vystudované doktorce filosofie – se nedá upřít, že umí velmi čtivě psát. Ostatně v Německu, kde od roku 1979 žije, vydala poměrně velké množství publikací (věnovala se, mimo jiné, ženské otázce),¹ pracovala jako novinářka, a ještě v Československu vyšla v samizdatu její novela *Den plný pitomců*.

Ve svých vzpomínkách autorka nepostupuje přísně chronologicky, a jak sama přiznává, neubrání se ani určité dávce stylizace, jak už u memoárů bývá zvykem. Původně měla Horáková napsat doslov ke čtvrtému dílu Juráčkových deníků, který vydalo nakladatelství Torst v září 2021. Zamýšlený text se však rozrostl do té míry, že se z něj nakonec stala samostatná, poměrně objemná kniha. Paměti jsou snad nejvíce subjektivním žánrem a každý recenzent stojí před problémem, do jaké míry vůbec může tvůrci vyčítat, jak k textu přistupoval, co v něm chybí, nebo naopak přebývá. Ale domnívám se, že posuzovaná kniha je přece jenom trochu nesoudržným konglomerátem myšlenek a mnohdy „méně, by znamenalo více“. Kromě vzpomínek na *Pavla* čteme rozličné eseje, v nichž autorka nezapře filosofického ducha a zároveň upozorňuje na vlastní intelektuální schopnosti.

¹ Za všechny jmenuji alespoň knihu, jejíž titul zní v češtině: *Když ženy milují mladší muže. A proč jsou tyto vztahy tak naplňující*. Viz: *Wenn Frauen jüngere Männer lieben. Und warum diese Beziehungen so erfüllend sind*, ZS Verlag Zabert Sandmann 2009.

Nechybí ani portréty pozoruhodných osobností, s nimiž se manželé Juráčkovi setkali.

Velmi originální je autorčin vhléd do života československých emigrantů v Německé spolkové republice, což zaujme i čtenáře, který se neztotožňuje s takřka permanentními stížnostmi Horákové na nesnesitelného manžela. Velmi se mi líbily portréty autorčina vysokoškolského pedagoga, jednoho z našich předních filosofů šedesátých let, Milana Machovce nebo baronky Blanky Battagliové. Životní osudy této ženy zaujaly již Pavla Juráčka, který na rodinném sídle šlechtického rodu – na zámku v Bratronicích – natočil část záběrů do filmu *Případ pro začínajícího kata*. Již v této pasáži ovšem najdeme určité faktografické nepřesnosti. Je zřejmé, že paměti nejsou historiografickou prací, ale nejedná se o jediný případ, kdy Horáková chybuje. Je to patrné zejména, když pojednává o světě filmu. Tak například Juráčkův přítel scénárista a režisér Antonín Máša se nenarodil roku 1938, jak je dvakrát chybně uvedeno na straně 317, nýbrž roku 1935. Nesprávné údaje najdeme i v případě režiséra Zbyňka Brynycha (s. 91–93), a konečně ani již výše zmiňovaný Juráčkův film *Případ pro začínajícího kata* nebyl nikdy zcela zakázán, ale jeho promítání bylo značně omezeno. Otázkou ovšem je, zda v těchto případech kromě autorky neselhal také odpovědný redaktor. Co se týče několika dalších filmařů, o nichž se Horáková zmiňuje (například Miloš Forman, Věra Chytilová), zdá se mi, že na ně přece jen nahlíží optikou svého manžela (nebo, možná alespoň v tomto aspektu, se s ním ztotožňuje). Nejkritičtěji z tohoto hodnocení vyšel Jiří Menzel.

V několika esejích autorka pojednává o Albrechtu Dürerovi, Černém myslivci z *Babičky* Boženy Němcové či Franzi Kafkovi. Všichni výše jmenovaní a především Němcové uhrančivý Černý myslivec mají, podle názoru Horákové, styčné body s duchovním ustrojením jejího manžela, ovšem výklad takového přístupu by měl spíše podat nějaký renomovaný psychoanalytik.

Za největší problém pak považuji autorčino tvrzení, že kniha *O Pavlovi* „uvádí na pravou míru“ Juráčkovy deníky. Ostatně „Kancelář pro uvádění románových příběhů na pravou míru“ mnozí z nás znají již z Jirotkova *Saturnina*. Pokud přečtete alespoň část deníkových záznamů Pavla Juráčka, uvědomíte si, že nový pohled na tuto komplikovanou osobnost Horáková rozhodně nepřináší. Juráček sám o sobě píše, že je líný, moc pije, bývá agresivní, je nevěrný, ale také, že má talent atd. Horáková však tyto vlastnosti pouze konkrétněji rozepisuje, včetně poměrně otevřeného líčení sexuálních scén. Snad chtěla ve své výpovědi působit „upřímněji“ než její manžel. Měla by si však uvědomit, že pokud chce hodnotit

něčí dílo, v tomto případě deníky, existuje zásadní rozdíl mezi světem literárním a světem zkušeností. Juráček sám věděl, že v deníku zobrazuje pouze „pahýly pravdy“ a že „intimní deník je literatura – člověk nikdy nepíše sám pro sebe“. Horáková chce v každém jednání hledat smysl, přičemž deníky označuje za literaturu (a tedy i fikci?), ale k hodnocení Juráčkovy díla přistupuje jednoznačně pouze z pozice manželky(!).² A ač mám pro ni v některých chvílích pochopení, s Pavlem Juráčkem muselo být jistě velmi obtížné soužití, větší měrou na mě působí jako guvernánka, pyšníci se svou dokonalou, v knize mnohokrát zmiňovanou, „Kinderstube“, která peskuje nezvedeného a zlobivého svěřence.

Alžběta KRATINOVÁ

Tamara NOVÁKOVÁ – Markéta DEVÁTÁ – Antonín KOSTLÁN (eds.), *Mezi Čechy a Němci, mezi vědou a životem. K poctě historičky Aleny Míškové.*

Praha, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i. – Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 2020, 562 stran, ISBN 978-80-88304-30-2, 978-80-7603-207-1

Sborník vydaný k poctě Aleny Míškové (1957–2015) sestává z devatenácti příspěvků a již předlouhý seznam klíčových slov nutných pro bibliografický záznam naznačuje, že jde o příspěvky tematicky velmi pestré. Sborník tak působí na čtenáře dosti heterogenním dojmem. Většina z nich míří k tématům, která přitahovala Alenu Míškovou jako historičku zaměřenou hlavně na studium česko-německých vztahů v moderní éře, dějiny německého obyvatelstva českých zemí a na dějiny vědy a vzdělávání. V úvodu sborníku je shrnuto její dílo – jak činnost badatelská,

² Upozorňuji na část rozhovoru s literární kritičkou Blankou Činátlovou, která právě pro tento rozpor, shledává knihu Horákové „nesnesitelnou“. *Literární komparatistka Blanka Činátlová o knize Dani Horákové „O Pavlovi“* [online], [citováno dne: 31. 10. 2021]. Dostupné z: <https://soundcloud.com/user-199330116/literarni-komparatistka-blanka-cinatlova-o-knize-dani-horakove>.

tak pedagogická a veřejná, připomeňme alespoň činnost v protikomunistickém disentu, občanskou angažovanost v devadesátých letech a velký kus práce při rozvoji spolupráce českých a německých historiků.

Příspěvky kolísají od velmi komplexních textů shrnujících stav poznání u některých exponovaných témat až po příspěvky z tematického hlediska velmi detailně zaměřené. Více pozornosti budu věnovat prvním jmenovaným. Za povšimnutí stojí text Jiřího Raka a Víta Vlnase nazvaný *Češi, čeští Němci a habsburská monarchie*, který zajímavě ve stručné formě shrnuje centralizační a federalistické tendence v habsburské říši v 17.–20. století. Hans-Peter Hye se v obsáhlém příspěvku pokusil shrnout základní obrysy vědecké spolupráce, hlavně v převážně německém kulturním a jazykovém prostoru střední a středovýchodní Evropy. Pozoruhodné a cenné na textu, vymezeném formálně začátkem první světové války, je sledování počátků některých aspektů internacionalizace vědy, které se naplno rozvinuly až ve třetí třetině 20. století (internacionální katalog publikací, definice kvality, ranking vědeckých institucí apod.). Detlef Brandes přispěl do sborníku extrakcí a restrukturalizací některých poznámek k politickému profilu Wenzela Jaksche, sociálnědemokratického předáka českých Němců, při sledování Jakschova působení v Československu, Velké Británii i Spolkové republice Německo.

Z českých badatelů se ve sborníku prezentovali texty tematicky velmi blízkými Aleně Míškové například Marek Fapšo s příspěvkem o situaci československé literární vědy a roli Arnošta Krause a Josefa Pfitznera v debatě o českém a německém národním obrození či probuzení, přičemž badatelský zájem o Josefa Pfitznera patřil u Aleny Míškové k největším. Z podobného námětového okruhu čerpali také Antonín Kostlán a Michal V. Šimůnek svou analýzu repatriace docentů a profesorů Německé univerzity v Praze po holokaustu. Pohledy na výstřelky nacionalizace poválečné vědy a její postupné prostoupení ideologií marxismu-leninismu jsou interpretovány ve světle bagatelizované a ignorované židovské otázky v poválečném Československu a jsou doprovázeny řadou osobních příběhů, na nichž autoři demonstrují obecnější trendy. Šířeji se tématem nacionalizace vědy a hlavně dějin umění ve druhé polovině 19. století zabýval Zdeněk Nebřenský, který si klade otázky v badatelském napětí mezi emancipací oboru kunsthistorie, otázkami recepce národních vizí, tlaku na podřízení ze strany historické vědy a importu zahraničních zkušeností. Téma vědy v národních službách a kvality vědy a jejích internacionálních aspektů provází příspěvek Kláry Mandousové o studentech z Československa na vysokých školách v Německu v meziválečném období. Text se opírá o náročné statistické šetření a přináší četné postřehy do

zkoumání přitažlivosti zahraničního studia pro československé občany, mj. podle národnosti, škol a oborů.

Lukáš FASORA

Hana FERENCOVÁ, *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800.*

Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2018, 286 stran, ISBN 978-80-8827817-7

Téma cest a dojmů z nich – ať už se týkají Čechů, respektive obyvatel českých zemí, vydávajících se do zahraničí, či cizinců navštěvujících země České koruny – přitahuje nejpozději od poloviny 20. století velký zájem badatelů, a to samozřejmě nejen v Československu a České republice. Kromě studia „logistického“ zázemí cest z pera Jaroslava Pánka stále převládá výzkum cestopisů. Z významných novějších počínů na tomto poli uvedme edici cestopisu Oldřicha Prefáta z Vlkanova z dílny Hany Bočkové,¹ disertaci Ondřeje Podavky, vycházející z pozoruhodného latinsky psaného cestovního deníku Zdeňka Brtnického z Valdštejna,² či metodologicky důkladně promyšlené analýzy „obrazu druhého“ Lucie Storchové nebo nedávno zesnulé Ludi Klusákové,³ jež ostatně zde recenzovanou publikaci Hany Ferencové odborně posuzovala. Zmiňované práce se zaměřily spíše na obrazy, které si cestující Češi utvořili o rozmanitých zemích, do nichž vyrazili (ať už je řeč o Anglii, Egyptě či Balkánském poloostrově). Naopak Hana Ferencová se v návaznosti například na Josefa Polišenského, Jaroslavu Kašparovou či Milenu Lenderovou⁴ pustila ve své disertaci, z níž tato kniha vychází, do výzkumu velkého

¹ Oldřich PREFÁT z VLKANOVA, *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, Hana Bočková (ed.), Praha 2003.

² Ondřej PODAVKA, *Zdeněk Brtnický z Valdštejna. Učený šlechtic a jeho deník z cest*, Praha 2018.

³ Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Mezi houfy lotrův se pustiti... české cestopisy o Egyptě 15.–17. století*, Praha 2005; Luďka KLUSÁKOVÁ – Laure TEULIERES (eds.), *Frontiers and Identities. Cities in Regions and Nations*, Pisa 2008.

⁴ Zajímavé by bylo zohlednit také tematicky příbuznou práci polského původu, srov.: Anna KALINOWSKA, *Informacja w działalności dyplomatów angielskich w Rzeczypospolitej*

množství cestopisů, cestovních zpráv a deníků anglických cestovatelů směřujících do českých zemí. Své bádání zahajuje rokem 1570, kdy je pramenně doložena historicky první návštěva Angličana v Čechách, terminus ante quem, rok 1800, je dán vcelku logicky klesajícím zájmem o cestování způsobeným napoleonskými válkami a také proměňujícími se preferencemi cestovatelů.

Hana Ferencová velmi podrobně popisuje relevantní tištěná i rukopisná díla, jež většinou sledují mnohem širší geografický záběr; české země v nich obvykle zaujímají jen část výkladu. Jejich žánr můžeme stěží jednoznačně vymezit, jak je obvyklé pro raně novověkou literaturu a jak se Ferencová již v úvodu své práce snaží vysvětlit. S některými pojmy, jako „literárně-cestopisný charakter“ (s. 35) či „zeměpisně-politická publikace“ (s. 36), ovšem zachází poněkud volně. Jednou se hovoří o krásné literatuře, jindy o cestopisech. V úvodních pasážích se autorka věnuje obecně problematice cestování a otázce, jakým způsobem cestopisy přináší informace o jinakosti, jak spoluutvářejí identitu. Přesvědčivě shrnuje dosavadní historiografický a literárněvědný výzkum cest do českých zemí a charakterizuje anglofonní cestopisnou literární produkci, poptávku po ní a vývoj ve sledovaném období. Přehledy děl zastoupených v jednotlivých knihovnách a jejich vypůjčování (s. 34 a 35) jsou možná řazeny poněkud nahodile (jistě v návaznosti na dosavadní bádání). Nepochybně ale lze úvodní část knihy pokládat za v tuto chvíli nejúplnější popis raně novověkých britanik nějak reflektujících české země. Některá díla mají rozsáhlé úvody, byla později upravována, převáděna, překládána; právě tyto paratexty by také zasluhovaly větší pozornost. Poněkud stranou jsou ponechány jejich ohlas a recepce, například i rozšíření v britských knihovnách; ani jedno však pochopitelně nebylo možné učinit důsledně na prostoru recenzované knihy. Jistě více recipována byla díla tištěná.

V metodologické části není úplně jasné, k jakému směru se autorka hlásí a jak dosavadní přístupy hodnotí; přehled působí trochu účelově. Hana Ferencová zde naznačuje také, z jakých zdrojů byly nejčastěji čerpány informace o českých zemích a jejich dějinách (z Piccolominiho díla *Historia Bohemica*, z Dubraviových a Stránského děl), ne vždy však tyto vlivy konkrétně dokládá.

Velmi podrobně, v chronologickém sledu, potom zmiňuje H. Ferencová návštěvy v českých zemích nejdříve z alžbětinské Anglie, dále cestovatele 17. a konečně

18. století. Následně podává typologii cestovatelů, jež není a ani nemůže být úplně přesná, některé kategorie se nutně překrývají (s. 72–74). Částečně tu postupuje dle hlediska profesního, částečně dle motivací cesty. Táži se jen, zda je účelné vyčleňovat „ženy-cestovatelky“, přece jen je to jiná kategorie než hledisko profesní. Podobně mlhavě působí kategorie „cestovatelů za dobrodružstvím“. Výrazněji by snad měla být zohledněno hledisko náboženské a také toho, zda je dílo napsáno originálně v angličtině, nebo je překladové (Johan Georg Keyssler, Theodore Turquet de Mayerne). Toto směřování je oprávněné vzhledem k tomu, že očekávaným příjemcem textů měl být obyvatel Britských ostrovů.

Ve třetí kapitole se Hana Ferencová již dostává k obrazu obyvatel českých zemí, často dost stereotypnímu, k hodnocení jejich vzhledu a povahy, jazyků, jimiž se v českých zemích hovoří, a společenských poměrů a zvyklostí, případně konkrétních kontaktů anglických cestovatelů s důležitými osobnostmi (zejména se šlechtici, menší pozornost je ve sledovaných textech věnována měšťanům a duchovenstvu). Zajímavé jsou i poznámky o trasách a způsobech dopravy přes Moravu či Čechy a informace o možnostech ubytování, stravování či cestovních výdajích. Byť by autorka ráda více řekla o cestování na Moravu a jejích obrazech, zdá se, že pro ni je svědectví cestopisů spíše strohé, snad s výjimkou Olomouce a Brna (největší pozornost pochopitelně i u cestovatelů z Britských ostrovů přitahovala Praha). Zajímavý je také exkurz, jak cestovatelé, nejčastěji anglikánského vyznání, vnímali náboženské poměry Čech a Moravy, jaké dojmy v nich vzbuzovaly zdejší řeholní domy, světcí a projevy zbožnosti (komentář Howarda lorda Arundela o jezuitském divadle). Kamenný (Karlův) most se jim většinou zdál ošklivý.

Knihy je napsána sdělně, úsporně a zároveň čtivě, byť místy možná poněkud popisně – a někdy se v detailech ztrácí samotný cíl výzkumu. Autorka díla, často zmiňovaná v českém kontextu vůbec poprvé, důkladně popisuje a analyzuje jejich textovou historii i jejich vzájemné textové vztahy, pokud existují (byť vzájemná posloupnost a návaznost těchto textů by mohla být také prostudována více, stejně jako práce sledovaných autorů s prameny, s itineráři atd.). Snad větší pozornost by se měla věnovat vlivu díla Andrewa Borda (*The Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge*, 1542) či Münsterově *Kosmografi* (ta je zde vůbec spíše opomenuta), jež patrně celý obraz dost určovaly – snad by mohl být lépe doložen vlastní textovou analýzou.

Některé pasáže jsou až příliš podrobné a výklad se tak stává až lehce nepřehledným, některým dílům věnuje autorka pozornost větší, jiným menší. Orientaci čtenáře napomáhají tabulky na s. 66–69, i když formální členění dle rukopisů,

w końcu XVI i pierwszej połowie XVII wieku – struktura, sposoby pozyskiwania i przekazywania, in: Komunikacja i komunikowanie w dawnej Polsce, Krzysztof Stepniak – Maciej Rajewski (eds.), Lublin 2008, s. 25–36.

tisků a editovaných prací může zkreslovat hledisko obsahové. Možná by více mělo být vyzdvihnuto, že cestopisy jsou pochopitelně různě dlouhé a různě dlouhé jsou i pasáže o českých zemích, tj. různá je relativní pozornost jim v pracích věnovaná. Výklad poněkud zatěžuje zmínka o Edmundu Campionovi, jenž sice české země navštívil, ale jejich popis nezanechal. Podobně mi připadají nadbytečné zmínky o hereckých společnostech. Snad by bylo vhodnější výklad řadit spíše než chronologicky podle sledovaných témat a podle toho, kdo a kolik o čem psal.

Zlom v roce 1600 ve výkladu, daný „koncem alžbětinské Anglie“, mi nepřipadá úplně logický – i poté ještě trval zájem o rudolfínskou Prahu jako centrum Svaté říše římské, snad by bylo tedy vhodnější výklad rozdělit třicetiletou válkou. Ne vždy je poznámkový aparát jednotný, myslím, že je zbytečné opakovat názvy děl v hlavním textu a v poznámkách. Více by se mělo zdůraznit, co je vlastním přínosem autorky a co čerpá z literatury (někdy např. v souvislosti s Fynesem Morysonem cituje přímo z jeho textu, jindy z literatury), zdá se ale, že daný výběr lze pokládat za reprezentativní. Někdy se stírá rozdíl mezi obrazem dobových autorů a jeho verifikací Hanou Ferencovou, jež není provedena důsledně (informace o Brně či Olomouci jsou jednou revidovány, jindy ne). Hlubší studium by si zasloužil například vliv středověkých klišé věrolomných Slovanů (objevují se například u kronikáře Helmolda z 12. století), jež jistě ovlivňovala také humanistický pohled *České historie* Aeneae Silvia Piccolominiho i zde analyzovanou výpověď anglofonních cestovatelů. Snad by se hodilo důkladněji zohlednit též starobylé obrazy českých zemí (a Germánie), tradované již od Tacita či Kosmy.

Poněkud problematické mi připadá – zejména v práci takto zaměřené – směšování pojmů „České království“ a „Česká koruna“ (například na s. 202). Snad až příliš volně (ale pochopitelně z perspektivy anglické) jsou užívány pojmy Čech, Moravan a Slezan, ostatně obrazu Slezska v dané literatuře se autorka takřka vůbec nevěnuje. Kniha je doplněna i obrazovou přílohou, jež by snad mohla být více vztažena k samotnému textu a prezentovat více anglických tisků, možná i dobových map.

Drobné nepřesnosti (byť nejsem anglista) shledávám v překladech citátů – hodí se do překladu slovo „region“ (s. 77)? Lze slovo „image“ opravdu přeložit jako „obrázek“ (poznámka 244)? Nelíbí se mi aktualizující překlady typu „farma“ (s. 100) či „brandy“ (s. 112). Lze překládat *college* jako „konvikt“ (s. 132)? Proč autorka překládá „High Dutch“ jako hornoněmčinu? (s. 129). Snad by si čtenář – neznalec staré angličtiny – zasloužil podrobnější úvod do specifik tohoto jazyka (syntaktických i sémantických), jež autorka řeší spíše prakticky, překladem. Obecně by ale přímých citátů mohlo být uvedeno více – a jejich překládání

a uvedení originálního znění v poznámkách jen vítám. Zajímal by mě i způsob přepisu (transliterace či transkripce anglických pramenů) – nejasné mi je, jak se přepisují velká písmena (poznámka 224), nejsou vždy vyznačeny zkratky (s. 128), jednou se objevuje „Ciuis“, jindy „Veneris“ (s. 86), je správně přepis „spring“? (s. 128)

Habsburkové byli římskými císaři jistě dříve než od roku 1526 (s. 75). Důkladnější by mohla být úvaha o bilingvistu v českých zemích (s. 94). K jazykovému zákonu z roku 1615 by bylo vhodnější uvést jinou literaturu než spíše popularizační práce Jaroslava Čechury.⁵ Podobně by měla být novější literatura citována k problematice židů či univerzity. Zjednodušený je i výklad (byť jistě není cílem této práce) o centralizaci českých zemí (s. 104), poněkud nadbytečně působí odbočka o poštovním vozu (s. 111). Proč nepoužívá autorka novější překlad díla P. Stránského?⁶ Lze hovořit o Litoměřicích jako o „malém českém městě“? (s. 141). Autorka též zaměňuje volbu a korunovaci Fridricha Falckého (s. 200). Místy mě ruší též používání snad příliš moderního pojmu „turisté“ či „turistika“.

Jako každé podařené dílo odborné literatury, i práce Hany Ferencové vzbuzuje otázky. Byli schopni cestovatelé vůbec rozpoznat, co znamenala „česká“ a co „německá“ žena? Rozlišovali město a venkov, důsledněji kroje? Vnímali nějak jinak české Němce než Němce říšské? Předávali dále spíše obraz svých autorit (jistě jej ovlivňovala „kacířská minulost země“), nebo skutečný, reálný obraz své doby? Je jejich pohled srovnatelný například s pohledem Francouzů (slavná edice o třech francouzských kavalírech v Praze)⁷ či Španělů?

Práce Hany Ferencové je důsledně mezioborová: autorka se s přehledem pohybuje na pomezí filologie, literární vědy a geografie. Kniha založená na důkladné pramenné rešerši v rukopisech i starých tiscích, jistě významně přispívá nejen k pochopení obrazů – často poněkud povrchních a neoriginálních –, které tradovali angličtí cestovatelé do středoevropského prostředí, ale také k poznání anglofonní literatury v našem prostředí a mechanismů dobového cestování.

Jan ZDICHYNEC

⁵ Odkazuje na Jaroslav ČECHURA, *České země v letech 1584–1620. První Habsburkové na českém trůně II*, Praha 2009.

⁶ Zmíněna není stať L. Storchové o Dubraviovi.

⁷ *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze. Jacques Esprincharde, Pierre Bergeron, François de Bassompierre*, Eliška Fučíková – Josef Janáček (eds.), Praha 1989.

Jiří Hlaváček, *Vzestup a pád ČSLA? Vojenská profese v kolektivní paměti důstojnického sboru (1960–1970)*.

Praha, Karolinum 2019, 350 stran, ISBN 978-80-246-4411-0

Československá ľudová armáda stojí z hľadiska výskumu rôznych „českých“ armád dlhodobo v úzadí. Rozhodne sa nemôže porovnávať s popularitou československých légií, ktoré sa podieľali na vzniku moderného štátu. Naopak, práve armáda v roku 1968 nesplnila svoju hlavnú úlohu, a to brániť územie vlastného štátu. To síce nesplnila ani armáda medzivojnového Československa na jeseň 1938, tá však dostala šancu na (propagandisticky brilantne využitý) reparát v podobe druhého odboja. Možnosť nápravy reputácie ČSLA dopriata nebola.

Tým narážame na ďalší problém, konkrétne všeobecné vnímanie a vášnivé, ba až nekonštruktívne debaty o povahe a každodennosti minulého režimu. Keď ani tridsať rokov po revolúcii, v ktorej skolaboval komunistický režim, nie sme schopní viesť kultivovanú debatu o širších spoločenských implikáciách obdobia jeho vlády, tak nie je prekvapivé, že absentuje aj hodnotovo a bádateľsky neutrálny prístup k jednému z jeho mocensky kľúčových pilierov – armáde. Do tretice sa stretávame s ťažkosťami špecifickými pre subdisciplínu vojenských dejín, a to s dlhodobým uzavretím v takzvanom military gette, časti knižníc a kníhkupectiev v ktorej sa odborná literatúra často neprehľadne zamieňa s literatúrou faktu, encyklopédiami a memoármi, a kde sa viac pozornosti venuje skôr ortodoxným operačným dejinám a technologickému fetišizmu než aktérskej skúsenosti a spoločenským kontextom takých zásadných dejinných fenoménov, akými sú armáda a vojenstvo. Práca Jiřího Hlaváčka *Vzestup a pád ČSLA? Vojenská profese v kolektivní paměti důstojnického sboru (1960–1970)*, ktorá vyšla v edícii Orální historie a soudobé dějiny, je dôležitý príspevok, prekonávajúci vyššie spomenuté úskalia.

Monografia je pevne ukotvená v „českej škole“ orálnej histórie, ktorá je praktizovaná na Fakulte humanitních studií Univerzity Karlovy, kde ju autor pôvodne obhájil ako dizertačnú prácu. Dá sa povedať, že značná časť výčítiek voči nej bude vychádzať práve z rozdielneho, inštitucionálne určeného pohľadu autora a recenzenta na orálnu históriu, jej utilitárnosť a interpretačné využitie jej prameňov. Druhým kľúčovým konceptom je pre autora výskum dejín každodennosti, v tomto prípade tej vojenskej, konkrétne dôstojníckej. Vzhľadom na to, že v čase

masových odvedeneckých armád sa širšia vojenská kultúra a identita armády do istej miery koncentrovala práve do špecifického stavu dôstojníkov z povolania, je práve táto socio-profesijná skupina vhodným objektom výskumu. Dôstojnícky stav totiž nielen aktívne konštruuje túto kultúru a identitu, je tiež najčastejším aktérom v stýkaní a potýkaní s ne-armádnymi časťami spoločnosti. Tu je potrebné vyzdvihnúť autorovo všeobecné prihlásenie sa ku (v dnešnej dobe už trochu starším, ale nie úplne samozrejším) konceptom Johna A. Lynna, rozlišujúcim a vnímajúcim špecifickosť armádneho/vojenského diskurzu a aktérskej skúsenosti (Lynnovými slovami problematicky „reality“) a hlavne ich vzájomný vzťah a napätie.

Uholným kameňom je práca s korpusom niekoľkých desiatok rozhovorov s dôstojníkmi rôznych zbraní a hodností, slúžiacich v priebehu šesťdesiatych rokov v Československej ľudovej armáde. Ich výpovede, spracované metódami naratívnych a pološtruktúrovaných rozhovorov, sú dopĺňané hlavne dobovými príručkami a memoárovou literatúrou porevolučnej proveniencie. Tu nachádzame aj niekoľko kameňov úrazu. Na jednej strane je potrebné oceniť autorom deklarovaný „záchranný“ charakter pôvodného výskumu, vďaka ktorému sa zachovali unikátne svedectvá už odchádzajúcej generácie, na druhej sa však, bez ohľadu na kvalitatívny charakter orálnohistorického výskumu, nedá vyhnúť otázke reprezentatívnosti výpovedí.

Autor sám priznáva, že vybraná vzorka značne zvyhodňuje predstaviteľov bojových a hlavne prvosledových jednotiek, čo je podčiarknuté vysokým zastúpením príslušníkov vojenského letectva. Slabinou je tiež nediferencovanie dosiahnutých najvyšších hodností, vzhľadom na to, že skúsenosti, ako aj spomienkové stratégie vyšších a nižších dôstojníkov nie sú totožné. Problematická je aj prítomnosť niekoľkých generálov vo vzorke (a vo využitej memoárovej literatúre). Tí sa totiž ako povestná elita armády skúsenosťou značne oddeľujú od más dôstojníctva. Tieto výčitky absencie na prvý pohľad banálnych metodických krokov poukazujú na to, že autor možno napísal príbeh zameraný na elity v omnoho väčšej miere, než mal pôvodne v úmysle.

V úvode (a v závere) autor deklaruje snahu o odhalenie spomienkových stratégií respondentov a vytvorenie obrazu kolektívnej pamäti dôstojníckeho zboru šesťdesiatych rokov, v samotnom texte však akoby na daný zámer niekedy – pohľtený príbehom dôstojníkov – zabúdal. Naratívna štruktúra knihy v podstate sleduje dva prekrývajúce sa príbehy. Na pozadí je veľký, inštitucionálny príbeh Československej ľudovej armády, ktorá sa v priebehu šesťdesiatych rokov stala nielen „červenou“ (ako sám autor cituje Condoleezu Riceovú), ale aj profesijne

zdatnou. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968 a kultúrnem (a samozrejme aj faktickom) nenaplnení svojej funkcie ako obrancu štátu jej však znovu patrilo už len prívlastok „červená“. Druhým, hlavným príbehom, je z výpovedí respondentov zložená cesta dôstojníka tejto armády, od vstupu do vojenskej školy až po dramatické vyvrcholenie (a „pád“) v augustových dňoch.

Prvých päť kapitol sa zameriava na spomenutú cestu a každodenný život profesionálneho dôstojníka. Prvá kapitola, s presahmi do päťdesiatych rokov, sa venuje vstupu do armády a jeho kontextom, ako sociálna situácia, rodinné zázemie, osobné motivácie, ale zaoberá sa aj vojenským školstvom a vývikom. Nasledujúce kapitoly sa venujú sociálnym a materiálnym realitám vykonávania dôstojníckeho povolania, vzťahom s politickým aparátom, komunistickou ideológiou a s civilným obyvateľstvom, a vnímaniu profesionálnej kompetencie nielen vlastnej armády, ale aj armád spojeneckých a potenciálne nepriateľských. Práca je najsilnejšia v častiach, ktoré sa zameriavajú na fenomény ťažko postihnuteľné, prípadne nedostatočne artikulované inak než svedectvom pamätníka. Obzvlášť cenné sú kapitoly venujúce sa životnému predelu, akým je vstup do armády, alebo tie sledujúce vyrovnávanie ideálov vojenskej cti a identity s ideologickou realitou politického aparátu a rôzne stratégie pamätníkov k spomínaniu na tieto javy. Naopak, kapitoly skúmajúce sociálny a materiálny kontext a vzťah s civilnou spoločnosťou ukazujú isté limity orálnohistorického prístupu, kde sa uhol pohľadu spomínajúcich aktérov stáva do značnej miery obmedzujúci. Rovnako kapitola venujúca sa rôznym (auto)stereotypom a predstavám efektivity pôsobí bez komparácie s inštitucionálnymi prameňmi a bez rigoróznnejšej analýzy pamätníckych a dobových diskurzov dojmom, že autor do istej miery podľahol naratívny strategiami respondentov.

Sila vybranej vzorky respondentov, ako aj orálnohistorickej metódy, sa naopak naplno ukazuje v posledných dvoch kapitolách, ktoré sa venujú Pražskej jari, augustovej invázii, previerkam v armáde a dôsledkom týchto udalostí na kariéry spovedaných profesionálnych dôstojníkov. Skupina je pomerne rovnomerne rozdelená medzi dôstojníkov postihnutých čistkami, ktorí pre svoje názory a činy v roku 1968 museli armádu opustiť, a medzi tých, ktorí v normalizačnej, teda v „už len červenej“ armáde ostali. Tieto dve kapitoly sú vyvrcholením celej práce a ukazujú často dramatické konfigurácie kultúrne formovanej idey vojenskej cti s politickou a sociálnou realitou, ako aj procesy spomínania, stratégie sebaaprezentácie a vyrovnávanie aktérov so sociálne konštruovanou realitou. Záverečné dve kapitoly funkčne presahujú aj do obdobia normalizácie a do rehabilitácií a procesov vyrovnávania sa s minulosťou po roku 1989.

Autor sám priznáva, že vzletný názov *Vzestup a pád ČSLA?* je do istej miery obeť nakladateľským bohom (recenzent by sa ešte spýtal, kde sa nachádza a čo je podľa autora tá kolektívna pamäť z podnadspisu, ale na vine je asi opäť naše rozdielne situovanie) a skôr než o definitívne dejiny dôstojníckeho zboru Československej ľudovej armády ide o historickú sondu prostredníctvom unikátneho korpusu prameňov. Bez ohľadu na výhrady k niektorým aspektom využitia orálnej histórie ide o sondu v konečnom dôsledku vydarenú. Nezostáva nič iné, než dúfať, že sa publikácia stane začiatkom vzostupu výskumu nových dejín vojenstva a spoločnosti v Československu druhej polovice 20. storočia.

Michal CÁP

Michal TEJČEK a kol., *Počátky Přestíc. Dějiny Přestíc I. díl (do roku 1420).*

Přestice, Město Přestice, Spolek pro záchranu historických památek Přesticka a Dům historie Přesticka 2016, 149 stran + 13 stran obrazových příloh, ISBN 978-80-270-0689-2

První díl plánované několikavazkové řady *Dějiny Přestíc* autorského kolektivu pod vedením Michala Tejčka (Dům historie Přesticka) je věnován nejstarším dějinám do roku 1420. Ten se stal významným mezníkem v historii města, které tehdy získali do držby páni Švihovští z Rýzemberka, katolíci a straníci krále Zikmunda Lucemburského, za nichž město prožívalo rozkvet.

V úvodní části knihy se autoři, archeolog a historik Radek Široký a historik Michal Tejček, zabývají raně středověkým osídlením Přesticka, kterému doposud nebyla věnována větší pozornost. Od první poloviny 10. století existovalo správní hradecké centrum na přemyslovském hradě Plzni,¹ které kontrolovalo teritorium Plzeňského kraje, včetně Pouhřaví, jehož součástí bylo i Přesticko a Klatovsko. Zde patrně již před polovinou 12. století existovala majetková držba církevních institucí, kláštera sv. Jiří na Pražském hradě, cisterciáckého kláštera v Nepomuku či bezprostřední sousedství statků benediktinského kláštera v Kladrubech (s. 29–30). Kromě církevních majetků lze z písemných pramenů na Přesticku

¹ Pozdější Stará Plzeň či dnešní Starý Plzeňec.

před rokem 1100 doložit snad i majetky zeměpanské (s. 30). Pro Plzeňsko i Přeštice byla dle autorů charakteristická hustá síť pozemkového majetku v držení vyšší i nižší šlechty již zhruba v první polovině 13. století a s tím související feudální rozdrobenost. Významnými reprezentanty vyšší raně středověké nobility v plzeňské provincii byli příslušníci rodu Drslaviců, usazení na území Plzeňska již od poloviny 12. století, kteří nezřídka zastávali funkci plzeňského hradského správce či kastelána (s. 31–32).² Autoři nevyklučují spřízněnost rodu erbů tří šikmých pruhů, pánů z Žinkov, Litic a Potštejna, a rodu pánů erbů polotrojčící. Drslavici erbů polotrojčící působili i na dvoře krále Václava I. a vlastnili majetky na Rokycansku, kolem Plzně, na Chudenicku, Klatovsku či Kdyňsku.³ Již v první polovině 13. století je patrná koncentrace sídel drobné šlechty v Pouhřaví, nicméně otázky původu šlechticů či jejich majetkového zázemí zůstávají prozatím neznámé (s. 34). Kniha přináší nový, ucelenější pohled na složitou problematiku rodu Drslaviců.

Následující kapitola nás seznamuje se Svatoborem z Přeštic, první, prameny doloženou, osobností označovanou tímto přídomkem. Kromě otázky původu se autoři zabývají jeho pravděpodobnou kariérou družiníka Václava I. Svatoborův majetek je prameny označován jako tzv. přeštický újezd. Rozbořem pramenného materiálu se podařilo zhruba vymezit jeho celkový rozsah. Jednalo se patrně o poměrně koncentrovaný celek v prostoru po obou stranách vrchů Střížov a Hájsko a bezprostředního okolí Přeštic, s výjimkou několika vzdálenějších vsí (s. 48–52). Přeštice tehdy zřejmě hrály ústřední roli, což vedlo k pojmenování celého územního celku po této trhové vsi.

Vzhledem k faktu, že Svatobor z Přeštic zemřel bez dědiců někdy po roce 1236, všechen majetek připadl královské koruně právem odúmrti. Složitě okolnosti prodeje přeštického újezdu kladrubským benediktinům objasnil Michal Tejček na základě podrobné analýzy dochovaného pramenného materiálu.

Poté následovalo téměř dvousetleté působení kladrubských benediktinů

v Přešticích. Ti se zde usadili zřejmě v roce 1245 a postavili kostel a probošství. Přeštice se pozvolna stávaly centrem panství, došlo k založení probošství a nakonec i k samotnému založení města, které je na základě archeologických pramenů datováno do poslední čtvrtiny 13. století, možná již do sedmdesátých let 13. století. Při dataci probošství pomohla i analogie k podobné situaci v Městě Touškové (s. 72). Autoři řeší jeho možnou lokalizaci a následně přikládají přehlednou tabulku přeštických proboštů, jejichž jména se objevují v citovaných pramenech. Každému z nich je posléze věnován podrobnější biogram (s. 74–80).

V části nazvané *Přeštické panství* je pozornost zaměřena na jednotlivé vesnice přeštického újezdu, z jejichž výčtu jsou předem vyňaty zaniklé vsi, o kterých nejsou doloženy zprávy od roku 1239 (s. 91). Stranou nezůstává ani problematika tzv. nápravníků či manů, tedy ochránců kláštera z řad šlechty. K této otázce se jako ke sporné vymezuje Robert Novotný v recenzi této knihy, kde rozlišuje nápravnické smlouvy a opravy (ochrany) kláštera, které se daly často v režii významných šlechticů. Dle jeho slov lze u některých osob o jejich statusu pochybovat. Uvádí fakt, že obzvláště v západních Čechách je možné sledovat analogie, kdy kolem kláštera vznikají sociální vazby nižší šlechty bez bližšího, například podřízeného či jiného vztahu vůči konventu.⁴ V recenzované knize se autoři dále zamýšlejí nad vztahem přeštického probošství k pánům Švihovským z Rýzmburka, jejichž majetek se rozkládal v bezprostředním okolí.

Další část knihy je věnována vlastnímu městu Přeštice, jeho lokalizaci se zřetel na průběh dálkových komunikačních tras a okolnostem jeho založení kladrubskými benediktinými patrně ještě ve 13. století. První písemná zmínka pochází zřejmě z druhé poloviny 14. století, přičemž spolehlivým údajem je rozhodně rok 1420, kdy Přeštice král zastavil pánům Švihovským z Rýzmburka (s. 98).⁵

V závěru předkládané publikace líčí autoři nelehkou situaci v českém království na přelomu 14. a 15. století. Toto období bylo poznamenáno neustálými konflikty, často lokálního rázu, doprovázenými rozsáhlým působením lapkovských družin angažovaných v nejrůznějších záškodnických válkách. Lapkové často

² Definici a rozrod Drslaviců se zabýval již František Palacký či Martin Kolář, viz: Martin KOLÁŘ, *Rozrod Drslaviců*, in: Památky archeologické a místopisné, 1868–1869, s. 82–94 a nově Michal TEJČEK, *Svatobor z Přeštic (1226–1238) a Drslavici. Příspěvek k dějinám osídlení Plzeňska*, in: Historická dílna 7. Sborník příspěvků přednesených v roce 2012, Plzeň 2013, s. 16–87.

³ Podrobněji se problematikou osídlení Plzeňska zabýval Michal TEJČEK ve svých studiích: *Svatobor z Přeštic (1226–1238) a Drslavici*, c. d. a dále Michal TEJČEK, *Držrajovici (páni ze Švihova) a raně středověká nobilita v Pouhřaví*, Bohemia Occidentalis historica 1, 2015, s. 9–23.

⁴ Robert NOVOTNÝ (rec.), *Počátky Přeštic. Dějiny Přeštic I (do roku 1420)*, ed. Michal Tejček, *Město Přeštice – Spolek pro záchranu historických památek Přeštica – Dům historie Přeštica, Přeštice 2016*, Studia Mediaevalia Bohemica 2, 2019, zprávy a referáty, regionalia, s. 333–334.

⁵ Absenci pramenů má na svědomí rozsáhlý požár, který Přeštice postihl roku 1590. Tehdy byl zcela zničen městský archiv, stejně jako i původní středověká zástavba města. Důležitou výpovědní hodnotu zde mají především hmotné prameny či prameny písemné, pocházející z pozdějších období.

působili pod ochranou vyšší šlechty, například pánů Švihovských z Rýzmburka, jejichž, lapky proslulý, hrad Skála se nacházel v bezprostřední blízkosti Přeštic (s. 107–108). Bratři Jan a Vilém Švihovští z Rýzmburka, přívrženci krále Zikmunda Lucemburského, od něj jako náhradu utržených škod v jeho službách obdrželi do zástavy městečko Přeštice s příslušenstvím ve výši 1 271 kop grošů českých. Po splacení tohoto panovníkova dluhu měli Švihovští zmíněné zboží opět navrátit původním majitelům, k čemuž však nedošlo a Švihovští drželi Přeštice až do roku 1705 (s. 110–111).

Po dvou drobných kapitolkách, věnovaných místním částem Žerovice a Skočice, již následuje podrobný *Soupis archeologických pramenů a Bibliografický přehled dějin Přeštic do roku 1420* (s. 117–134). Přílohy zahrnují devět obrázků, například letecké snímky pořízené během archeologických výzkumů, výřez mapy stabilního katastru s Přešticemi v roce 1837, půdorys Anežského kláštera s vyznačením jednotlivých stavebních etap či prameny sfragistické povahy. Mapová část přináší dvanáct plánů, zobrazujících například administrativní a geologické poměry Přešticka, osídlení mikroregionu v dobách pravěku a raného středověku. Zvláštní pozornost si zaslouží názorná mapa 10 (Přeštický újezd a šlechtická sídla v sousedství Přeštic v polovině 13. století), díky níž si čtenář může udělat konkrétní představu o osídlení sledované oblasti v tomto období. Vše doplňuje mapa 11 (Archeologické výzkumy v Přešticích), která ilustruje *Soupis archeologických výzkumů* (s. 117–119), a následující rekonstrukční plán 12 (Přeštice na konci 13. století – založení města).

Kniha *Počátky Přeštic* je bezesporu cenným přínosem k poznání nejstarších a dosud málo známých dějin nejen vlastního města, ale i jeho širšího okolí. Přeštice se po více než 150 letech od vydání Řičákových dějin města⁶ konečně dočkaly moderního zpracování své nejstarší historie. Spolupráce historika a archeologů přináší komplexní zpracování tématu. Kniha je psána srozumitelnou formou, kapitoly jsou pro názornost vhodně prostoupeny černobílým obrazovým materiálem a bohatým poznámkovým aparátem.

Škoda jen, že se nezrealizoval plán vydat dějiny Přeštic v ediční řadě dějin měst Nakladatelství Lidové noviny, neboť by kniha získala větší okruh čtenářů. Takto si plně uchovává svůj regionální charakter. Rovněž by si zasloužila podrobnější hodnocení i z pohledu archeologa. Budeme doufat, že budoucí zpracování archeologických nálezů umožní nahlédnout do každodenního života

tehdejších obyvatel Přeštic. Přínosným by mohl být i větší rozsah barevných obrazových příloh.

Bohumila CYMBALAK JANKOVSKÁ

⁶ Ve druhé polovině 19. století se dějinám Přeštic a okolí věnoval Emanuel Václav Řičák, viz Emanuel Václav ŘIČÁK, *Dějepis města Přeštic a jeho okolí*, Praha 1864.

Kronika

Roma Aurea MMXIX: Struktury historického narativu

Praha, Akademické konferenční centrum, 1.–2. listopadu 2019

Ve dnech 1. a 2. listopadu 2019 proběhl workshop podpořený evropským operačním programem s krásným názvem řeckého původu „KREAS“. Tento program je orientován na humanitní vědy a odkazuje mj. k tvořivosti. Snaží se dobrat ke kořenům evropské identity v širší kulturní perspektivě a v rovině filosofické, náboženské, jazykové a historické.¹ Listopadové symposion tvoří zároveň další krok v rámci již tradiční řady setkání klasických filologů a historiků pořádaných Ústavem řeckých a latinských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (dále jen ÚŘLS FF UK) a nazývaných vždy slovem *Roma* s přídomkem „stříbrný“, „bronzový“ apod. – tj. v návaznosti na tradiční označení fází římské kultury, zvláště pak literatury, po vzoru čtyř věků lidstva pojmenovaných podle kovů, jak je uvádí například Hésiodos ve *Zrození bohů* nebo Ovidius na začátku *Proměn*.

Jednání otevřel zamyšlením o různých přístupech k (nejen) historickému textu a jeho souvislostem Martin Bažil (ÚŘLS FF UK), přičemž upozornil na různé roviny pojmu „text“ například u pozdně římského historika Ammiana Marcellina a uvažoval o tvarech a utváření historického narativu. Text podle něj představuje nejen lineární řetězec, ale též strukturu, u níž lze vnímat nejméně tři dimenze, v souladu s etymologií slova *textus*, které souvisí nejen s tkaním (latinsky *texere*), ale také s konstruováním a stavbou složitějších struktur v prostoru (viz například příbuzné řecké slovo *techné*) a které se právě u Ammiana poprvé systematicky objevuje pro označení historického narativu. Martin Borýsek (Univerzita v Postupimi) v příspěvku nazvaném „*What Could the Romans Do for Us? The Uses of Ancient Roman History in Medieval Jewish Chronicles and Quasi-Historiographic Texts*“ analyzoval pohled na Řeky a Římany a jejich dějiny a kulturu jako na „pohanské říše“ ve středověkých hebrejských kronikách, zejména sefardského rabína Abrahama ibn Dauda z Toleda (cca 1110–1180) a v kvazi historiografických textech

¹ Jedná se o projekt *Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě*, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734, financovaný z Evropského fondu pro regionální rozvoj, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Více o projektu na webových stránkách <https://kreas.ff.cuni.cz/>.

využívaných v dobové školní výuce. Židovská perspektiva je jasně moralizující a snaží se doložit pravdivost, věrohodnost židovského náboženství. Autor této zprávy (Ústav českých dějin Filozofické fakulty – Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy) se pokusil charakterizovat latinsky psanou historiografii pocházející z Horní Lužice a věnující se tomuto regionu (*Frühneuzeitliche Historiker über die Anfänge der Oberlausitz, über Germanen und Slawen im Mitteleuropa oder Tacitus für immer?*). Pozoruhodné jsou městské kroniky, v nichž například Joachim Cnemiander navazoval dějiny „své otčiny“, tj. středně velkého lužického města Lubáně, na antické dějiny počínaje Alexandrem Makedonským (a přinášel ve svém díle rozsáhlé pasáže v řečtině). Zajímavé jsou též latinsky psaná historická báseň o dějinách Horní Lužice Kašpara Peucera (1594) či opět latinské komentáře Kryštofa Manlia k dějinám obou Lužic, jež zůstaly ve své době v rukopise.

Konstantin Tsivos (ÚŘLS FF UK, *Ancient Greek Heritage as a Source of Inspiration for Greek Nationalism*) se zabýval podrobně inspirací antického Řecka pro řecký nacionalismus a fašismus (či neonacismus), ale také proměnlivým vztahem Řeků k antické Makedonii či Byzanci. Rozebral historické práce 19. století, zmínil i složitost navazování současných Řeků na antické kořeny (nakolik slovanské vpády či osmanská nadvláda umožnily nějakou kontinuitu?). Pozoruhodné je, že v současných řeckých učebnicích dějepisu se často vynechávají dějiny země za turecké nadvlády, čili na výklad o Byzanci navazují rovnou moderní dějiny...

Tereza Antošová (Ústav klasických studií Masarykovy univerzity) analyzovala v anglickém příspěvku nazvaném *Child and Childhood in the Narrative of Roman Historiographical Literature* obraz dítěte (vlastně spíše chlapce) a dětství v římské historiografické literatuře zaměřené pochopitelně spíše na velké historické události. Děti jsou často zobrazovány jako oběti války, zajetí, otroctví. Z pramenů poznáváme ale i utváření vztahu k dětem v rámci rodiny. Argentinská badatelka Ana Clara Sisul (Bahía Blanca, Universidad Nacional del Sur, referát s titulem *De Ecclesia: The Misleading Historical Roots of an Appeal to Martyrdom*) se zaměřila na anonymní křesťanské cento *De ecclesia*, jež vychází z Vergiliových veršů a nastoluje atmosféru potlačování a nebezpečí hrozícího křesťanům. Báseň vzápětí uvádí výzvu k mučednictví, jež však dle A. C. Sisul úplně neodpovídá době vzniku textu. Referentka potom dílo srovnala s Prudentiovou sbírkou mučednických legend *Peristephanon* z přelomu 4. a 5. století, která také tematizuje mučednictví, ač v jeho době už po tři až čtyři generace nebylo historickou realitou.

Liviovi a dalším historikům republikánského Říma se věnovala sekce druhého dne jednání. Ivan Prchlík (ÚŘLS FF UK) se zaměřil v referátu s titulem *Lucretia*,

praetexta, and the Historians of Early Rome (Livy, Dionysius of Halicarnassus, Cassius Dio) na vliv žánru *fabula praetexta*, tj. tragédie pracující s postavami římských dějin, na formování historické tradice, a to na příkladu vyhnání Tarquiniů a Lukreciiny sebevraždy v dílech třech historiků. Oproti standardní představě, že vliv *praetexty* je patrný zejména u Livia, spatřuje výraznější stopy jejího vlivu v narativní technice Dionýsia z Halikarnássu. Martin Šmerda (Ústav klasických studií Masarykovy univerzity, *Ancient Roman Ritual of devotio in Livy and Other Ancient Historiographical Sources*) se věnoval starobylému římskému rituálu *devotio*, tj. zasvěcení bohům podsvětí, v díle Liviově a dalších historiografických pramenech. Pavel Nývlt (Kabinet pro klasická studia Akademie věd České republiky, v. v. i., *Livy and Thucydides on the Siege of Syracuse*) rozebral líčení obléhání Syrákús (za druhé punské války, v letech 214–212 př. n. l.) v Liviových letopisech, přičemž se zaměřil na očividný vliv díla Thúkýdidova. Livius sice vyzdvihuje římské úspěchy, je ale zároveň kritický vůči vojevůdci M. Claudiu Marcellovi.

Celé symposion uzavřely dva příspěvky věnované pozdně antickému, respektive byzantskému dějepisectví. Tunç Türel (ÚŘLS FF UK, *A Thematic Parallelism between Xenophon's Anabasis and Ammianus (25.3.3-6), and Its Implications*) sledoval paralelní témata jednak v pasážích Xenofontovy *Anabáze* líčících poslední Kýrovou okamžik, jednak ve třetí kapitole 25. knihy díla Ammiana Marcellina, popisující smrt Juliana Apostaty. Ammianus záměrně pracoval s intertextualitou a pochoopení jeho postupů umožňuje pochopit jeho historickou metodu. Autor vedle sebe de facto staví Kýra a Juliána jako pozitivní, tragické postavy – a paralelní je i stylizace sdělení jako vojáka a Řeka, vyprávějího své zkušenosti. Konečně Ján Bakyta (ÚŘLS FF UK, *Der Heilige bei Justinian: Wie Kyrillos von Skythopolis den Höhepunkt des Lebens des Sabas vorbereitete*) se zaměřil na hagiografické práce Kyrilla ze Skythopole, jeho metodu, způsob myšlení a intertextuální souvislosti autorova díla.

Jednání se neslo v uvolněné atmosféře; velmi rozmanitá skupina badatelů z různých kulturních oblastí a oborů (od historiků přes klasické filology po literární vědce) dokázala živě a inspirativně diskutovat. Lze jen doufat, že se alespoň část textů podaří vydat tiskem.

Jan ZDICHYNEC

Oberlausitzer Bibliotheken und ihre Sammlungen

Zhořelec, 1.–2. listopadu 2019

Ve dnech 1. a 2. listopadu 2019 proběhlo pravidelné podzimní zasedání Hornolužické učené společnosti (Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, zkráceně OBLGdW) v tzv. barokním domě v Niské ulici ve Zhořelci (Barockhaus Neißstraße) v sále Johanna Wüsten (1896–1943), německého umělce a spisovatele, který vyrostl v tomto městě, ale působil především v Hamburku. Jen pár slov k této pozoruhodné osobnosti, odpůrci totalitního režimu: Wüsten se věnoval malířství v duchu expresionismu, dřevorytu a mědirytu, ale též literární tvorbě. Byl kritický k soudobé společnosti, podílel se na protifašistickém hnutí a stal se členem komunistické strany. Roku 1934 emigroval do Prahy, kde publikoval polemické příspěvky proti poměrům v Německé říši. Napsal několik divadelních her a román *Rübezahl*, jehož vydání zabránilo německé obsazení Sudet. Později odešel do Paříže, kde byl po začátku druhé světové války internován. Po složitých peripetiích se vzhledem k onemocnění tuberkulózou vydal do nemocnice wehrmachtu. Zde byl vyléčen a vzápětí předán gestapu. Byl odsouzen k patnácti letům vězení, v němž ale záhy podlehl svým zdravotním problémům.¹

Hornolužická společnost věd založená již v roce 1779 se řadí mezi nejstarší učené společnosti střední Evropy vůbec. Původně se zajímala o otázky vlastivědné, přírodovědné, archeologické či jazykovědné a etnografické, v současnosti se věnuje hlavně regionální historii a osvětové činnosti v Horní Lužici. Společnost čítá v současnosti asi 200 členů z Německa i zahraničí. Její členové se scházejí nejméně dvakrát ročně – vždy na jaře probíhá spíše organizační setkání, kde jsou mj. představovány i práce mladých badatelů věnované lužickým tématům, první či druhý listopadový víkend potom „odbornější“ kolokvium, jež bylo roku 2019 zasvěceno historickým knihovnám i moderní historické práci. Jednání přitáhlo nejen řečníky z Horní Lužice, ale též z širších oblastí Německa. Z bohatého programu uvedu všechny pronesené příspěvky, ale podrobněji zmíním jen některé. Kai Wenzel (Kulturhistorisches Museum Görlitz) představil sbírky

uměleckých předmětů a rarit ze slavné Milichovy knihovny ve Zhořelci, jež dnes tvoří součást knihovny OBLGdW. Lupold von Lehsten (Institut für Personengeschichte Bensheim) se zabýval rekonstrukcí knihovny šlechtické rodiny Stolberg-Roßlach, vznikající od 17. století a dodnes existující. Sylke Kaufmann (Städtische Sammlungen Kamenz) se zase pokusila rekonstruovat Lessingovu poslední soukromou knihovnu, uloženou v současnosti v Lessingově muzeu v Kamenci. Bohatou knihovnu tamní radnice představil stručně Thomas Binder (Stadtarchiv Kamenz) – Horní Lužice se totiž vyznačuje značnou decentralizací, co se kulturních institucí a péče o kulturní dědictví týče, takže v každém významnějším městě nalezneme samostatný archiv a obvykle i knihovnu, jež navazují na bohatou historii a navíc nebyly vždy tak silně postiženy událostmi druhé světové války. Mezi přední knihovny přitom patří sbírka samotné Hornolužické společnosti věd.

Martin Munke (Sächsische Landes- und Universitätsbibliothek Dresden, dále jen SLUB) seznámil auditorium s prameny a literaturou k Horní Lužici uchovávanými ve sbírkách Saské zemské knihovny a přístupy k jejich digitalizaci. Část materiálu se tam dostala přirozenou cestou, například již jako součást saské královské knihovny, část byla direktivně převedena z městských lužických knihoven po druhé světové válce (například z velmi bohaté knihovny Christiana Weiseho v Žitavě). Mj. je tam uložena i pozůstalost někdejšího ředitele zemského archivu v Budyšíně Martina Reuthera († 1975), jednoho z mála badatelů, jenž dokázal povědomí o historické Horní Lužici udržovat i v dobách totalitního režimu. V současné době je online přístupná řada tištěných historických saxonik, rukopisných pramenů i regionální časopisy.

Cornelia Briel (Berlin) představila knihovnu *Publikationsstelle Berlin Dahlem*, která shromažďovala literaturu a prameny rozptýlené v důsledku událostí druhé světové války, kdy nacisté přemísťovali řadu knihoven. Knižní sbírky byly potom velmi složitě transportovány po celém Německu též v době poválečné. Mj. se zmínila rovněž o jednáních československého a německého ministerstva zahraničí o předání zabavených knih a knihoven, mezi nimiž mohla být snad i část knihovny Lužického semináře či knihovna Mačice Serbskeje. Sr. Tadeja Selnackec (St. Marienstern) potom představila výjimečně bohatý archiv a knihovnu svého domovského kláštera, o které sama od roku 2004 pečuje. Začlenila je do souvislosti vztahu cisterciáků ke knihám a zmínila některé ztráty mariensternské knihovny: například jeden díl důležitého lekcionáře Alberta Míšeňského ze 13. století, majetku kláštera, zabavili po druhé světové válce úředníci pražské Národní knihovny, část sbírek byla prodána roku 1985 Saské zemské knihovně, řada knih

¹ Srov. Ernst KRETZSCHMAR (ed.), *Johannes Wüsten und Görlitz*, Görlitz 1966.

se ztratila či byla poničena i vinou nevědomosti a nepozornosti. Knihovna ani archiv Mariensternu dosud nejsou zcela katalogizovány – přitom se v mariensternském archivu nachází 378 listin! Sr. Tadeja představila též nejcennější ze zhruba dvou set středověkých rukopisů, jež jsou dnes v St. Mariensternu – přes všechny ztráty – uchovávané. Některé z nich vznikly v Praze ve 14. století. Na její vystoupení navázal autor této zprávy, který se pokusil navzájem srovnat marienthalskou a mariensternskou klášterní knihovnu především z hlediska starých tisků (1500–1800) tam dochovaných a zhodnotil jejich mimořádný význam v rámci knihoven ženských klášterů vůbec. Christoph Mackert (Universitätsarchiv Leipzig, Handschriftenzentrum der Universitätsbibliothek Leipzig) představil několik digitalizačních projektů, které se věnovaly rukopisným sbírkám Horní Lužice, totiž knihovně budyšínské kapituly, knihovně farnosti v Jauernicku a kláštera v St. Marienthalu. Lipská knihovna je v digitalizačních projektech velice důležitá v rámci celého Německa, kde existuje pět dalších center zabývajících se rukopisy (Berlín, Mnichov, Stuttgart, Frankfurt nad Mohanem a Wolfenbüttel). Během katalogizačních a digitalizačních prací byly objeveny také dosud neznámé rukopisy a systematický výzkum a rozsáhlé databáze umožňují dosud jen velmi obtížně realizovatelné rešerše, například srovnávání přípisů v textech či zlomků knižních vazeb. Objeven byl třeba žaltář z dominikánského kláštera v Luckau někdy z doby kolem roku 1500, kde se zachoval začátek milostného dopisu, dnes uznávaný jako nejstarší písemný doklad lužické srbštiny. V Marienthalu byl důkladně objasněn původ některých rukopisů, jako například graduálu (sign. F 1/3) původem z Čech. Konstantin Hermann (SLUB) se věnoval společnému projektu v Bratislavě a drážďanské knihovny, v jehož rámci byla mj. již online zpřístupněna řada rukopisů ze Zhořelce, které jsou dnes uloženy v univerzitní knihovně ve Vratislavi v důsledku transportu na konci druhé světové války (například sbírka světoznámého mystika původem z Alt-Seidenbergu u Zhořelce Jakuba Böhmeho či kronika zhořeleckého purkmistra Jana Hasseho). Hermann velmi ocenil hladce probíhající spolupráci mezi polskými a německými knihovníky. Samozřejmě žádoucí by byly i badatelské výjezdy do knihoven a archivů Ruské federace, kde lze též očekávat řadu cenností z historické Horní Lužice (a pochopitelně i Lužice Dolní a Slezska). Grit Richter-Laugwitz (vedoucí Archivverbund Bautzen) konečně představila digitalizační projekty (zpřístupnění listin), jež provádějí spojené archivy v Budyšině (archiv městský a státní) v rámci projektu Archivrecherche 2.0. Mj. se pozastavila i u rozdílů pracovních metod archivářů a knihovníků a načrtla úskalí digitalizace archivního materiálu, který je pochopitelně mnohem rozsáhlejší než knihovny. Spojený budyšínský archiv je

i organizačně v rámci Německa výjimkou – vzniknout mohl díky politické vůli a podpoře budyšínské samosprávy v devadesátých letech minulého století.

Některé příspěvky z tohoto jednání byly otištěny v časopisu *Neues Lausitzisches Magazin* (ročník 2021), tradiční publikační platformě Hornolužické učené společnosti. Posluchače zaujala plodná výměna názorů, z české perspektivy můžeme jen závidět posluchačstvo: sál byl po celou dobu naplněn nejen samotnými referenty či zainteresovanými odborníky, jak tomu bývá na tolika konferencích českých, ale také řadou zájemců zastupujících laickou veřejnost.

Jan ZDICHYNEC

Jezuitský dům třetí probace v Telči: výzkum a prezentace jeho kulturního odkazu

V roce 2020 byl úspěšně uzavřen pětiletý projekt NAKI *Telč a jezuité, řád a jeho mecenáši*, jehož poskytovatelem bylo Ministerstvo kultury České republiky.¹ Projekt se v rámci zadání zaměřoval na zpřístupňování, ale také uchovávaní kulturního dědictví, a to prostřednictvím aktuálních historických metod i nejmodernějších technických postupů. Cílem bylo v první řadě připomenutí a oživení bývalého telčského jezuitského domu a jeho knihovny. Nejdůležitějším výstupem projektu jsou dvě výstavy, doprovodné katalogy k nim a syntetická monografie k historii a uměleckému a duchovnímu odkazu telčského jezuitského domu.

První výstava proběhla v červnu až září roku 2020 právě v někdejší jezuitské areálu, dnes Univerzitním centru Masarykovy univerzity v Telči.² V budově byly v rámci výstavy instalovány informační panely a především se tam dostaly (či někdy na původní místo vrátily) některé autentické předměty starší více než tři staletí, jež ilustrovaly obraz městečka Telče 17. a 18. století i každodennosti a působení jezuitského řádu. Reprodukci byl představen mj. barevně ilustrovaný personální katalog telčských jezuitů, původním portrétem pak byl prezentován

¹ Identifikační kód: DG16Po2Mo43, hlavní řešitelka: Kateřina Bobková-Valentová, příjemce – koordinátor: Historický ústav AV ČR, v. v. i., příjemci: Národní památkový ústav; Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, v. v. i.

² Výstavu je možné zhlédnout i [online], [citováno dne: 21. 6. 2022]. Dostupné z: <https://my.matterport.com/show/?m=dN2KqcjJTWs&play=1&hl=1&play=1>.

například řádový generál František Retz. Organizátoři získali také některé liturgické předměty, příklady lékárnického vybavení, představili rozmanitými exponáty divadlo provozované jezuitů a nezapomněli ani na drobnou sakrální architekturu okolí telčského probačního domu. Poskytovateli předmětů byly regionální i celozemské instituce, z nichž nejvýznamnějšími byly Muzeum Vysočiny v Jihlavě, římskokatolická farnost Telč, premonstrátská kanonie v Nové Říši, Národní muzeum, Státní okresní archiv Jihlava, Moravský zemský archiv v Brně atd.

Paralelně k první výstavě připravili pracovníci projektu expozici v novoříšské kanonii premonstrátů věnovanou samostatně knihovně telčské jezuitské koleje (červen – říjen 2020), která je ve srovnání s jinými jezuitskými knihovnami velmi dobře dochována.³ V roce 1776, po zrušení řádu, zakoupila více než 600 knih telčských jezuitů, ale i knihovni nábytek z jezuitské koleje právě novoříšská kanonie. Knihovna tvoří zřejmě nejlépe dokumentovanou složku existence telčských jezuitů – koleje i tamního domu třetí probace. V současnosti známe asi pětinu svazků z kmenové kolejní knihovny. Je významné, že novoříšští premonstráti pro vybavení svého knihovního sálu adaptovali telčský mobiliář, takže návštěvník výstavy měl jedinečnou příležitost alespoň ve výseku spatřit uspořádání, které vidávali jezuitští knihovníci a čtenáři v druhé polovině 18. století. Expozice se zaměřila nejen na historii knihovny, ale též na sociální vazby mezi jezuitů na straně jedné a zakladatelkou koleje Františkou Slavatovou rozenou Migazzi, okolními duchovními správci a také měšťany a šlechtici spjatými s Telčí na straně druhé. Tyto vztahy se projevovaly mj. darováním konkrétních knih. V případě telčské knihovny můžeme poznat dokonce i původní jezuitský systém katalogizace a výpůjční řád. Dobře se podařilo prezentovat taktéž samotný obsah bibliotéky, knihy psané nejen latinsky a ilustrující rozmanité stránky a stupně dobového poznání, ale především obsahující texty náboženské povahy.

V rámci projektu proběhlo v Telči 24.–26. září 2018 symposium nazvané v souladu s jeho celkovým badatelským záměrem *Řád a město, řád a jeho mecenáši / Orden und Stadt, Orden und ihre Wohltäter*, vlastně už čtvrté jednání v řadě setkání *Monastica Historia*, která střídavě probíhají v České republice a Rakousku.⁴ Předchozí jednání se zaměřila na interakce řádů a společnosti (Melk, září 2016), na

řádovou historiografii (Sankt Pölten, září 2014) a na jedince v řádovém prostředí (Vranov u Brna, září 2010).

Pořadatelé těchto symposií bývají, vzhledem k šíři zainteresovaných přispívajících i posluchačů, různé instituce, jako především Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i. (dále jen Historický ústav AV ČR), Moravský zemský archiv v Brně, Univerzita Hradec Králové, na rakouské straně potom zejména diecézní archiv v Sankt Pöltenu. U zrodu těchto setkání přitom kdysi stálo symposium nazvané *Locus pietatis et vitae*, podnícené doc. Ivanou Čornejovou, která vlastně zahájila výzkum řeholních řádů v raném novověku na příkladu jezuitů, a to v nelehké době před rokem 1989, kdy navázala zejména na činnost Anny Fechtnerové. I. Čornejová inspirovala řadu kolegů a žáků spjatých s Pedagogickou fakultou Univerzity Karlovy a Archivem Univerzity Karlovy právě k „monasteriologickým tématům“. Tradice založená Ivanou Čornejovou se prolнула s podnikem Tomáše Černušáka a Thomase Aignera (kolokvium *Historia monastica* pořádané v Brně roku 2008). Konkrétní telčské jednání organizoval Historický ústav AV ČR (Kateřina Bobková-Valentová), dále památkový ústav v Telči, Moravský zemský archiv v Brně a diecézní archiv v Sankt Pöltenu. Ve středobodu pozornosti nyní stanuli jezuité a další řády raně novověkého založení. Zakládání jejich jednotlivých domů, jejich fundátorům a jejich rozmanitým motivacím se věnovala přehledově Ivana Čornejová (Historický ústav AV ČR). Dále zazněly například příspěvky věnované vztahu kontemplativního kláštera a města na příkladu kartuziánů (Rafał Witkowski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) či kontaktům zakladatelů, řádu a města v prostředí vídeňských konventů 17. století (Helmut Halb, Österreichische Akademie der Wissenschaften). Na paulány v Praze a Vídni a jejich vazby ke šlechtickým rodům se zaměřil Jiří Mihola (Masarykova univerzita). Petra Oulíková (Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy) rozebrala podporu, kterou jezuitům na Novém Městě pražském věnovala rodina Šternberků a další mecenáši. Anna Hamrlová, Ondřej Hnilica a Klára Zářecká (Národní památkový ústav / Univerzita Hradec Králové) analyzovali na základě často dosud neznámých pramenů (plány, korespondence, inventáře) architekturu a mobiliář jednotlivých kostelů v Telči, opět jako odraz představ jednotlivých donátorů. Zde do popředí vystupuje jako mecenáška především Františka Slavatová (rozená z Meggau), která si Telč zvolila jako své dlouhodobé vdovské sídlo. Duchovnímu rádcí hraběnky Slavatové P. J. Christelliovi a dílu Františka určenému se pak věnoval Jiří M. Havlík (Historický ústav AV ČR). Josef Hrdlička (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích) přednáškou pro veřejnost zasvěcenou počátkům jezuitského řádového domu

³ Srov.: [online], [citováno dne: 21. 6. 2022]. Dostupné z: <https://jezuitetelc.cz/cz/vystupy>.

⁴ Viz též: Jan ZDICHYNEC, *Dvě aktuální konference o dějinách církevních řádů v době předmoderní*, *Historie – otázky – problémy* 1, 2019, s. 236–241.

v Telči výborně zaklenul témata vztahu řádu, města a vrchnosti, včetně vlivu jezuitů na zbožnost šlechty a měšťanů, a to ve srovnání telčských reálií s jinými jezuitskými kolejemi a rezidencemi zemí Koruny české.

Druhý den jednání se věnoval vztahovým sítím rozmanitých řádů spíše s důrazem na středověk: promluvil Stanislav Vohryzek (Národní památkový ústav) o premonstrátcích v Nové Říši a magdalenitkách v Dalešicích, zejména rakouským ženským klášterům se věnovali též Daniel Frey a Herbert Krammer (Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Universität Wien). „Středověký blok“ uzavřel Zdeněk Vašek (Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy) syntetickým příspěvkem věnovaným zakládání šlechtických rodových klášterů s důrazem na jejich motivace a proměny majetkových poměrů.

Další referáty se již zaměřovaly na období raně novověké. Karel Mareš (Gymnázium Louny) se zabýval vztahem augustiniánů ke šlechtickým mecenášům, zejména na příkladu konventu v Dolním Ročově a rodiny Kolovratů. Olga Miriam Przybyłowicz (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk) podrobně rozebrala listiny polských králů vydané pro hnězdenské klarisky v 16.–18. století. Jakub Zouhar (Univerzita Hradec Králové) ve své mikrosondě představil vztah dominikánského konventu u sv. Michala v Litoměřicích k městskému a šlechtickému prostředí v době barokní. Oskar Ters (Barnabitenarchiv St. Michael, Wien) se zaměřil na řád barnabitů u sv. Michaela ve Vídni. Jiří Wolf (Muzeum města Duchcova) představil vztahy mezi městem Duchcov a oseckým klášterem, zamyslel se, jak obnovený klášter začínal systematicky ovládat prostor svého panství i jeho okolí, a to i v rovině symbolické. Vztahům řádů a měšťanů se věnovali dále Maximilan Kuška (Archiwum i Biblioteka OO. Bonifratrów w Cieszynie), Grzegorz Joachimiak (Uniwersytet Wrocławski) a Marek Brčák (Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy). Barnabás Szekér (Zentralarchiv der Ungarischen Ordensprovinz des Piaristenordens, Budapest) se zaměřil na podporovatele tří piaristických kolejí v Uhrách 18. století. J. Hrdlička srovnal obtížné počátky jezuitských kolejí v Českém Krumlově, Chomutově a Jindřichově Hradci před rokem 1618, Martin Čičo (Slovenská národná galéria, Bratislava) nastínil úlohu jezuitů v dvojjazyčné Banské Štiavnici v letech 1672–1773. Klára Zářecká (Univerzita Hradec Králové) se zabývala mecenáši Tovaryšstva Ježíšova v raně novověkém Hradci Králové. Kateřina Vališová (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy) pak představila různé facety vztahů jezuitské koleje a města Jihlavy v 17. století. Rita Szuly (Pázmány Péter Catholic University) sledovala jezuitská bratrstva ve vybraných uherských městech. Michaela Ramešová a Štěpán

Valecký (Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR) představili podoby a aktéry velkolepé barokní slavnosti sv. Markéty v Telči.

Konference ukázala dobré a dosti tradiční vazby českých badatelů k rakouským kolegům. Spíše pozvolna se rozvíjejí kontakty s badateli polskými, stranou zůstalo v tomto případě prostředí „čistě“ německé. Navzdory řadě metodologických inovací a zejména interdisciplinárnímu přístupu (zejména směrem k dějinám umění) je v bádání českém a rakouském stále do jisté míry patrný převážně pozitivní, snad až poněkud apologetický, „účastnický“ pohled na církevní řády, daný mj. nucenou přestávkou v jejich výzkumu způsobenou dobou komunistickou a soustavnou snahou zachytit jejich kulturní dědictví, které je posledních dvě stě padesát let spíše nesystematicky rozmetávané. Stále spíše stranou badatelského zájmu zůstává doba 16. století (ovšem jen málo postihnutelná v pramenech). Nesmírně cenné je pak srovnávání „vztahových dějin“ (řády – město, řády – zeměpán, zakládání apod.) mezi jednotlivými řády.

Z projektu NAKI vyšly ještě tři publikace, jež mohu v rámci tohoto textu pouze stručně anotovat. Kniha *Telč a jezuité, řád a jeho mecenáši* shromažďuje naše dosavadní poznatky a aktuální stav bádání o telčské koleji, které jsou vhodně zasazeny do souvislostí působení jezuitské řádové provincie – Ivana Čornejová podává stručné dějiny řádu do jeho zrušení roku 1773 a synteticky shrnuje vývoj jezuitů v českých zemích. Petra Oulíková představuje různé typy jezuitských staveb (tj. jejich sídel: kolejí, rezidencí, konviktů; kostelů, kaplí a poutních areálů). Velmi cenné je uvedení do pramenů týkajících se jezuitského probačnického domu v Telči, kdy příslušné kapitoly se neomezují na jednu provenienci, ale naopak nahlíží do fondů různorodých: do pramenů jezuitského původu, do fondů šlechtických velkostatků i městských archivů. Další pasáže se věnují například vztahu telčských jezuitů k rozmanitým šlechtickým majitelům tohoto poddanského města, měšťanům a jezuitům, prostoru jezuitské koleje či jejímu složení ke konkrétnímu roku 1682. Knihu uzavírá popis zrušení telčské koleje a shrnující krátké pojednání z pera I. Čornejové.

O fungování a obsahu knihovny telčského řádového domu pojednává katalog zmiňované novoříšské výstavy *Knihovna jezuitské koleje v Telči*.⁶ Soubor úvodních

⁵ Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří M. HAVLÍK – Josef HRDLIČKA, *Telč a jezuité, řád a jeho mecenáši*, Praha 2020.

⁶ Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Jarmila HLAVÁČKOVÁ – Hedvika KUCHAROVÁ (eds.), *Knihovna jezuitské koleje v Telči*, Praha 2020.

studií seznamuje čtenáře s předpisy, kterými se jezuité při správě svých knihoven řídili a s dějinami telčské knihovny. Konečně poslední z úvodních kapitol sleduje úlohu jednotlivých knihovníků při její správě. Další dva texty přibližují samotnou strukturu knižního fondu. Jednak se věnují systému katalogizačních skupin a sledují jejich obsah, následná kapitola z pera jezuita Petra Havlíčka ukazuje, co znamenala četba pro formaci jezuita zejména během tzv. třetí probace, a jak tyto potřeby členů řádu mohly ovlivňovat výběr nakupovaných knih. Šestá kapitola se snaží zodpovědět otázku, kde přesně se v koleji knihovna nacházela a jak vypadalo její zařízení. Poslední text stručně nastiňuje osudy knihovny po zrušení řádu a ukazuje možnosti rekonstrukce jejího fondu. Katalogová hesla jsou věnována především vystaveným knihám, které se dnes nacházejí, jak už bylo řečeno, v knihovně novoříšské kanonie.

Katalog zvětňuje též podařenou expozici telčskou; nazván je stejně jako celý projekt.⁷ Objemná kniha vybavená rozsáhlou obrazovou přílohou kopíruje jednotlivé oddíly výstavy. Cca třetinu zaujímají textové studie. Po přehledu dějin probačního domu v Telči z pera Josefa Hrdličky a Jiřího M. Havlíka přechází těžiště výkladu k jezuitské architektuře a mobiliáři nejen v Telči, ale i v jeho okolí. Následuje shrnutí duchovní sítě města a okolí (snad by bylo bývalo logičtější tuto pasáž předsadit před konkrétní výklad o hmotných památkách). Další kapitoly se zaměřily na lidi spjaté s telčským domem – z pohledu řádu je popsána třetí probace jako součást řádové formace, neopomíjejí se ani misie otců telčského domu. Pozornost je věnována též hospodářskému zázemí telčských jezuitů a rozebrána je z dostupných pramenů také jejich komunita. Interakcím s městem je pak věnována následující část, zaměřená nejprve na jezuitu jako kazatele, zpovědníky, případně konversatory a operáře (tj. řeholní kleriky určené duchovní péči v rámci misí). Dále se autoři zaměřili na liturgické a bohoslužebné předměty, slavnosti všeho druhu, náboženská bratrstva, vzdělávání, divadlo či lékárenský provoz spjatý s probačním domem. Podle tematických celků je poté rozčleněn i samotný katalog.

Můžeme jen obdivovat pestrost aktivit, jež vzešly z celého projektu NAKI. Vůdčí osobnosti týmu, Kateřině Bobkové-Valentové, se podařilo oslovit odborníky z nejrůznějších vědních disciplín a sladit odbornou erudici s přístupností sdělovaného širší veřejnosti. Věřme, že výsledky celého projektu přispějí nejen k pochopení významu řeholníků pro raně novověké české země, k rozšíření

kvalitního povědomí o telčském domě třetí probace jako příkladu úspěšného jezuitského založení, ale také k uchování samotných nesčetných a cenných památek s telčským domem Tovaryšstva Ježíšova spjatých.

Jan ZDICHYNEC

⁷ Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Petra HNILICOVÁ (eds.), *Telč a jezuité, řád a jeho mecenáši: katalog výstavy*, Praha 2020.

Autoři studií

Ing. Mgr. Gabriela Dykastová

Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy (studentka doktorského programu)

GabrielaDykastova@email.cz

Mgr. Roman Káčerek

Gymnázium pod Svatou Horou v Příbrami / Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy (student doktorského programu)

romankacerek@seznam.cz

doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

emeritní pracovník Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě a Univerzity sv. Cyrila a Metoděje v Trnavě

pavolvalachovic@gmail.com

Autoři dalších článků

Mgr. Michal Cáp

Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (student doktorského programu)

michal.cap812@gmail.com

Mgr. Bohumila Cymbalak Jankovská

Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy (studentka doktorského programu)

cymbalak@gvp.cz

prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.

Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně

fasora@phil.muni.cz

doc. PhDr. Zdeněk Hojda, CSc.

Katedra pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy
zdenek.hojda@ff.cuni.cz

PhDr. Alžběta Kratinová

Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů
kratinova.alzbeta@cmkos.cz

doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D.

Katedra latinského jazyka a kultury Filozofické fakulty Ostravské univerzity
lubor.kysucan@osu.cz

PhDr. Veronika Procházková

prochazkovaveronika@centrum.cz

PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D.

Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy / Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy
jan.zdichynec@pedf.cuni.cz

MARGINALIA HISTORICA

Ročník 11, číslo 2/2020

Vydáno roku 2022

Vydává Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta,

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Tisk: tiskárna Nakladatelství Karolinum

Předsedkyně redakční rady: Ivana Čornejová

Zástupce předsedkyně redakční rady: Jiří Hnilica

ISSN: 1804-5367

Evidenční číslo MK ČR: E 19664